

Gender a právo ČR a EU

(kombinované studium)

Krátká anotace kurzu:

V kursu „**Gender a právo ČR a EU**“ získají studentky/studenti neprávnického oboru orientaci v právním řádu České republiky a Evropské unie s akcentem k aspektu gender. Cílem tohoto předmětu je vychovat ze studentek/studentů neprávnického oboru skupinu odbornic/odborníků disponujících s více než základním právním povědomím, se schopností rychlé orientace v právu, včetně znalostí o hlavních mechanismech jeho vymáhání. Vedle osvojení si předmětných znalostí na teoretické úrovni bude tento kurs zaměřen zejména i na posílení schopnosti praktické aplikace práva.

Kurs je tématicky rozdělen do 13 lekcí (toto členění respektuje rovněž počet týdnů v semestru).

Předpokladem úspěšného ukončení kurzu je aktivní účast studentek/studentů na konzultačních hodinách (20%), zpracování dílčích prací (30%) a úspěšné absolvování zkoušky (50%).

Vysvětlivky ke studijnímu materiálu, který se vám dostává do rukou:

Text uvedený **černou** a **červenou barvou** je textem základním a prověření znalosti jeho obsahu bude součástí vašeho hodnocení. Text uvedený **zelenou barvou** slouží k vaší snadnější orientaci v tématu eventuelně k rozšíření znalostí v případě vašeho zájmu a prověření znalosti jeho obsahu nebude součástí vašeho hodnocení. V rámci některých lekcí jsou **modrou barvou** uvedena zadání vašich dílčích prací.

LEKCE I.

Úvod do teorie práva

Zpracovala: *Markéta Hamrlová*

Úvodní administrativa, konfrontace požadavků a vzájemných očekávání studentek/studentů a vyučující.

Tématické okruhy: *Co je to právo? Zařazení práva mezi ostatní normativní systémy. Právo a stát. Prameny práva (normativní právní akt, precedent, normativní právní smlouvy, obyčej). Právní systémy (angloamerický, kontinentálně-evropský a tradičně-náboženský systém práva). Právo přirozené a pozitivní. Právo hmotné a procesní. Právo subjektivní a objektivní. Právní odvětví, právo soukromé a veřejné, právo mezinárodní, vnitrostátní a evropské. Právní profese v ČR.*

Co je to právo?

Právo provází civilizovanou společnost od počátku jejího vzniku. Jedná se o **soubor pravidel chování formálně uznávaných a sankcionizovaných státní mocí**. Tato pravidla se časem mění. Existence práva sama o sobě nezaručuje existenci spravedlnosti ani morálky.

Význam práva spočívá v regulaci společenských vztahů.

Právo vytvářené státními orgány vystupuje ve dvojí podobě jako **právo objektivní** (soubor právních norem) a jako **právo subjektivní** (soubor možností chovat se právními normami vymezeným způsobem).

Zařazení práva mezi ostatní normativní systémy.

Mezilidské vztahy vyžadují díky tlaku zájmových střetů ve svém rámci zavedení určitých pravidel chování. S prohlubováním sociálních rozdílů ve společnosti se dosud obecně uznávaný a z vnitřního přesvědčení dodržovaný systém pravidel mění na systém norem cíleně vytvářený a vynucovaný postupně vznikajícím zvláštním systémem veřejné moci. Jinými slovy řečeno dochází k formování základů právního systému jako soustavy závazných norem.

Jako systém společenských norem existuje a působí právo ve společnosti souběžně s jinými normativními systémy (morálka, náboženství, politické normy, móda atd.). Dochází k částečnému překrývání jednotlivých systémů při regulaci určitého chování (např. krádež je v zorném poli práva, morálky i náboženství).

Za charakteristický rys vlastní toliko právu jako způsobu regulace chování ve společnosti je označována **obecná závaznost práva** (jež znamená, že právními normami jsou povinni řídit se všichni ti, kterým jsou určeny), **vynutitelnost práva** (jež ztělesňuje fakt, že donucení ke splnění práva je materiálně, institucionálně a právně zajištěno státem) a **zvláštní forma práva** (jež v sobě zahrnuje uplatnění předepsané normotvorné procedury).

Právo a stát.

Právo a stát jsou již od svého počátku v úzkém sepětí. **Stát** vystupuje jako specifický subjekt práva, je současně **tvůrcem, realizátorem i adresátem právních norem**.

Stát jako normotvůrce (tzn. tvůrce pozitivního práva) je vázán do značné míry právem přirozeným (tj. právem odvozeným z přirozeného uspořádání věcí a lidí v přírodě). Tato koncepce náhledu na sepětí práva a státu vychází zejména z římského *ius naturae* a její projevy můžeme nalézt především v oblasti formulace a ochrany základních práv a svobod. Idea **primátu práva nad státem** byla známa již ve starověkém právnickém učení.

Kontinentálně evropskému a angloamerickému systému práva je vlastní koncepce **právního státu**, podle níž je stát vázán právem (princip legality). Stát jako instituce je přesně definován a jeho pravomoci jsou exaktně vymezeny (může činit toliko, co je mu výslovně dovoleno). Mezi principy fungování právního státu patří např. garance základních lidských práv a svobod, princip ústavnosti (stát je budován na zásadě suverenity práva) a zákonnosti (požadavek striktního respektování všemi bez rozdílu), existence politického pluralismu (za předpokladu zachování oddělení politických stran od státu), existence záruk proti autoritativní a monopolní moci (např. oddělení moci zákonodárné, výkonné a soudní), právní jistota,

svrchovanost lidu (legitimním zdrojem svrchované státní moci je lid), vázanost státu mezinárodními závazky atd.

Prameny práva.

Jako **formální prameny** práva bývají označovány zdroje poznatelnosti obsahu platného práva tzn. formy, v nichž se toto právo nachází.

Mezi základní typy formálních pramenů práva patří: **normativní právní akty, soudní případně správní precedenty, právní obyčeje a normativní smlouvy.**

V **ČR** jako prameny práva ve formálním slova smyslu nalezneme: normativní právní akty, komunitární právní akty, normativní smlouvy a nálezy Ústavního soudu ČR.

Normativní právní akty jsou výsledky právo tvorné činnosti státních orgánů tzn. uskutečněné pravomoci vydávat, rušit nebo měnit právní normy. Představují všeobecně závazná pravidla, právní nory. Mezi specifické **rysy normativních právních aktů** patří: uznání ze strany státu jako formy práva; podstatná míra obecnosti, co do subjektu i objektu svého působení; jeho prostřednictvím se mění, ruší nebo stanoví právní normy; je spojen s možností státního donucení a jeho prostřednictvím se právním normám dostává všeobecné právní síly. Právní řád je uspořádán do pyramidy s vnitřní strukturou. V rámci tohoto systému tvoří základní stavební kámen premisa, že nižší právní norma musí být v souladu s právní normou vyšší právní síly. Podle **stupně právní síly** je v ČR hierarchie normativních právních aktů tvořena sledem ústavy a ústavních zákonů, zákonů a zákonných opatření, vládních nařízení, vyhlášek ministerstev, ústředních orgánů státní správy a ČNB, obecně závazných vyhlášek zastupitelstev a nařízení obcí a krajů. Podle postavení orgánu, který normativní právní akt vydal rozlišujeme **původní normativní právní akty** (právní akty zákonodárných orgánů tzn. v ČR tam patří: ústava a ústavní zákony, zákony, zákonná opatření, obecně závazné vyhlášky obecních a městských zastupitelstev) a **odvozené normativní právní akty** (normativní akty výkonných orgánů a orgánů státní správy tzn. v ČR tam patří: vládní nařízení, vyhlášky či další obecně závazné předpisy ministerstev a ostatních ústředních orgánů státní správy, vyhlášky ČNB, nařízení obcí a krajů v rámci přenesené působnosti).

Soudní a správní precedenty jsou výsledkem činnosti soudních či správních orgánů, jedná se o individuální právní akty, které nabývají normativního významu tehdy, řeší-li případy jinými prameny práva dosud neregulované. Jedná se o typický formální pramen práva v angloamerickém systému práva. Při soudcovské tvorbě práva se kombinuje princip

zachování precedentů (soudce ve svém rozhodování respektuje předcházející rozsudky soudů stejného nebo vyššího stupně) s principem hledání rozdílů (odlišnost oproti předcházejícímu rozhodnutí je důvodem pro zpřesnění, doplnění nebo formulaci nového rozhodnutí).

Právní obyčej patří mezi nejstarší formální prameny práva. Jedná se o dlouhotrvající, masové, faktické uskutečňování určitého chování na určitém území, přičemž pravidlo tohoto chování je dostatečně konkretizováno, a které je sankcionováno v případě jeho porušení. Formální vyjádření právního obyčeje nespočívá ve formě právního aktu, ale v jeho sankcionování. Vedle normativních smluv patří právní obyčej mezi nejvýznamnější formální prameny práva mezinárodního.

Normativní smlouvy jsou dvoustranným projevem vůle, který svého normativního významu dosahuje teprve tehdy, reguluje-li určitou skupinu případů stejného druhu. V ČR můžeme nalézt **vnitrostátní** normativní smlouvy (kolektivní smlouvy mezi zaměstnavateli a odborovými svazy) a **mezinárodní** normativní smlouvy. Mezinárodní smlouvy se stávají formálním pramenem práva prostřednictvím **recepce** (tzn. způsobu jejich vtažení do vnitrostátního právního řádu). Recepce v ČR probíhá prostřednictvím: generální recepční normy tzn. čl. 10 Ústavy ČR; inkorporace tzn. právní norma si zachová formu mezinárodního práva a je toliko inkorporována do práva vnitrostátního (akt inkorporace je vyjádřen prostřednictvím odkazu v konkrétním zákoně); transformace, kdy mezinárodní smlouva zůstává pramenem práva mezinárodního a pouze její normativní obsah je uveřejněn ve formě vnitrostátního právního aktu.

Nálezy Ústavního soudu ČR jsou důsledkem jeho pravomoci strážit ústavnost. Činnost Ústavního soudu ČR představuje následnou fázi po již proběhlém právotvorném procesu. Hovoříme-li o normotvorbě Ústavního soudu ČR je třeba vymezit ji toliko jako **normotvorbu negativní**, neboť nejde o aktivní vytváření formálních pramenů práva ve vlastním slova smyslu, ale toliko o rušení zákonů případně jiných právních předpisů či jejich částí, které jsou v rozporu s ústavním zákonem.

Komunitární právní akty jsou součástí práva Evropských společenství. Rozdělujeme **primární komunitární právní akty**, kam patří především smlouvy zakládající Evropská společenství, dále smlouvy doplňující a revidující smlouvy zakládající (Maastrichtská smlouva z roku 1993, Amsterdamská smlouva z roku 1997, Niceská smlouva z roku 2000), Smlouva o Evropské unii z roku 1993, Jednotný evropský akt z roku 1987 a Slučovací smlouva z roku 1965; a **sekundární komunitární akty** vydávané Radou EU či Evropskou komisí (v rámci delegované pravomoci). Sekundární komunitární akty se vyznačují přímou účinností tzn. jsou závazné nejen pro členské státy, ale i pro soukromé či právnické osoby

nacházející se pod jurisdikcí komunitárního práva. Sekundární komunitární akty tvoří: nařízení Rady EU či Evropské komise, směrnice Rady EU či Evropské komise a rozhodnutí Evropské komise, Evropského soudního dvora či Rady Evropské unie publikovaná v Úředním věstníku ES (Official Journal). Sekundární komunitární akty mají přednost před národním právem, pakliže jim toto svým obsahem odporuje.

Jako **materiální prameny** práva potom bývají označovány důvody existence práva (jevy, příčiny toho, že právo je takové, jaké právě je). Materiálním pramenem práva může být historická událost, sociální poměry, třídní zájem atd.

Právní systémy (angloamerický, kontinentálně-evropský a tradičně-náboženský systém práva).

Souhrn všech právních norem platných v určitém státě bývá označován jako právní řád tohoto státu. Uspořádání jednotlivých prvků do množiny práva bývá označováno jako **systém práva**. Jedním ze základních předpokladů systému práva je jeho souladnost tzn. bezrozpornost jeho jednotlivých prvků.

Se značnou dávkou zjednodušení můžeme dospět k poznání o vývoji tří základních systémů práva ve světě. Jejich vzájemné odlišení lze provést prostřednictvím pramenů práva, pojetí právních institutů atd.

Kontinentálně-evropský systém patří k následovníkům práva římského. Jeho kolébka leží v Evropě odkud se kolonizací rozšířilo do Latinské Ameriky, na Blízký východ, do části Afriky, Indonésie a Japonska. V jednotlivých oblastech disponuje kontinentálně-evropský systém práva specifickými odlišnostmi. Jeho základním pramenem je zákon, často proto bývá v této souvislosti označován za právo psané. V rámci tohoto právního systému existuje jednota v pojmech a právních institutech.

Angloamerický systém práva vznikl v Anglii a rozšířil se do téměř všech anglicky mluvících zemí. **Anglické právo** je silně poznamenáno tradicemi a vlivem složitostí procesního postupu. Jedná se vlastně o právo soudní praxe. Roli právotvůrce zaujímá soudce, jehož odůvodnění rozhodnutí se stává do budoucna závazné pro všechny další případy obdobného typu. Precedentně však nemůže rozhodnout každý soudce, ale toliko soudci soudů vyšších soudů souborně nazývaných jako Nejvyšší soudní dvůr. **Americké právo** zaznamenává určité odlišnosti jednak od práva anglického (i když používá shodné právní pojmy a instituty) a dále v rámci práva federálního a práva jednotlivých států. Těžiště

amerického práva leží v kompetencích jednotlivých států, které mohou právo federální doplňovat normami, které s ním nejsou v rozporu. Američtí právníci vedou dlouholeté spory na téma, kolik vlastně existuje právních systémů v rámci práva USA. Jejich výsledkem je teze o existenci obecného práva jednotlivých států, které však neplatí absolutně, neboť při neexistenci precedentu v rámci daného státu, je možno použít precedent přijatý ve státě jiném. Ústava v USA je psaným dokumentem, který není zákonem stejného druhu jako ostatní zákony a svým postavením se tak blíží k ústavám v zemích s kontinentálně-evropským systémem práva. Její text je flexibilně vykládán Nejvyšším soudem USA. Nejvyšší soud USA a nejvyšší soudy států (na rozdíl od anglické větve) nejsou povinny zachovávat vlastní rozhodnutí a tím mohou měnit ustálenou soudní praxi a vytvářet „jednotné“ obecné právo a zamezovat tak vzniku nepřekonatelných rozporů mezi právy jednotlivých států.

Systém práv tradičních a náboženských zpravidla omezuje své působení na určitý okruh společenských vztahů (týkajících se zejména rodinně-právního a osobního statutu). Do skupiny **náboženských práv** můžeme zařadit zejména islámské právo a hindské právo.

Islámské právo platí pro příslušníky islámské víry a dnes se omezuje toliko na práva osobního statutu (právo rodinné, dědické, darování). Působnost islámského práva se však absolutně nekryje s působností islámského náboženství. V rámci práva islámského rozlišujeme dále právo sunnitské (ortodoxní) a šitské (heterodoxní). Mezi prameny **sunnitského práva** náleží korán (který však ve skutečnosti obsahuje právních pravidel jen minimum), sunna (tradice o skutcích a výrociích Proroka), idžmá (domnělá dohoda islámského společenství o pravidlech chování) a kijás (analogie). Tyto základní prameny práva nejsou aplikovány přímo, nýbrž na základě aplikačních pravidel stanovených v rámci některé z islámských škol. Islámské právo je po generace neměnné, jeho dynamičnost je proto složitě zajišťována prostřednictvím disimulace (provádění určitého právního úkonu s cílem dosažení právního úkonu jiného), přejímání právních prvků jedné školy do práva školy jiné, procedurální oklikou, jež ve svém důsledku fakticky modifikuje právo hmotné.

Hindské právo potom bere za svůj základ rozdělení jednotlivců do kast, přičemž každá z kast má stanovena jiná pravidla chování. Do skupiny **tradičních práv** zařazujeme zejména práva některých afrických zemí, jedná se především o práva kmenová. Netvoří jednotný právní systém. Systémy práva tradičního jsou postupně vytlačovány systémem práva kontinentálně-evropského či angloamerického.

V současnosti můžeme vystopovat rovněž trend určitého sblížení systému práva kontinentálně-evropského s anglo-americkým.

Srovnávací právní věda nese označení **právní komparatistika**.

Vložená povinná literatura (vložit):

Knapp, V.: Teorie práva, část šestá: Velké právní systémy, C. H. Beck, Praha, 1995, str. 91 - 105

Právo přirozené a pozitivní.

Jako **právo pozitivní** bývá označován systém platných právních norem závislých na vědomé činnosti státních orgánů. Koncepce **práva přirozeného** je odvozena z existence přirozeného uspořádání věcí a lidí v přírodě zavazující veškeré lidstvo.

Právo hmotné a procesní.

Právní normy určitého právního řádu lze třídit do dvou subsystémů, které nesou označení **právo hmotné** (stanovující zjednodušeně řečeno, jaká práva a povinnosti mají jejich adresáti) a **právo procesní** (stanovující jakým formálním způsobem tzn. jakým procesem mohou být práva uplatněna, jak se mohou a jak se mají chovat v právním procesu, resp. jakým formálním způsobem může být vynuceno splnění povinností).

Právo subjektivní a objektivní.

Právo vytvářené státními orgány vystupuje ve dvojí podobě: jako souhrn závazných pravidel chování tj. právních norem vydávaných státními orgány ve stanovené formě vynutitelných státně-mocenskými prostředky (**právo objektivní**) a jako souhrn možností chovat se normou vymezeným způsobem (**právo subjektivní**). Jinými slovy řečeno subjektivní právo označuje právní normou stanovenou a státem zaručenou možnost jednání danou subjektu práva.

Právní odvětví, právo soukromé a veřejné, právo mezinárodní, vnitrostátní a evropské.

Kontinentálně-evropské právo se často třídí na dva velké právní podsystémy, a to na právo soukromé a právo veřejné. Toto členění má své historické kořeny už v římském právu. Toto rozlišování má jen velmi omezený praktický význam a vždy bylo a je nejasné.

Nejvýstižnější teorie tyto podsystemy od sebe rozlišující klade svůj důraz na odlišení postavení subjektů. Podle ní mají subjekty v **právu soukromém** rovné postavení (jeho základem je právo občanské, dále též např. právo rodinné, obchodní, pracovní atd.), zatímco v **právu veřejném** je jeden subjekt práva podřízen druhému (jeho základem je právo ústavní, dále k němu náleží např. právo finanční, trestní, procesní, správní, sociálního zabezpečení atd.).

Právo se třídí do řady odvětví, přičemž některá náleží do práva soukromého, některá do práva veřejného a další mají hybridní charakter. O kritérium tohoto třídění vedou právní teoretici dlouho trvající spory, v současné době vychází toto třídění spíše z tradice a empirie, než aby bylo opřeno o seriózní vědecký základ. Stávající český právní řád rozeznává především tato základní **odvětví práva**: právo ústavní, správní, finanční, trestní, občanské, obchodní, živnostenské, rodinné a mezinárodní právo soukromé. V rámci jednotlivých odvětví jsou vytvářeny další subsystemy (např. právo směnečné a šekové patří mezi součást práva obchodního).

Jako **právo vnitrostátní** bývá označováno právo vytvářené určitým státem a platné, s výjimkami stanovenými tzv. kolizními normami, na území tohoto státu pro jeho obyvatele. **Právo mezinárodní** vzniká především dohodou několika států, přičemž jeho subjekty jsou státy eventuelně jiné veřejnoprávní subjekty mezinárodních vztahů. Normy práva mezinárodního platí v některých významných věcech (např. ochrana základních lidských práv a svobod) i přímo jako vnitrostátní právo státu, který tak ve svém zákonodárství stanovil, popř. mají přednost před právními normami vnitrostátními. Vznik evropských společenství a posléze EU sebou postupně přinesl vytváření specifického práva těchto společenství (EC law), resp. dnes práva EU, jemuž členské státy své vnitrostátní právo přizpůsobují. **Evropské právo** hraje klíčovou úlohu v procesu unifikace práva resp. některých jeho odvětví v Evropě.

Právní profese v ČR.

Na realizaci práva v celé jeho šíři se podílejí lidé rozmanitých profesí. V užším slova smyslu hovoříme o právnických profesích těch pracovníků, kteří vykonávají v procesu aplikace a realizace práva činnosti, jenž vyžadují odbornou právní kvalifikaci.

Mezi profese tradičně spjaté s organizací justice a státního zastupitelství v ČR náleží především profese soudce/soudkyně, advokáta/advokátky, notáře/notárky, exekutora/exekutorky a státního zástupce/státní zástupkyně.

Advokáti/advokátky poskytují právní služby. Poskytováním právních služeb se rozumí zastupování v řízení před soudy a jinými orgány, obhajoba v trestních věcech, udělování právních porad, sepisování listin, zpracovávání právních rozborů a další formy právní pomoci, jsou-li vykonávány soustavně a za úplatu. Jejich činnost je vymezena v zákoně č. 85/1996 Sb., o advokacii, v aktuálním znění.

Notáři/notářky jsou fyzické osoby, které stát pověřil notářským úřadem. Notářským úřad je trvale spojený s místem výkonu notářské činnosti. Zjednodušeně řečeno je notářství veřejným úřadem, kde notář na vlastní účet poskytuje právní služby v majetkové oblasti. Pod notářskou činnost spadá sepisování veřejných listin o právních úkonech, osvědčování právně významných skutečností a prohlášení, přijímání listin do úschovy a dále přijímání peněz a listin do úschovy za účelem jejich vydání dalším osobám. Notář/notářka může v souvislosti s notářskou činností mimo jiné dále poskytovat i tuto právní pomoc: poskytovat právní porady, zastupovat v jednání s fyzickými a právnickými osobami v zákonem přesně stanovených případech, sepisovat listiny, vykonávat správu majetku a zastupovat v této souvislosti, vykonávat funkci správce/správkyň konkursní podstaty, zvláštního správce/správkyň, zástupce/zástupkyň správce nebo vyrovnacího správce/správkyň v řízení konkursním a vyrovnacím. Nezastupitelnou roli hraje notář/notářka v rámci řízení dědického. Činnost notáře/notářky vykonává notář/notářka za úplatu. Činnost a postavení notáře/notářky vymezuje zákon č. 358/1992 Sb. o notářích a jejich činnosti (notářský řád), v aktuálním znění.

Vymezení a postavení **soudů a soudců/soudkyň** obsahuje zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), v aktuálním znění. Ve vyspělé společnosti je soud státní orgán, zřízený zejména k řešení právem vymezené skupiny konfliktů, vznikající mezi fyzickými nebo právnickými subjekty v civilních záležitostech (zejména rozhodování sporů) a v záležitostech trestních (rozhodování o vině a trestu). Soudcovské rozhodování je aktem aplikace práva se státně mocenským aspektem.

Jako **státní zastupitelství** je označována soustava úřadů státu, určených k jeho zastupování při ochraně veřejného zájmu ve věcech svěřených mu zákonem do působnosti. Státní zastupitelství je především orgánem veřejné žaloby v trestním řízení, dále plní další úkoly zejména vykonává dozor nad dodržováním právních předpisů v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení, ochranná nebo ústavní výchova, a v jiných místech, kde je podle zákonného oprávnění omezována osobní svoboda, podílí se na prevenci kriminality a poskytování pomoci obětem trestných činů. Postavení a činnost

státního zastupitelství a státního zástupce/státní zástupkyně je vymezena v zákoně č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, v aktuálním znění.

Soudní exekutor/exekutorka je fyzická osoba, kterou stát pověřil exekutorským úřadem. V rámci pověření exekutorským úřadem exekutor/exekutorka provádí nucený výkon exekučních titulů a další činnost vymezenou zákonem. Exekutor/exekutorka vykonává exekuční a další činnost za úplatu. Činnost exekutora/exekutorky vymezuje zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád), a o změně dalších zákonů, v aktuálním znění.

Domácí práce:

Vyberte si jednu z uvedených právnických profesí v ČR a za pomoci výše citovaných právních předpisů ji písemně výstižně popište (min. 1 stránka A4).

Vložená nepovinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 3 – 14

Doporučená literatura:

- **Harvánek, J. a kol.:** Základy právní teorie, Masarykova univerzita v Brně, 1996
- **Rázková, R.:** Dějiny právní filozofie, Masarykova univerzita v Brně, 1997
- **Schelle, K. a kol.:** Úvod do práva pro ekonomy, EUROLEX BOHEMIA, 2002
- **Knapp, V.:** Teorie práva, C. H. Beck, Praha, 1995

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), v aktuálním znění
- zákon č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, v aktuálním znění
- zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád), a o změně dalších zákonů, v aktuálním znění
- zákon č. 358/1992 Sb. o notářích a jejich činnosti (notářský řád), v aktuálním znění

- zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii, v aktuálním znění

Seznam použité literatury:

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače právnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004
- **Harvánek, J. a kol.:** Základy právní teorie, Masarykova univerzita v Brně, 1996
- **Knapp, V.:** Teorie práva, C. H. Beck, Praha, 1995

LEKCE II.

Úvod do teorie práva

Zpracovala: *Markéta Hamrlová*

Tématické okruhy: *Právní normy (struktura, druhy, působnost, účinnost, platnost). Právní síla. Tvorba právních norem (legislativní proces). Publikace. Interpretace, aplikace, realizace práva a právní vztahy. Právní odpovědnost. Vztah moci a práva. Dynamika a stabilita. Kontinuita a diskontinuita. Efektivnost práva.*

Právní normy (struktura, druhy, působnost, účinnost, platnost).

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** *Základy práva pro posluchače neprávnických fakult*, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 17 – 24

Účinnost právní normy je spjata s výrazem „právní závaznosti“ právní normy, účinná právní norma je způsobilá vyvolávat účinky sledované zákonodárcem (normotvůrcem), regulovat společenské vztahy.

Platnost právní normy je výrazem skutečnosti, že se právní norma stala součástí platného právního řádu.

Platnost a účinnost se v praxi mohou ale nemusí datem krýt. Účinnost právní normy může být stanovena konkrétním datem přímo v normě, není-li uvedena účinnost výslovně datem, platí u norem publikovaných ve Sbírce zákonů, že nabývají účinnosti patnáctým dnem po vyhlášení resp. rozeslání.

Právní normy působí ze zásady do budoucna (pro futuro). Zpětné působení (retroaktivita) je výjimečné.

Právní norma zaniká: uplynutím doby, na niž byla stanovena či výslovným ustanovením v jiné právní normě (derogační klauzule).

Při **kolizi právních norem** je třeba brát v potaz právní sílu normy a zásady:

- pozdější zákon ruší zákon dřívější (lex posterior derogat priori)
- pozdější obecný zákon neruší speciální ustanovení zákona dřívějšího (lex posterior generalis non derogat legi priori speciali)
- pozdější zákon speciální ruší dřívější obecné ustanovení (lex posterior specialis non derogat legi priori generali).

Právní síla.

Právní silou se rozumí vlastnost právní normy resp. právního předpisu, právně zavazovat své adresáty tzn. ukládat jim povinnosti.

Právní síla je chápána **absolutně** (rozeznáváme právní normy různé úrovně, v ČR normy zákonné a podzákonné) a **relativně** (tzn. ve vzájemném vztahu právních norem, kde platí, že právní norma nižší právní síly nesmí odporovat právní normě vyšší právní síly).

Podle absolutní právní síly rozlišujeme v ČR právní **předpisy primární** (zákonné), kam patří ústavní zákony, zákony, zákonná opatření Senátu podle čl. 33 Ústavy ČR; a právní **předpisy sekundární**, které tvoří nařízení vlády (čl. 78 Ústavy ČR), právní předpisy vydané ministerstvy resp. jinými správními orgány a orgány územní samosprávy (čl. 79 odst. 3 Ústavy ČR), vyhlášky zastupitelstev územních samosprávných celků (čl. 104 odst. 3 Ústavy ČR). Platí, že jednotlivé normy v nižším pořadí jsou vždy slabší než všechny právní normy uvedené v pořadí vyšším.

Podle relativní právní síly rozlišujeme **právní normy originální** (původní, neodvozené), kam patří právní předpisy primární a vyhlášky zastupitelstev územních samosprávných celků; a **právní předpisy derivativní** (odvozené, delegované), kterými jsou nařízení vlády, právní předpisy ministerstev, jiných správních orgánů a orgánů územní samosprávy (s výjimkou vyhlášek zastupitelstev územních celků).

Tvorba právních norem (legislativní proces).

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 14 – 16

Publikace.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 16 – 17

Interpretace, aplikace, realizace práva a právní vztahy.

Realizace práva znamená uskutečnění, provedení právní normy. Za základní formy uskutečňování práva lze považovat: soukromoprávní úkony jako právní jednání fyzických či právnických osob; veřejnoprávní akty jako autoritativní formu realizace práva tzn. vydávání individuálních právních aktů, které se v právní teorii nazývá **aplikace práva**; a interní instrukce (akty řízení), které známe jak v podobě individuální tak normativní instrukce.

Interpretací práva bývá ve zjednodušeném slova smyslu nazývána duševní činnost směřující ke zjištění obsahu právních norem, vyjádřených v pramenech práva, zejména v normativních právních aktech, významu a smyslu právních norem při jejich realizaci (aplikaci). Interpretace je nezbytnou součástí procesu aplikace práva.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 24 – 34

Právní odpovědnost.

Právní odpovědností se rozumí uplatnění nepříznivých právních následků, stanovených právní normou vůči tomu, kdo porušil právní povinnost. Koncepce **právní odpovědnosti aktivní** vychází z myšlenky, že právní odpovědnost vzniká již vznikem primární právní povinnosti (tzn. zákazu či příkazu stanoveného právní normou), oproti tomu koncepce **právní odpovědnosti pasivní** vychází z přesvědčení, že právní odpovědnost vzniká až po porušení primární právní povinnosti a je spojena se vznikem sankční (sekundární) právní povinnosti.

Protiprávností nazýváme rozpor lidského chování s objektivním právem. Porušení právní povinnosti může být omisivní (rušitel se nechoval jak měl) či komisivní (rušitel se choval tak, jak neměl).

Právní odpovědnost zastává tyto **základní funkce**: reparační (kompenzační, jejímž účelem je odčinit škodlivý následek, obnovit předcházející stav), satisfakční (je zvláštním druhem funkce kompenzační a má za cíl dosáhnout přiměřeného zadostiučinění), represivní (má za cíl postihnout újmou rušitele) a preventivní (směřuje k předcházení porušování práva).

Deliktem rozumíme zaviněné porušení práva (právní povinnosti), jehož znaky jsou uvedeny v zákoně. Podle způsobu ochrany objektů rozeznáváme tyto druhy deliktů: veřejnoprávní delikty (trestné činy, správní delikty), soukromoprávní delikty a delikty s prvky veřejnoprávní i soukromoprávní povahy. Z toho vyplývá i základní třídění odpovědnosti na trestněprávní odpovědnost, správní odpovědnost, disciplinární odpovědnost (odpovědnost za kázeňské provinění) a odpovědnost za soukromoprávní delikt.

Trestným činem je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně. Stupeň nebezpečnosti trestného činu je vyšší než nepatrný.

Správním deliktem se rozumí zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti, jeho znaky jsou vymezeny v zákoně, přičemž platí, že nenaplnuje stupeň společenské nebezpečnosti trestného činu. Základním druhem správního deliktu je přestupek.

Disciplinárním deliktem se rozumí porušení služební disciplíny, pracovní kázně, porušení povinností vyplývajících z výkonu svěřené funkce atd.

Soukromoprávní delikty se liší od deliktů veřejnoprávních zejména způsobem ochrany objektu, který delikvent ohrožuje nebo vůči němuž působí škodlivě a tomu odpovídá svou povahou a způsobem realizace donucení. U veřejnoprávních deliktů vzniká odpovědnostní vztah zejména mezi delikventem a státem, zatímco u soukromoprávních deliktů stojí na jedné straně delikvent a na straně druhé fyzická či právnická osoba, které vznikla delikventovým jednáním újma.

Právní odpovědnost ve státě, který respektuje požadavky zákonnosti, může nastat toliko za podmínek stanovených právními normami a způsobem upraveným právním řádem.

Prvky zaviněného porušení právní povinnosti jsou **objekt deliktu** (právem chráněný zájem nebo jev proti němuž směřuje protiprávní jednání), **subjekt deliktu** (ten, kdo porušil právem chráněný zájem a kdo má současně právem přiznánu způsobilost k protiprávnímu jednání), objektivní stránka deliktu (zahrnuje v sobě tři znaky: protiprávní jednání, škodlivý následek a příčinnou souvislost mezi tímto jednáním a následkem) a **subjektivní stránka deliktu** (spočívá ve vnitřním psychickém vztahu subjektu k protiprávnímu jednání a následku tohoto

jednání, krom emotivní složky do ní spadá zavinění, jako vnitřní psychický vztah delikventa k jeho vlastnímu protiprávnímu jednání i k protiprávnímu následku tohoto jednání).

Odpovědnost právní předpokládá v zásadě zaviněné porušení právní povinnosti jde tedy o **odpovědnost subjektivní**.

Zvláštním druhem právní odpovědnosti je **odpovědnost objektivní** tzn. odpovědnost za protiprávní stav za výsledek. Používá se spíše výjimečně, a to v ustanoveních soukromoprávní povahy. Používá se buď tam, kde nelze předvídat důsledky činnosti (pravděpodobnou míru rizika) nebo tam, kde může působit vis maior či, kde je riziko neúměrně vysoké. V našem právním řádu je upravena objektivní odpovědnost např. v pracovním právu vůči pracovníkovi za škodu, která mu vznikla pracovním úrazem či na základě nemoci z povolání.

Vztah moci a práva.

Moc je ve zjednodušeném slova smyslu schopnost daného subjektu dosahovat zamýšlených účinků i přes odpor proti-účinkujících stran. Mocenský vztah je tudíž vztahem podřízenosti určitých jednotlivců nebo skupin jiným. Charakter určité konkrétní moci závisí zejména na tom, kdo je jejím nositelem, které jsou její cíle a jakými prostředky jsou uskutečňovány.

Autorita je společenský vztah mezi osobami, z nichž jedny vykonávají reálný převažující vliv na činnost druhých. Stává se vlastností těch, kteří si takovou možnost zjednají. Rozlišujeme autoritu morální, přirozenou (obejde se bez mocenských prostředků) a vynucenou. Úlohou autority je odstraňovat chaos ve společnosti.

Základní otázkou každého politického systému je, zda je oprávněný a zákonný v očích obyvatelstva (legitimní).

Moc tvoří dva hlavní komponenty: materiální donucení (sankce, vynucená autorita) a přesvědčení spravedlnosti, zákonnosti (přirozená autorita).

V praxi se moc často skrývá za autoritu.

Právo je s mocí nerozlučně spojeno. Právo vystupuje jako prostředek donucení a zároveň klade meze tohoto donucení. Právo reguluje ve společnosti nejen moc politickou, ale pochopitelně i moc ve vztazích mezi jednotlivci, mezi skupinou a jednotlivci atd.

K základním vlastnostem práva patří jeho vynutitelnost pod hrozbou státní moci. Z tohoto důvodu má zásadní důležitost právě regulování a ohraničení státní moci mocí práva.

Na těchto myšlenkových základech je postavena i **teorie právního státu** (stát, kde má právo naprostou prioritu a státní moc donucení a násilí jsou možné jen tehdy, jestliže jsou upraveny právem, jehož rámec nepřekračují).

Účelem moci je chránit právní řád a zabezpečovat při tom co možno vývoj svobody jednotlivce. Ideálem moci je moc, která udržuje v rovnováze pořádek a svobodu jednotlivce.

Dynamika a stabilita práva.

Právo je přímo ze své podstaty dynamický systém, který se vyvíjí spolu se společností. Zároveň však společnost vyžaduje stabilitu práva.

Požadavek stability zákonodárství neznamena požadavek neměnnosti zákonodárství, ale požadavek, aby právo nebylo měněno nahodile, subjektivisticky, ale až tehdy, vyžaduje-li to nezbytná, vědecky zjištěná objektivní společenská potřeba.

Kontinuita a diskontinuita práva.

Právo je svým bytím vázáno na stát. Zanikne-li identita státu a nastoupí-li po něm a na jeho místo stát nástupnický, eventuelně jestliže je část státu odloučena, nastupuje ke slovu složitá otázka sukcese. Součástí problému sukcese státu je i otázka **kontinuity** a **diskontinuity** práva. V nedávné historii s výjimkou změn, které nastolila VŘSR, převládá uplatnění principu kontinuity práva. U nás došlo k formálnímu převzetí práva (recepti) dvakrát: zákonem č. 11/1918 Sb. (tzv. recepční norma) a ústavním zákonem č. 4/1993 Sb.

Efektivnost práva.

Právo působí ve společnosti jako regulátor, a to jednak preventivně a jednak prostřednictvím právních sankcí za porušení práva.

Právní norma je **efektivní**, jestliže - velmi zjednodušeně řečeno - svého účelu dosahuje, a v té míře, ve které ho dosahuje.

Kvalifikace a zjišťování efektivnosti v praxi probíhá velmi složitě, mimo jiné faktory i proto, že právo není jediným regulátorem společenských vztahů a je těžké odlišit jeho podíl od podílu jiných regulačních systémů na pozorovaném stavu.

Efektivnost práva ve společnosti má své meze, k dosažení některých cílů se právo vůbec nehodí. Ve výjimečných vypjatých společenských situacích (např. v době války, revoluce) se stává, že právo přestává působit úplně a takto vzniklá anomální společenská situace si sama vytváří vlastní normy společenského chování, které pak dočasně právo nahrazují.

Domácí práce:

Zamyslete se nad faktory, které ovlivňují efektivnost práva a vypracujte tuto úvahu písemně včetně uvedení pramenů (min. 1 stránka A4).

Doporučená literatura:

- **Harvánek, J. a kol.:** Základy právní teorie, Masarykova univerzita v Brně, 1996
- **Rázková, R.:** Dějiny právní filozofie, Masarykova univerzita v Brně, 1997
- **Schelle, K. a kol.:** Úvod do práva pro ekonomy, EUROLEX BOHEMIA, 2002
- **Knapp, V.:** Teorie práva, C. H. Beck, Praha, 1995
- **Hungr, P. a kol.:** Sociologie práva, Masarykova univerzita v Brně, 1992

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého
- ústavní zákon č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky
- ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR, v aktuálním znění
- zákon č. 309/1999 Sb. o Sbírce zákonů a o Sbírce mezinárodních smluv, v aktuálním znění

Seznam použité literatury:

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004
- **Harvánek, J. a kol.:** Základy právní teorie, Masarykova univerzita v Brně, 1996
- **Knapp, V.:** Teorie práva, C. H. Beck, Praha, 1995

LEKCE III.

Právní aspekty ochrany základních práv a svobod

Zpracovala: *Markéta Hamrlová*

Tématické okruhy: *Pojem a geneze základních práv a svobod. Charakteristika základních práv a svobod. Kategorizace základních práv a svobod. Zajištění ochrany základních práv a svobod v mezinárodním měřítku. Vnitrostátní úprava základních práv a svobod. Prostředky ochrany základních práv a svobod v ČR. Ženská práva jsou lidská práva.*

Pojem a geneze základních práv a svobod.

Zakotvení základních práv a svobod patří mezi jeden ze znaků demokratického státu. Základní lidská práva jsou střešním pojmem zahrnujícím dílčí okruhy vztahů mezi jednotlivci a státem. Terminologie ústav a mezinárodních úmluv v tomto směru není jednotná. Např. se používají pojmy „lidská práva“ (Všeobecná deklarace lidských práv OSN z 1948), „lidská práva a základní svobody“ (Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod tzv. Evropská konvence z roku 1950), „hospodářská, sociální a kulturní práva“ (Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech z roku 1966) atd. Nejširší užívaný pojem „základní práva a svobody“ v sobě obsahuje všechny výše uvedené pojmy.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Filip, J., Svatoň, J. a Zimek, J.:** *Základy státovědy, kap. 6.3.2 Historické kořeny základních práv a svobod, Masarykova univerzita, Brno, 2002, str. 128 - 133*

Charakteristika základních práv a svobod.

Základní práva a svobody se vyznačují následujícími znaky:

a/ jsou ústavně zaručena.

Tento znak sebou nese ten důsledek, že jimi bude vázána nejen výkonná moc a soudnictví, které jsou vázány ústavou, ale i moc zákonodárná. Pod ústavním zakotvením je třeba chápat zakotvení nejen v ústavě či ústavním zákoně, nýbrž i v jiném právním aktu s vyšší právní silou než obyčejný zákon eventuelně s mocí obyčejný zákon derogovat. Přístupy k úpravě základních práv a svobod se v jednotlivých státech odlišují zejména podle toho, jestli tyto zastávají přirozenoprávní či pozitivistické pojetí základních práv a svobod.

b/ vznikají na základě ústavy nebo mezinárodní smlouvy a nelze s nimi právními úkony disponovat.

Základní práva a svobody nevznikají z konkrétního právního vztahu na základě právního aktu či právního úkonu jako v odvětvích soukromého práva. Jsou proto trvalé v závislosti na pobytu na území nebo státním občanství a mají stejný rozsah pro všechny své subjekty. Není možné je nějakou smlouvou stanovit odlišně. Není možné se jich bez dalšího vzdát, přijít o ně jejich používáním atd. Označujeme je proto jako nezadatelná, nezcizitelná, nepromlčitelná.

c/ mají povahu veřejného subjektivního práva,

neboť vymezují vztahy mezi jednotlivcem a státem (veřejnou mocí) navzájem. Stát je vždy adresátem těchto práv a jednotlivec je vždy jejich nositelem (může jít přitom i o právnickou osobu).

Jiným slovy řečeno základní práva a svobody chrání jedince před zásahem orgánu veřejné moci.

d/ mají zvláštní obsah,

který spočívá v zajištění autonomních prostorů jedince před zásahy veřejné moci, v možnosti jednotlivce účastnit se na správě veřejných záležitostí a v nárocích jednotlivce podílet se na plnění ze strany státu.

e/ mají zvláštní funkce.

Mezi jejich hlavní funkci náleží omezení státní moci, která může být uplatňována jen v případech a mezích stanovených zákonem a způsobem, který zákon stanoví. Dále je to funkce nároku na příspěvek ze strany státu, zajištění účasti jednotlivce na správě veřejných záležitostí a vytvoření záruk vlastní realizace.

f/ jsou vymahatelná vůči státu prostřednictvím nezávislé soudní moci.

g/ mají vlastnost objektivní ústavní hodnoty,

která značí, že stát je jimi ve všech aspektech své činnosti vázán.

h/ zaručují existenci určitých institucí a institutů,

jejichž prostřednictvím ústavodárce institucionalizuje uskutečňování základních práv a svobod (např. zakotvení instituce politických stran při uplatňování práva sdružovacího).

Klasifikace základních práv a svobod.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Filip, J., Svatoň, J. a Zimek, J.:** Základy státovědy, kap. 6.3.4 Klasifikace základních práv a svobod. Katalogy, Masarykova univerzita, Brno, 2002, str. 140 - 143

Zajištění ochrany základních práv a svobod v mezinárodním měřítku.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Potočný, M.:** Mezinárodní právo veřejné, Zvláštní část, Mezinárodněprávní ochrana základních lidských práv, C. H. Beck, Praha, 1996, str. 57 - 79

Vnitrostátní úprava základních práv a svobod.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače právnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 49 - 51

Prostředky ochrany základních práv a svobod v ČR.

Mezi prostředky ochrany základních práv a svobod v ČR patří zejména:

a/ právní prostředky ochrany základních práv a svobod.

Jak už bylo řečeno výše, mezi základní znaky základních práv a svobod patří jejich vymahatelnost soudní cestou (čl. 4 Ústavy ČR). Mimo to vytváří český právní řád i další možnosti, kterými lze prosazovat nároky ze základních práv a svobod plynoucí.

Ty lze odvodit již přímo ze samotných práv zakotvených zejména v hlavě páté Listiny základních práv a svobod, ale patří sem i další práva a svobody jako např. právo petiční, shromažďovací a sdružovací atd.

Je třeba mít na paměti, že v právním státě musí být základním prostředkem ochrany základních práv a svobod vždy právní cesta tzn. postup stanovený právními předpisy upravujícími řízení před k tomu speciálně určenými státními orgány.

b/ ochrana poskytovaná Ústavním soudem ČR,

který krom rozhodování o ústavnosti zákonů a jiných právních předpisů z důvodů jejich rozporů s ústavními či smluvními ustanoveními o základních právech a svobodách, rozhoduje zejména o ústavních stížnostech proti pravomocnému rozhodnutí nebo jinému zásahu orgánů veřejné moci do ústavně zaručených základních práv a svobod (čl. 87 odst. 1 písm. d/ Ústavy ČR).

c/ ochrana poskytovaná prostřednictvím soustavy soudů ČR,

kterou tvoří Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud, vrchní, krajské a okresní soudy. Rozhodování soudů v rámci jejich civilněprávní, trestněprávní a správněprávní pravomoci představuje pravděpodobně nejčastější prostředek ochrany základních práv a svobod.

d/ ochrana poskytovaná prostřednictvím jiných orgánů ochrany práva,

kam patří především institut veřejného ochránce práv. Veřejný ochránce práv působí k ochraně osob před jednáním úřadů a dalších institucí, pokud je v rozporu s právem, neodpovídá principům demokratického právního státu a dobré správy, jakož i před jejich nečinností, a tím přispívá k ochraně základních práv a svobod. Jeho působnost se vztahuje na ministerstva a jiné správní úřady s působností pro celé území státu, správní úřady jim podléhající, Českou národní banku, pokud působí jako správní úřad, Radu pro rozhlasové a televizní vysílání, okresní úřady a města při výkonu působnosti okresního úřadu, obce při výkonu státní správy, a dále i na Policii České republiky, Armádu České republiky, Hradní stráž, Vězeňskou službu České republiky, dále na zařízení, v nichž se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranná nebo ústavní výchova, ochranné léčení, jakož i na veřejné zdravotní pojišťovny. Jeho působnost se však nevztahuje na Parlament, prezidenta republiky a vládu, na Nejvyšší kontrolní úřad, na zpravodajské služby České republiky, na orgány činné v trestním řízení, státní zastupitelství a na soudy, s výjimkou orgánů státní správy soudů.

e/ ochrana poskytovaná prostřednictvím kontrolních orgánů a dohledu nad činností ozbrojených sil a ozbrojených sborů z hlediska práv a svobod občanů.

Ozbrojené síly, ozbrojené bezpečnostní sbory, bezpečnostní informační služba, vojenské zpravodajství atd. jsou instituce zřizované státem za účelem ochrany bezpečnosti a pořádku. Proti zneužití jejich činnosti, jež může zasahovat do sféry porušování základních práv a svobod zřizuje stát speciální kontrolní orgány a dohled.

f/ mezinárodní ochrana základních práv a svobod,

které se pochopitelně mohou občané/občanky ČR dovolávat.

Ženská práva jsou lidská práva.

Mezinárodní závazky využitelné k ochraně práv žen - výběr

Obecné úmluvy garantující lidská práva:

- Všeobecná deklarace lidských práv, 1948, usnesení DE01/48
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, 1966 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb.)
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, 1966 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb.)
- Opční protokol k Mezinárodnímu Paktu o občanských a politických právech, 1966 (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 169/1991 Sb.)
- **Úmluva na ochranu lidských práv a základních svobod tzv. Evropská úmluva, 1950** (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb.)
- 11. dodatkový protokol k Úmluvě o ochraně lidských práv a svobod, 1994 (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 243/1998 Sb.)

Speciální mnohostranné úmluvy dotýkající se problematiky ochrany práv žen:

- **Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen – CEDAW, 1979** (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb.)
- Úmluva o právech dítěte, 1989 (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.)

- Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestání, 1984 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 143/1988 Sb.)¹

Při zkoumání tématu ochrany základních lidských práv ve světle aspektu gender je třeba uvědomit si, že ačkoli je formálně zaručen stejný standard lidských práv pro všechny, v praxi dochází vlivem kulturního relativismu k činění četných rozdílů.

Domácí práce nepovinná:

Přečtěte si Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen – CEDAW, 1979 (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb.) včetně Opčního protokolu k Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen ze dne 6. října 1999 (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 57/2001 Sb.m.s.). Zkuste se krátce zamyslet nad tím, jaká konkrétní práva úmluva chrání a jaké konkrétní záruky ochrany těchto práv nabízí. Nahlédněte i do národních hodnotících zpráv o plnění této úmluvy.

Domácí práce:

Zamyslete se nad tématem záruky stejného standardu lidských práv pro všechny v kontextu působení aspektu kulturního relativismu. Svou úvahu zpracujte písemně včetně uvedení pramenů (min. 1 stránka A4).

Doporučená literatura:

- **Potočný, M.:** Mezinárodní právo veřejné, Zvláštní část, C.H.Beck, Praha, 1996
- **Komárková, B.:** Původ a význam lidských práv, Praha, 1990
- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004
- **Filip, J., Svatoň, J. a Zimek, J.:** Základy státovědy, Masarykova univerzita, Brno, 2002
- **Fredman, S.:** Women and the Law (Ženy a právo), Clarendon Press, Oxford 1997. str. 1-37
- **MacKinnon, C.:** Equality v. Difference (Rovnost nebo rozdílnost) In Smart, C.: The Power of Law (Moc práva), str. 82-85

¹ Podrobnější seznam mezinárodních závazků využitelných pro ochranu práv žen lze nalézt např. na www.feminismus.cz/dokumenty_institute.shtml

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR, v aktuálním znění
- usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších změn a doplňků
- zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, v aktuálním znění
- zákon č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv, v aktuálním znění
- viz výše prameny uvedené pod názvem podkapitoly „Ženská práva jsou lidská práva“

Seznam použité literatury:

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004
- **Potočný, M.:** Mezinárodní právo veřejné, Zvláštní část, C.H.Beck, Praha, 1996
- **Filip, J., Svatoň, J. a Zimek, J.:** Základy státovědy, Masarykova univerzita, Brno, 2002

LEKCE IV.

Jednání před Evropským soudem pro lidská práva ve Štrasburku

Zpracovala: Andrea Rezková

Tématické okruhy: *Evropská úmluva o lidských právech. Evropský soud pro lidská práva (organizace soudu, stížnost, průběh řízení).*

Na mezinárodní úrovni institucionálně zabezpečují ochranu lidských práv a základních svobod jednak Výbor pro lidská práva, Komise pro lidská práva a její subkomise pro předcházení diskriminace a ochranu menšin, Komise pro odstranění rasové diskriminace a Výbor proti mučení v Ženevě, jednak **Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku**.

Evropská úmluva o lidských právech.

V rámci poválečné rekonstrukce byla v roce 1949 založena Rada Evropy, první evropská politická instituce, jejímž cílem se mimo jiné stala ochrana lidských práv a základních svobod. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, kterou Rada Evropy přijala, vytvořila první účinný regionální mechanismus ochrany lidských práv, v jehož rámci se smluvní státy zavázaly nejen plnit své smluvní závazky, nýbrž současně přiznaly jednotlivcům práva a svobody garantované mezinárodním právem.

4. listopadu 1950 se v Římě sešli ministři zahraničních věcí patnácti evropských států k podpisu úmluvy, která pak **vstoupila v platnost 3. září 1953**.

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod vytvořila i odpovídající systém ochrany lidských práv, obsažených v úmluvě a protokolech. K projednávání stížností na porušení těchto práv ustavila **Evropskou komisi pro lidská práva** a **Evropský soud pro lidská práva**. První měla plnit smířčí úlohu, druhý vynášet rozsudky a vydávat posudky. **Výbor ministrů** pak v případě, že úmluva byla porušena, byl oprávněn rozhodnout o opatřeních, která musel vinný smluvní stát v určené lhůtě učinit.

S velkým zvýšením počtu smluvních stran úmluvy rostl i počet stížností na porušení lidských práv. Zatímco v r. 1981 zaregistrovala Komise celkem 404 žádostí, v roce 1983 jich bylo již 2037. Rovněž se zvyšoval počet nevyřízených případů.

Tyto a jiné okolnosti vyvolaly potřebu reformy kontrolního systému úmluvy. Došlo k ní přijetím Protokolu č. 11 v roce 1994. Koncem roku 1995 jej ratifikovalo 17 států, mezi nimi i Česká republika. Protokol na místo dosavadní Komise a Soudu ustavil jediný Soud, který vykonává funkce obou předešlých.

Doposud bylo přijato **13 dodatkových protokolů** k úmluvě.

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod je **mnohostrannou mezinárodní smlouvou**, kterou se její smluvní strany zavázaly k plnění určitých závazků. Charakteristický rys těchto závazků spočívá v uznání, že jednotlivci požívají určitá – lidská – práva a že jsou oprávněni podat stížnost proti vládě, jež tato práva porušila.

Smluvní státy jsou povinny přiznat každému, kdo podléhá jejich jurisdikci (tedy nejen svým vlastním občanům), práva a svobody uvedené v Úmluvě (článek 1).

Článek 1
Povinnost respektovat lidská práva

Vysoké smluvní strany přiznávají každému, kdo podléhá jejich jurisdikci, práva a svobody uvedené v Hlavě I této Úmluvy.

Do českého právního řádu byla Úmluva inkorporována vyhláškou č. 209/1992 Sb.

Úmluva nebyla sjednána za účelem nahradit vnitrostátní systémy ochrany lidských práv, nýbrž zajistit mezinárodní garanci, jež by byla určitým doplňkem k právům garantovaným národními právními řády. Proto také není možné zahájit řízení před Evropským soudem pro lidská práva dříve než jsou vyčerpány všechny vnitrostátní opravné prostředky.

Většina lidských práv a základních svobod garantovaných Úmluvou a jejími dodatkovými protokoly je **osobní** nebo **politické povahy**. Za nejdůležitější z nich lze považovat následující:

- právo na život
- právo na svobodu a osobní bezpečnost
- právo na spravedlivý proces ve věcech civilních a trestních – řádné soudní řízení, spravedlivé, veřejné a v přiměřené lhůtě, vedené nezávislým a nestranným soudem

- právo na účinné právní prostředky nápravy před vnitrostátním orgánem, i když se porušení dopustily osoby při plnění úředních povinností
- právo na respektování soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence
- právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství
- právo na svobodu projevu
- právo na svobodu shromažďovací a sdružovací (včetně svobody zakládat na ochranu svých zájmů odbory a vstupovat do nich)
- právo na uzavření manželství a založení rodiny v souladu s vnitrostátními zákony
- rovnost práv a povinností mezi manžely
- právo na pokojné užívání majetku
- právo na vzdělání
- právo svobody pohybu a právo zvolit si místo pobytu
- právo opustit kteroukoli zemi včetně vlastní

Další práva lze odvodit ze zákazů zakotvených v Úmluvě, jimiž jsou:

- zákaz mučení nebo nelidského či ponižujícího zacházení
- zákaz otroctví, nevolnictví a nucených nebo povinných prací
- zákaz potrestání za jednání, které nebylo v čase spáchání trestným činem podle vnitrostátního nebo mezinárodního práva (zákaz retroaktivity)
- zákaz diskriminace při užívání práv a svobod garantovaných Úmluvou
- zákaz individuálního či hromadného vyhoštění státem jeho vlastních občanů
- zákaz hromadného vyhoštění cizinců
- zrušení trestu smrti.

Úmluva uznává, že v demokratické společnosti nemůže být většina těchto práv bez určitých omezení. Proto připouští, že některá omezení se mohou ukázat nezbytnými s ohledem na národní bezpečnost, hospodářský blahobyt, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochranu zdraví či morálky nebo ochranu práv a svobod jiných osob. Úmluva rovněž umožňuje státům, aby odstoupily od některých svých závazků v rozsahu přísně vymezeném naléhavostí situace, pokud tato opatření nebudou neslučitelná s ostatními závazky podle mezinárodního práva. Přitom však nelze odstoupit od závazku respektovat právo na

život, od zákazu mučení nebo nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestu, od zákazu trestu smrti, od zákazu otroctví a od zákazu retroaktivity trestních zákonů.²

Článek 15

Odstoupení od závazků v případě ohrožení

1. *V případě války nebo jakéhokoli jiného veřejného ohrožení státní existence, může každá Vysoká smluvní strana přijmout opatření k odstoupení od závazků stanovených v této Úmluvě v rozsahu přísně vyžadovaném naléhavostí situace, pokud tato opatření nebudou neslučitelná s ostatními závazky podle mezinárodního práva.*

2. *Podle tohoto ustanovení nelze odstoupit od článku 2, kromě úmrtí vyplývajících z dovolených válečných činů, a článku 3, 4 (odstavec 1) a 7.*

3. *Každá Vysoká smluvní strana, využívající svého práva na odstoupení, bude v plném rozsahu informovat generálního tajemníka Rady Evropy o opatřeních, která přijala a o jejich důvodech. Generálního tajemníka Rady Evropy bude rovněž informovat o tom, kdy tato opatření pozbyla platnosti a kdy ustanovení Úmluvy budou znovu prováděna v plném rozsahu.*

Výběr některých práv:

Článek 2

Právo na život

1. *Právo každého na život je chráněno zákonem. Nikdo nesmí být úmyslně zbaven života kromě výkonu soudem uloženého trestu následujícího po uznání viny za spáchání trestného činu, pro který zákon ukládá tento trest.*

2. *Zbavení života se nebude považovat za způsobené v rozporu s tímto článkem, jestliže bude vyplývat z použití síly, které není více než zcela nezbytné, při:*

- a) *obraně každé osoby proti nezákonnému násilí;*
- b) *provádění zákonného zatčení nebo zabránění útěku osoby zákonně zadržené;*
- c) *zákonně uskutečněné akci za účelem potlačení nepokojů nebo vzpoury.*

² Čapek, J.: Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva, Praha: Linde Praha a.s., 1995, s. 5-7

1. Ve věci podání č. 8416/78 tehdejší Komise dospěla k závěru, že přiznat plodu absolutní právo na život by bylo v rozporu s předmětem a cílem Úmluvy.
2. Ve věci Brüggenmann and Scheuten, 1977, tehdejší Komise vyjádřila názor, že stát může stanovit určitá omezení práva na umělé přerušování těhotenství, aniž by tím porušoval právo na soukromý život těhotných žen.

Článek 6
Právo na spravedlivý proces

1. Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, avšak tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo ochrana soukromého života účastníků anebo, v rozsahu považovaném soudem za zcela nezbytný, pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti.

2. Každý, kdo je obviněn z trestného činu, se považuje za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem.

3. Každý, kdo je obviněn z trestného činu, má tato minimální práva:

- a) být neprodleně a v jazyce, jemuž rozumí, podrobně seznámen s povahou a důvodem obvinění proti němu;*
- b) mít přiměřený čas a možnosti k přípravě své obhajoby;*
- c) obhajovat se osobně nebo za pomoci obhájce podle vlastního výběru nebo, pokud nemá prostředky na zaplacení obhájce, aby mu byl poskytnut bezplatně, jestliže to zájmy spravedlnosti vyžadují;*
- d) vyslyšet nebo dát vyslyšet svědky proti sobě a dosáhnout předvolání a výsledků svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě;*
- e) mít bezplatnou pomoc tlumočnicka, jestliže nerozumí jazyku používanému před soudem nebo tímto jazykem nemluví.*

1. Ve věci Delcourt, A-11 (1970) Evropský soud pro lidská práva (ESLP) konstatoval: „Spravedlnost řízení v sobě zahrnuje především zahrnuje **zásadu „rovnosti zbraní“** (equality of arms, égalité des armes), tj. zásadu, že každá strana v procesu musí mít stejnou možnost hájit své zájmy a že žádná z nich nesmí mít podstatnou výhodu vůči protistraně. Zásadou rovnosti zbraní není ovšem požadavek spravedlnosti vyčerpán a tato zásada je pouze jedním z dílčích aspektů širšího pojmu spravedlivého procesu.“
2. Ve věci Pretto, A-71 (1983) ESLP konstatoval: „Veřejnost řízení chrání strany před tajnou justicí vymykající se kontrole veřejnosti; je také jedním z prostředků pro zachování důvěry k soudům.“
3. Podle rozsudku ve věci A-256 (1993) článek 6 Úmluvy přiznává mlčet a nikterak nepřispívat k vlastnímu obvinění.

Článek 8

Právo na respektování rodinného a soukromého života

1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.

2. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.

1. Pojem „rodinný život“ zahrnuje též vztahy mezi blízkými příbuznými, včetně vztahů mezi vnuky a prarodiči, takže respektování takto pojatého rodinného života zahrnuje závazek státu jednat způsobem umožňujícím normální rozvoj těchto vztahů. Rodinný život zahrnuje nejen sociální, morální či kulturní vztahy, např. v oblasti výchovy dětí, ale též zájmy materiální povahy.
2. V rozsudku ESLP ve věci Leander, A-116, odst. 48 (1987), se uvádí: „Shromažďování informací o soukromém životě tajnou policií znamená zasahování do práva na respektování rodinného života.“
3. V rozsudku ESLP ve věci Modinos, A-259 (1993), se uvádí: „Zákaz mužských homosexuálních styků v soukromí mezi dospělými je porušením článku 8.“

Článek 10

Svoboda projevu

1. Každý má právo na svobodu projevu. Toto právo zahrnuje svobodu zastávat názory a přijímat a rozšiřovat informace nebo myšlenky bez zasahování státních orgánů a bez ohledu na hranice. Tento článek nebrání státům, aby vyžadovaly udělování povolení rozhlasovým, televizním nebo filmovým společnostem.

2. Výkon těchto svobod, protože zahrnuje i povinnosti i odpovědnost, může podléhat takovým formalitám, podmínkám, omezením nebo sankcím, které stanoví zákon a které jsou nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, územní celistvosti nebo veřejné bezpečnosti, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky, ochrany pověsti nebo práv jiných, zabránění úniku důvěrných informací nebo zachování autority a nestrannosti soudní moci.

1. K otázce veřejné kritiky ESLP poznamenal (Lingens v. Rakousko, 1986): „Svoboda tisku nabízí veřejnému mínění jeden z nejlepších prostředků, jak poznat a posoudit myšlenky vedoucích politických představitelů. Obecněji – svoboda politické diskuse je skutečným jádrem pojmu demokratické společnosti, jež dominuje celé Úmluvě. Meze přípustné kritiky jsou proto širší u politika jako takového, než u soukromé osoby“ na rozdíl od soukromé osoby se politik nevyhnutelně a vědomě vystavuje přímé kontrole vlastních slov a gest jak ze strany novnářů, tak široké veřejnosti...Článek 10 odst. 2 umožňuje chránit pověst jiných ...a politik požívá této ochrany rovněž ...ale v takovém případě musí být požadavek ochrany poměřován zájmem svobodné diskuse o politických otázkách.“

Článek 14 Zákaz diskriminace

Užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou musí být zajištěno bez diskriminace založené na jakémkoli důvodu, jako je pohlaví, rasa, barva pleti, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnosti nebo sociální původ, příslušnost k národnostní menšině, majetek, rod nebo jiné postavení.

1. V rozsudku ESLP ve věci Abdulaziz, Cabales a Balkandali, A-94 (1985), se uvádí: „Pokrok ve směru zrovnoprávnění žen a mužů je dnes důležitým cílem Rady Evropy a pouze velmi silné důvody mohou vést k rozhodnutí, že je slučitelné s Úmluvou rozdílné zacházení v této oblasti.“

2. V rozsudku ESLP ve věci Sunday Times, A-217 (1991), se uvádí: „Článek 14 zakazuje zacházet rozdílným způsobem, aniž by pro to bylo objektivní a rozumné zdůvodnění, s lidmi nacházejícími se ve srovnatelných situacích.“
3. V rozsudku ESLP ve věci Darby , A-187 (1990), se uvádí: „Rozdílné zacházení je diskriminačním při neexistenci „objektivního a rozumného odůvodnění“, tj. nesleduje-li „legitimní účel“ a není-li zde „rozumný vztah proporcionality mezi použitými prostředky a sledovaným účelem“.

Evropský soud pro lidská práva.

A. Organizace Soudu

Evropský soud pro lidská práva, vytvořený v souladu s Úmluvou ve znění Protokolu č. 11, se skládá ze soudců, jejichž počet se rovná počtu smluvních stran (v současnosti je jich 45). Neexistuje omezení týkající se počtu soudců, kteří mají stejné státní občanství. Soudci jsou voleni Parlamentním shromážděním Rady Evropy na dobu šesti let. Funkční období poloviny soudců zvolených v prvních volbách však uplynulo po třech letech, čímž bylo zabezpečeno obnovování funkčního období poloviny soudců v tříletých cyklech.

Soudci se účastní činnosti Soudu jako soukromé osoby a nezastupují žádný stát. Nemohou vykonávat činnost, která by byla neslučitelná s jejich nezávislostí, nestranností či s požadavky souvisejícími se stálým výkonem funkce. Jejich funkční období končí dovršením věku 70 let.

Plénum Soudu volí na tříleté období svého **předsedu, dva místopředsedy a dva předsedy sekcí.**

Soud se v souladu se svým Jednacím řádem dělí na **čtyři sekce**, o jejichž složení se rozhoduje každé tři roky s ohledem na různé právní systémy existující ve smluvních státech a též z hlediska potřeby vyváženého zastoupení jednotlivých regionů a pohlaví. Každá sekce má svého předsedu, z nichž dva jsou zároveň místopředsedy Soudu. Předsedům sekcí pomáhají a v případě potřeby je zastupují místopředsedové sekcí, volení příslušnými sekcemi.

V rámci každé sekce se na období jednoho roku vytvářejí výbory složené ze tří soudců.

V rámci každé sekce se na principu rotace vytvářejí **senáty** složené ze sedmi soudců; rozhodování senátu o určité stížnosti se vždy účastní předseda sekce a soudce zvolený za stát, proti kterému tato stížnost směřuje. V případě, že národní soudce není členem dané sekce, zasedá v senátu jako jeho člen *ex officio*. Členové sekce, kteří nerozhodují v určité věci jako členové senátu, se zasedání zúčastňují jako náhradníci.

Velký senát se skládá ze sedmnácti soudců. Předseda, místopředsedové Soudu a předsedové sekcí v něm zasedají *ex officio*.

B. Stížnost

Soudu lze předložit stížnost směřující **proti aktu státního orgánu**. Soud se nemůže zabývat stížnostmi vedenými proti jednotlivcům nebo nestátním institucím.

Stížnost lze podat na porušení některého z práv zakotveného Úmluvou. Stěžovatel musí být v tomto smyslu osobou poškozenou a v rámci českého právního řádu musí vyčerpat všechny možné opravné prostředky tj. ve *správním řízení* všechny opravné instance, je-li to možné tak včetně správní žaloby k soudu a posléze ještě ústavní stížnosti k Ústavnímu soudu ČR; v *soudním řízení* (at' již *civilním* či *trestním*) odvolací i dovolací (je-li v daném případě připuštěna) instance a rovněž posléze ústavní stížnost.

Stížnost musí být podána **ve lhůtě 6 měsíců** ode dne, kdy bylo stěžovateli (jeho právnímu zástupci) doručeno konečné vnitrostátní rozhodnutí (v ČR nejčastěji Ústavního soudu).

Oficiálními jazyky Soudu jsou **angličtina** a **francouzština**, stížnost je však možné podat i v úředním jazyce některé ze smluvních stran. Po prohlášení stížnosti za přijatelnou se vyžaduje používání jednoho z úředních jazyků Soudu, pokud předseda senátu, resp. velkého senátu neudělí výjimku.

Stížnost se projednává **bezplatně** a ve výjimečných případech je možné ji podat anonymně.

V souladu s článkem 47 Jednacího řádu Soudu je nezbytné, aby ve stížnosti:

- a) byl stručně shrnut **předmět stížnosti** a uvedeno, v čem stížnost spočívá;
- b) bylo uvedeno, **porušení** kterých práv zaručených Úmluvou je ve stížnosti namítáno;
- c) popsány **vnitrostátní právní prostředky nápravy**, které byly využity;

- d) uveden **seznam rozhodnutí** přijatých v dané věci obsahující datum přijetí každého rozhodnutí, název soudu, resp. jiného orgánu, který rozhodnutí vydal a též stručné **shrnutí obsahu samotného rozhodnutí**. K dopisu je třeba připojit úplné **kopie** těchto rozhodnutí.

Pokud se podává stížnost prostřednictvím advokáta nebo jiného právního zástupce, je třeba, aby byla připojena plná moc. Pro podání stížnosti není nutné, aby měl případný zástupce právnické vzdělání. Nicméně v pozdějším stadiu řízení musí být zástupce stěžovatele, pokud v tomto směru nebyla udělena výjimka advokátem nebo „komerčním právníkem“ (v ČR např. notářem) oprávněným vykonávat právnickou praxi v jednom ze stát, které ratifikovaly úmluvu.

Přestože individuální stěžovatelé mohou podat stížnost sami, doporučuje se, aby byli právně zastoupeni. Soud neposkytuje **právní pomoc** ve formě příspěvku na výdaje spojené s vypracováním stížnosti právníkem. V pozdějším stadiu řízení – pokud Soud rozhodne předat stížnost vládě příslušného státu a požádat ji o předložení písemného stanoviska – může být stěžovateli poskytnuta bezplatná právní pomoc, nemá-li dostatek prostředků na úhradu advokáta a za předpokladu, že poskytnutí bezplatné právní pomoci bude považováno za potřebné v zájmu zabezpečení řádného řízení.

C. Řízení před Soudem

Každý smluvní stát (mezistátní stížnosti) anebo jednotlivec (individuální stížnosti), který se považuje za poškozeného v důsledku porušení Úmluvy, se může obrátit přímo na Soud ve Štrasburku se stížností na porušení některého z práv zaručených Úmluvou jedním ze smluvních států.

Řízení před Soudem je veřejné. Ústní jednání, která se konají jen zřídka, jsou zpravidla veřejná, pokud senát, resp. velký senát ve výjimečných případech nerozhodne jinak. Stanoviska stran a veškeré další dokumenty předložené kanceláři Soudu jsou v zásadě přístupné veřejnosti.

Rozhodování o přijatelnosti

Každá individuální stížnost je přidělena jedné ze sekcí, jejíž předseda určí soudce zpravodaje. Po předběžném přezkoumání věci soudce zpravodaj rozhodne, zda bude stížnost předložena výboru složenému ze tří soudců anebo senátu.

Výbor může jednomyslně prohlásit stížnost za nepřijatelnou, anebo ji vyškrtnout ze seznamu případů, pokud může být takové rozhodnutí přijato bez dalšího projednání věci.

Individuální stížnosti, které nebyly výborem prohlášeny za nepřijatelné, nebo které soudce zpravodaj předložil přímo senátu, jakož i všechny mezistátní stížnosti, jsou posuzovány v senátech. Senáty rozhodují zpravidla samostatnými rozhodnutími jak o přijatelnosti stížnosti, tak o věci samé. V některých případech však může být o obou otázkách rozhodnuto současně.

Senáty mohou kdykoliv postoupit případ velkému senátu, pokud posouzení věci vyvolává závažnou otázku týkající se výkladu Úmluvy, anebo pokud by vyřešení určité otázky mohlo vést k rozporu s dříve vydaným rozsudkem Soudu. Dotčené strany však proti tomu mohou podat námitku ve lhůtě jednoho měsíce ode dne, kdy byly vyrozuměny o úmyslu senátu postoupit věc velkému senátu. V případě postoupení věci probíhá řízení před velkým senátem stejným způsobem jako níže popsané řízení v senátu.

První fáze řízení je obvykle písemná, senát však může rozhodnout o konání ústního jednání; v takovém případě se zpravidla zároveň jedná i o otázkách týkajících se věci samé.

Rozhodnutí senátu o přijatelnosti jsou přijímána většinou hlasů. Musí být odůvodněná a veřejná.

Řízení ve věci samé

Po prohlášení stížnosti za přijatelnou může senát vyzvat strany, aby předložily další důkazy a písemná stanoviska, včetně případných stěžovatelových nároků na spravedlivé zadostiučinění. Může též nařídit veřejné jednání k opodstatněnosti stížnosti.

Předseda senátu může v zájmu řádného výkonu spravedlnosti vyzvat kterýkoliv smluvní stát, který není účastníkem řízení, anebo kteroukoliv zainteresovanou osobu odlišnou od stěžovatele, resp. jim povolit, aby předložili písemné stanovisko či aby se ve výjimečných případech zúčastnily ústního jednání. Smluvní stát, jehož je stěžovatel občanem, je automaticky oprávněn účastnit se tímto způsobem na projednávání stížnosti.

Během řízení ve věci samé může prostřednictvím příslušného tajemníka probíhat jednání o smíru. Takové jednání má důvěrný charakter.

4. Rozsudky

Senáty rozhodují většinou hlasů. Soudci, kteří se zúčastnili projednávání věci, jsou oprávněni připojit k rozsudku své samostatné - souhlasné či nesouhlasné - stanovisko, anebo jen stručné prohlášení o nesouhlasu.

V tříměsíční lhůtě ode dne vyhlášení rozsudku senátem mohou strany požádat o postoupení věci velkému senátu, pokud případ vyvolává závažnou otázku týkající se výkladu či aplikace Úmluvy nebo jejích protokolů, anebo jinou důležitou otázku všeobecného významu. Takové žádosti posuzuje panel pěti soudců velkého senátu, složený z předsedy Soudu a předsedů sekcí, s výjimkou předsedy sekce, v rámci které byl rozsudek senátu vynesen. V panelu zasedá též další soudce určený systémem rotace mezi soudci, kteří nebyli členy původního senátu.

Rozsudek senátu se stane konečným po uplynutí tříměsíční lhůty od jeho vyhlášení, případně dříve, prohlásí-li strany, že nebudou žádat o postoupení stížnosti velkému senátu, resp. po odmítnutí takové žádosti panelem pěti soudců.

Pokud panel vyhoví žádosti o postoupení věci velkému senátu, tento rozhodne o věci většinou hlasů, rozsudkem, který je konečný.

Zásadní skutečností je, že Evropský soud pro lidská práva rozhoduje ve vlastním rozsudku jednak o tom, zda **stát (smluvní strana) porušil úmluvu**, dále může na návrh stěžovatele přiznat **náhradu škody, resp. spravedlivé zadostiučinění (satisfakci) v penězích** jako kompenzaci za újmu stěžovatele, která mu vznikla v důsledku porušení úmluvy. Soud konečně rozhoduje o **náhradě nákladů a jiných výloh řízení**. Stát, který spor prohraje, je konečným rozsudkem vázán a musí své chyby napravit, nerespektování rozsudku se považuje za porušení mezinárodněprávního závazku.

Dohled nad výkonem rozsudků je svěřen Výboru ministrů Rady Evropy. Tento orgán je oprávněn kontrolovat, zda státy, uznané zodpovědnými za porušení Úmluvy, přijaly opatření nutná ke splnění specifických nebo obecných povinností vyplývajících z rozsudků Soudu.

5. Poradní stanoviska

Soud může na žádost Výboru ministrů vydávat poradní stanoviska o právních otázkách týkajících se výkladu Úmluvy a jejích protokolů.

Rozhodnutí Výboru ministrů, kterým se Soud žádá o poradní stanovisko, je přijímáno většinou hlasů.

Žádosti o poradní stanoviska posuzuje velký senát, který přijímá tato stanoviska většinou hlasů. Každý soudce k nim může připojit své samostatné - souhlasné či nesouhlasné - stanovisko anebo stručné prohlášení o nesouhlasu.

Judikatura Evropského soudu pro lidská práva v oblasti rovného zacházení.

Dosud bylo relativně málo podání obsahujících stížnosti na diskriminační praktiky, a proto je precedenční právo v otázkách diskriminace z důvodu pohlaví nebo z jiných důvodů, co do rozsahu omezené.

Často se to vysvětluje skutečností, že lidská práva zakotvená v Úmluvě jsou svou povahou občanská a politická, zatímco diskriminační praxe se s větší pravděpodobností vyskytuje v sociální a ekonomické oblasti, na kterou se úmluva nevztahuje.

Přesto Evropský soud pro lidská práva ve svých rozsudcích jasně uvedl, že ne každé rozlišování nebo rozdíly v zacházení představují diskriminaci. V belgickém "linguistickém" případě (rozsudek soudu z 23. července 1968) Soud uvedl, že orgány úmluvy musí stanovit ve vztahu k jakýmkoli tvrzením týkajícím se diskriminace, zda existuje srovnatelná situace, ve které se zacházení odlišuje, zda existuje cíl a rozumný vztah proporcionality mezi uplatněnými prostředky a cílem, kterého má být těmito prostředky dosaženo.

Ve zkušebním případě "paní Abdulaziz, Cabales a Balkandali v. Spojené království (rozsudek z 28. května 1985)" Soud dospěl k závěru, že vyhoštění manžela navrhovatelky ze Spojeného království představuje diskriminaci z důvodu pohlaví při zajištění práva navrhovatelky na respektování rodinného života. Soud vyslovil názor, že rozdíl v zacházení mezi ženami a muži v tomto případě postrádá cíl a rozumné zdůvodnění. Dodal, že za situace kdy podpora rovnosti mezi pohlavími je jedním z hlavních cílů členských států Rady Evropy, rozdíl v zacházení z důvodu pohlaví by se mohl považovat za slučitelný s úmluvou jen pokud by byly předloženy závažné důvody.

Je třeba rovněž připomenout, že Soud uvedl, že smluvní strany mají, při zkoumání zda a do jaké míry rozdíly v jinak podobných situacích ospravedlňují rozdílné zacházení podle zákona, určitý "prostor pro posouzení" (rozsudek z 28. listopadu 1984 v případě Rasmussen v. Dánsko).

Z těchto rozsudků je zřejmé, že i když mají smluvní státy určitou možnost přistoupit k pozitivní akci aniž by tím porušily úmluvu, nemají žádnou povinnost k takové akci.³

Doporučené a použité prameny:

- Čapek, J.: Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva, Praha: Linde Praha a.s., 1995
- Flegl, V.: Ústavní a mezinárodní ochrana lidských práv, Praha: C.H.Beck, 1997
- Potočný, M.: Mezinárodní právo veřejné. Zvláštní část, Praha: C.H.Beck, 1996
- Informační materiály Evropského soudu pro lidská práva
- Internetové stránky občanského sdružení Ars Aequi et Boni
- Závěrečná zpráva skupiny expertů Rady Evropy zabývajících se pozitivní akcí ve prospěch žen a mužů, 2000

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících, č. 209/1992 Sb.

³ Závěrečná zpráva skupiny expertů Rady Evropy zabývajících se pozitivní akcí ve prospěch žen a mužů, 2000

LEKCE V.

Úvod do evropského práva

Zpracovala: Markéta Hamrlová

Tématické okruhy: *Historie evropské integrace. EU- její základ, cíle a vztah k evropským společenstvím. Orgány a instituce EU. Přidružení ČR k EU. Pojem evropského práva. Prameny evropského práva. Tvorba evropského práva. Povaha, sankce a nucený výkon komunitárního práva.*

Seznam v textu použitých zkratk:

- SEU – Smlouva o založení Evropské unie
- SES - Smlouva o založení Evropského společenství
- ES – Evropské společenství
- ESAE (EUROATOM) – Evropské společenství pro atomovou energii
- Společenství – jedno ze tří společenství (ESUO, EUROATOM, ES)
- Právo ES – komunitární právo, právo ES či evropských společenství
- EP – Evropský parlament
- ESD – Evropský soudní dvůr
- SPS – Soud první instance
- EK – Evropská komise

Vložená nepovinná literatura (vložit):

- **Koldinská, K. a Tomeš, I.:** Sociální právo Evropské unie, O základních pojmech souvisejících s evropským právem, 1. vydání, C. H. Beck, Praha, 2003, str. 1 – 4

Historie evropské integrace.

Určité snahy o integraci Evropy můžeme v jistém slova smyslu vysledovat již od vzniku samostatných evropských států (vzpomeňme z historie např. integrační politiku Karla Velikého, Jiříka z Poděbrad, Napoleona...).

První evropské integrační snahy v dnešním slova smyslu však můžeme vystopovat až po ukončení II. světové války, kdy začala nabývat svoji reálnou podobu snaha o vytvoření jednotné politické Evropy, která i když nakonec skončila neúspěchem z toho důvodu, že se některé státy nehodlaly omezit ve své sotva získané suverenitě, znamenala podnět pro další jednání vedoucí v prvním kole k ustavení nadnárodních institucí v citlivých oblastech ekonomiky.

V roce 1951 byla podepsána první z integračních smluv, a to Smlouva o *Evropském společenství uhlí a oceli* (dne 23.7.2002 platnost Smlouvy o ESUO skončila a oblast její působnosti přešla na Smlouvu o založení ES).

Dne 25. března 1957 byly v Římě podepsány Smlouva o založení *Evropského hospodářského společenství* (EHS bylo v roce 1992 v Maastrichtu přejmenováno na ES) a Smlouva o založení *Evropského společenství atomové energie* (EUROATOMU). Hlavním smyslem EHS byl v první etapě vznik společného trhu založeného na celní unii a čtyřech svobodách – volném pohybu zboží, služeb, kapitálu a osob.

Za vyvrcholení evropských integračních snah lze potom jistě pokládat podpis tzv. *Maastrichtské smlouvy o EU* podepsané dne 7. února 1992.

Evropská unie nemá sama právní způsobilost tzn. není právnickou osobou.

Evropská unie v sobě seskupuje v jednom svazku tři různé celky běžně nazývané „**tři pilíře Evropské unie**“. První celek je konstituován třemi společenstvími tzv. evropská společenství, jež tvoří tři mezinárodní organizace založené mezistátními smlouvami, a to ESUO, ES a Euroatom. Jejich základním společným znakem je pojem integrace. Další dva pilíře jsou formovány politickou spoluprací v oblasti zahraniční politiky a společné bezpečnosti na straně jedné a v oblasti spravedlnosti a vnitra na straně druhé. Tyto tři pilíře činnosti EU se liší (mimo jiné) především svým institucionálním zajištěním – zatímco do prvního pilíře spadají všechny politiky prováděné nadnárodním způsobem, s klíčovou rolí Evropské komise a také Parlamentu, ve druhém a třetím pilíři si členské státy zachovávají všechny své suverénní pravomoci.

Z dalších okamžiků v historii EU se sluší připomenout především den 2. října 1997, kdy byla podepsána tzv. *Amsterodamská smlouva* tzn. třetí ze zásadních novel zakládacích smluv, která zajistila prohloubení evropské integrace v mnoha oblastech, např. poprvé zahrнула do nadnárodní kompetence sociální sféru, přišla s vizí „jednotného prostoru svobody, bezpečnosti a spravedlnosti“, umocnila akceschopnost společné zahraniční politiky atd. Dne 1. ledna 1999 se potom stalo v jedenácti členských státech společnou měnou *EURO*. Dne 7. prosince 2000 na summitu v Nice byla vyhlášena *Charta základních práv EU*. Ve

dnech 16. a 17. dubna 2003 na zasedání Evropské rady v Athénách byly podepsány *přístupové smlouvy* s deseti kandidátskými státy na post nových členů.

V současné době potom probíhá proces ratifikace *Ústavy pro Evropu* - jako dokumentu kodifikujícím veškeré psané primární (komunitární a unijní) právo včetně Charty lidských práv EU - členskými státy.

EU - její základ, cíle a vztah k evropským společenstvím.

Vložená povinná literatura (vložit):

- Tichý, L.; Arnold, R.; Svoboda, P.; Zemánek, J. a Král, R.: Evropské právo, 2. vydání, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 63 – 67

Orgány a instituce EU.

Evropská rada je vrcholný politický kolektivní orgán EU, který *rozhoduje o zásadních směrech rozvoje EU*. Vytváří potřebné podněty pro rozvoj EU a definuje její obecnou politickou orientaci. ER může fungovat jako odvolací instance pro otázky, v nichž není shoda u instancí nižších, zejména v Radě EU. Je povinna předkládat Evropskému parlamentu zprávu z každého zasedání a výroční zprávu o pokroku dosaženém v EU. ER je tvořena hlavami států nebo předsedů vlád a předsedou Komise s nápomocí ministrů zahraničních věcí členských států případně dalších členů Komise. Schází se min. dvakrát ročně.

Za **základní orgány** jsou označovány Evropský parlament, Rada EU, Komise, Soudní dvůr (včetně Soudu prvního stupně), Účetní dvůr a Evropská centrální banka. Tyto orgány jsou na sobě relativně nezávislé.

Evropský parlament je „*zastupitelský sbor lidu států sdružených ve Společenství*“, jehož posláním je „*hájit zájmy národů členských států*“. EP není parlamentem v klasickém slova smyslu, jako vrcholný mocenský a legislativní orgán, nicméně postupně se tomuto konceptu přibližuje. Jeho prioritní funkce byla funkce kontrolní. Rozdělení počtu poslaneckých mandátů přibližně respektuje počet obyvatel členských států. Poslanci jsou voleni ve všeobecných a přímých volbách občany EU v každém členském státě podle jeho vlastních volebních pravidel , ale ve stejných dnech pro celou EU. Mandát poslance EP je

pětiletý. Stálá jednání EP probíhají ve Štrasburku, mimořádná v Lucemburku nebo v Bruselu. EP má povinnost zasedat minimálně jednou ročně bez svolání a dále vždy první úterý měsíce následujícího po uplynutí lhůty jednoho měsíce od voleb. EP disponuje pravomocemi trojího druhu: *kontrolní* (mimo jiné projednávání zpráv o činnosti jiných orgánů EU a projednávání programů činnosti ostatních orgánů EU; kladení dotazů Komisi a Radě; ustanovování vyšetřovacích výborů k prošetření nesprávností při implementaci práva, petici občanů, zpráv ombudsmana; vyslovování nedůvěry Komisi atd.) *legislativní* (možnost požádat Komisi, aby Radě přednesla návrh komunitárního aktu; zaujímání stanovisek v legislativním procesu; kooperace a spolurozhodování v přesně vymezených případech; navrhování změn v rozpočtu EU; změny rozpočtu u nepovinných výdajů; zamítnutí návrhu rozpočtu a na základě doporučení Rady udílení absolutoria Komisi za provádění rozpočtu) a *pravomocí ve vnějších vztazích*.

Rada Evropské unie je kolektivním nepermanentním **legislativním orgánem** EU, který zastupuje zájmy členských států v rámci evropské integrace. Rada zapojuje do komunitárního systému členské státy a jejich vlády. Rada EU sídlí v Bruselu. Rada EU je kolegiálním orgánem zástupců vlád členských států, z nichž každý do ní deleguje „*jednoho člena své vlády, který je oprávněn vládu zavazovat*“. Rada EU zasedá ve složení ministrů zahraničních věcí eventuelně v případě, že projednává resortní záležitosti ve složení příslušných resortních ministrů, případně je každý stát zastoupen více zástupci. Rada EU koordinuje hospodářské politiky členských států a má rozhodovací pravomoc. Rada EU má obecnou legislativní pravomoc ve všech oblastech, nejsou-li výjimečně svěřeny Komisi. Přijímá zásadně na návrh Komise akty komunitárního práva (nařízení, směrnice, rozhodnutí). Tuto pravomoc vykonává zásadně sama nebo v kooperaci s EP podle nového spolurozhodovacího či kooperačního postupu. V rámci EU řídí Rada politické akce v oblastech, které spadají pod společnou dohodu členských států (zahraniční politika, společná ochrana, spolupráce ve věcech vnitřních a justičních). Mimo jiné přijímá rovněž nařízení o postavení úředníků Společenství, přijímá rozpočtová nařízení upravující zejména sestavování a provádění rozpočtu, přijímá návrhy rozpočtu, rozhoduje o přijetí nových členských států, účastní se komunitárních procedur revize smlouvy. Dále působí především v oblasti politické spolupráce a vnějších vztahů.

Evropská komise je permanentní, kolektivní, nezávislou strážkyní zájmů evropské integrace. Komise je především **výkonným** orgánem, jejím sídlem je Brusel. Členové Komise jsou vybíráni tak, aby byla zaručena nezávislost na jejich členských státech. Funkční období členů Komise je pětileté. EP uděluje souhlas se jmenováním člena EK. EK disponuje třemi

základními pravomocemi: *kontrolní* (vykonává dohled nad dodržováním základních smluv), *legislativní* (iniciativní tzn. monopol předkládat návrhy komunitárních právních aktů Radě EU, právo předkládat připomínky a stanoviska, v mezích pověření Radou EU sjednávání obsahu vnějších smluv EU, podávání doporučení a stanovisek ke všem otázkám EU; a delegovanou), *výkonnou* (kterou získala buď přímo na základě Smluv nebo udělením Rady k provedení právních aktů přijatých Radou) a *pravomoc ve vnějších vztazích* (navrhuje Radě sjednání vnějších smluv a zpravidla z pověření Rady i obsah takových smluv sjednává, je zapojena do provádění společné bezpečnostní politiky).

Evropský soudní dvůr je vrcholným orgánem soudního přezkumu dodržování práva ES. Jeho posláním je zajistit dodržování práva při výkladu a provádění základních smluv, což zahrnuje nejen primární právo ES, ale také právní akty. Dodržování práva ES zajišťuje Soud jak vůči orgánům ES, tak i členským státům a nepřímo i vůči státním příslušníkům těchto států. Povinné podřízení se členských států a jejich příslušníků Soudu tvoří jeden z podstatných prvků supranacionality ES. Sídlem ESD je Lucemburk. Výkon soudce ESD končí uplynutím šestiletého období. Soudcům jsou nápomocni volení generální advokáti. Každý soudce či generální advokát má k osobní pomoci dále tři referendáře. Soud rozhoduje buď v senátech či výjimečně v plénu. Do kompetence ESD spadá vše, co není přiřčeno k projednání **Soudu prvního stupně**, jež je určitou součástí ESD. SPS rozhoduje v taxativně vyjmenovaných případech. SPS vznikl na základě rozhodnutí Rady EU na základě zmocňujícího ustanovení ve Smlouvě o založení EHS.

Účetní dvůr je kolektivní orgán vnější finanční kontroly ES. Jeho sídlo je v Lucemburku. Skládá se z tolika členů, kolik je členských států. Kontroluje celé finanční hospodaření ES, nově kontroluje též zahraniční politiku a vnitřní věci, nakolik jde o výdaje z rozpočtu ES.

Evropská centrální banka a centrální banky členských států tvoří pilíře měnové politiky EU. Hlavní cíle ECB jsou pečovat o cenovou stabilitu, institucionální nezávislost i její vztah k moci výkonné.

Vložená povinná literatura (vložit):

- Tichý, L.; Arnold, R.; Svoboda, P.; Zemánek, J. a Král, R.: Evropské právo, Vztahy mezi základními orgány, 2. vydání, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 184 – 185

Mezi tzv. základními a ostatními orgány existuje skupina orgánů, které nelze z určitých důvodů zařadit ani do jedné ze jmenovaných kategorií. Do této kategorie

zvláštních komunitárních orgánů a postupů spadají především: zástupci vlád členských států v Radě, komunitární orgány jako orgány EU (tzn. jisté orgány ES fungují rovněž jako orgány EU) a asociační orgány (Rada přidružení a Společný výbor).

Mezi ostatní orgány potom patří především: **orgány vytvořené na základě základacích smluv** (Hospodářský a sociální výbor, Výbor regionů, Výbor zaměstnanosti a Ombudsman) a **orgány založené tzv. základními orgány** (dělíme je na orgány podle typu právní subjektivity či podle míry vlivu na normotvorný proces).

Přidružení ČR k EU.

Vložená nepovinná literatura (vložit):

- Tichý, L.; Arnold, R.; Svoboda, P.; Zemánek, J. a Král, R.: Evropské právo, Přidružení ČR k ES, 2. vydání, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 821 – 849

Pojem evropského práva.

Vložená povinná literatura (vložit):

- Tichý, L.; Arnold, R.; Svoboda, P.; Zemánek, J. a Král, R.: Evropské právo, 2. vydání, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 26 – 30

Prameny evropského práva.

Hovoříme-li o **pramenech evropského práva**, je třeba tyto rozdělit na **prameny práva komunitárního** (*primární právo*, jenž je z hlediska svého významu v systému evropského práva a vztahu k ostatním pramenům považováno za „ústavní právo“; *obecné právní zásady*; *základní lidská práva* kodifikovaná v Chartě základních lidských práv; *sekundární právo* tzn. právní normy vytvořené orgány Společenství, *soudní rozhodnutí* ESD a Soudu první instance, *smlouvy* uzavřené společenstvími a členskými státy na straně jedné a třetími subjekty na straně druhé, *právní obyčeje*, *smlouvy* uzavřené členskými státy k uskutečňování cílů ES a EU tvořící pramen terciálního práva, *rozhodnutí* přijatá zástupci vlád členských států v Radě, *rozhodnutí* představitelů v rámci Evropské rady a *prameny práva*

přijatého členskými státy v rámci úzké spolupráce vzniklé na základě čl. 11 Smlouvy o ES) a **prameny práva unijního** (jsou předvídaný Smlouvou o EU a dále rozvinuty Amsterodamskou smlouvou, patří k nim mezinárodní smlouvy, rozhodnutí Evropské rady, společné postupy a společné cíle a lze je dělit podle hlediska právní síly na prameny unijního práva primárního a prameny unijního práva sekundárního).

Mezi **prameny primárního práva** a prameny rovnocenné právu primárnímu patří zakládací smlouvy, smlouvy o přistoupení jednotlivých členských států, obecné právní zásady evropského práva (nemají kodifikovanou formu a nejsou bez dalšího akceptovány do evropského práva, ESD zkoumá, zda koncepce zapadá do struktury a cílů evropského právního řádu, patří mezi ně např. principy týkající se bezprostředně zásady právního státu, právní zásada rovnosti a zákazu diskriminace atd.) a základní lidská práva (jsou postavena na roveň práva primárního, při jehož aplikaci jako i při aplikaci i tvorbě sekundárního práva je třeba k nim přihlížet).

Prameny sekundárního práva (právní akty lze z hlediska jejich právní úpravy v primárním právu dělit na *typické* (nařízení, směrnice, rozhodnutí, doporučení a stanoviska jsou uvedeny v čl. 249 Smlouvy o ES) a *atypické* (vyplývají z toho, že primární právo nemluví pouze o právních aktech vypočtených v čl. 249 Smlouvy o ES, nýbrž též o ostatních právních aktech jako např. o opatřeních, hlavních směrech atd.). Platí, že právní akty sekundárního práva musí být v souladu s právními akty primárního práva.

Nařízení bychom mohli nazvat též evropským zákonem. Je závazné ve všech svých částech a platí bezprostředně ve všech členských státech. Všechny orgány členského státu jsou povinny nařízení aplikovat. Nařízení vytlačuje veškeré vnitrostátní právo, které je s ním v rozporu. Nařízení je zpravidla vydáváno Radou EU. Je všeobecně závazné.

Směrnice je typická právní instituce komunitárního práva, která ve vnitrostátních právních řádech nemá obdobu. Podstata směrnice spočívá v tom, že společenství vydávají směrnice s určitým obsahem úpravy, který je potom ve stanovené lhůtě prováděn členskými státy. Na rozdíl od nařízení, které má obecnou závaznost ve smyslu osobní působnosti, zavazují směrnice pouze členské státy. Závaznost směrnice se vztahuje na výsledek – cíl právního předpisu.

Rozhodnutí tzv. nepravý pramen práva – se týká toliko jednotlivého případu a je závazné pro toho, komu je určeno. Platí pouze pro omezený okruh adresátů, v nich určený. Má bezprostřední účinky.

Doporučení a stanoviska jsou nezávazná. Dotčená osoba je nemusí respektovat, přesto mohou ovlivňovat ochranu důvěry (dobré víry). Cílem doporučení a stanovisek je

popsat či jinak přiblížit adresátovi určité chování či situaci. Stanoviska a doporučení mají velký význam z hlediska výkladu právních aktů.

Prameny unijního práva je možno rozdělit na dvě skupiny právních aktů, jednak je to Smlouva o EU a jednak právní akty vydávané v rámci EU (zejména v rámci tzv. druhého a třetího pilíře). Proto se také Smlouva o EU označuje jako primární právo a právní akty vydané na jejím základě jako sekundární právo EU. Unijní právo vykazuje specifické vlastnosti oproti právu komunitárnímu. Primární unijní právo není pouze právním základem sekundárního unijního práva, a to v rámci tzv. druhého a třetího pilíře EU, nýbrž je právním základem pro změnu primárního komunitárního práva.

Smlouva o EU je smlouva mezinárodního práva veřejného, která předpokládá uskutečňování svého obsahu prostřednictvím dalších právních aktů. Svým obsahem naznačuje SEU přechod od spolupráce mezi smluvními státy k novým organizačním nadstátním formám. **Sekundární unijní právo** nepředstavuje zvláštní členským státům nadřazený právní řád. Mohou vznikat pouze v rámci druhého a třetího pilíře. Mezi sekundární unijní právo řadíme: právní akty Evropské rady, společné akce, společné postoje, rámcová rozhodnutí, tzv. jiné akty sekundárního unijního práva atd.).

Tvorba evropského práva.

Primární právo v sobě obsahuje pravomoci o pravomocích tzn. pravidla procesu normotvorby primárního práva. Primární právo také stanoví, které orgány a v jaké formě se podílejí na tvorbě **sekundárního práva**.

Primární právo určuje ve zmocňovacích ustanoveních úpravu určitých oblastí a často i formu právního aktu, v níž má být předpis vydán. Odchyłka od těchto ustanovení primárního práva není možná. Proces sekundární normotvorby je členěn na **právo iniciační** (tzn. právo legislativní iniciativy), **projednávání návrhu** a **rozhodování o jeho přijetí**.

K vydání právního aktu je nutný návrh Komise. Komise má téměř úplný monopol na legislativní iniciativu. Rada nemůže právní akty vydávat sama, nýbrž toliko na základě návrhu Komise. Rada může Komisi vyzvat, aby provedla šetření k dosažení cílů Společenství, a aby Radě předložila návrhy příslušných právních aktů. K vhodným návrhům může Komisi vyzvat i Evropský parlament. V případě nečinnosti Komise je možné na ni podat žalobu pro nečinnost.

Klasická legislativní procedura se dříve vyznačovala především nevýznamnou úlohou EP. Představovala efektivní „byrokratickou“ formu normotvorby (sekundární právní akty přijímá Rada na návrh Komise po konzultaci s EP). Jiným způsobem sekundární normotvorby, který se vyjadřuje demokratickým deficitem, je potom procedura, v níž sekundární akty přijímá Komise, na kterou je legislativní pravomoc delegována, a rovněž procedura, v níž Rada přijímá sekundární akty jako jediný legislativní orgán na návrh Komise. Typy legislativních procedur s účinnou účastí EP jsou potom tři: legislativní procedura se souhlasem EP, kooperační postup a spolurozhodovací postup.

Je třeba zdůraznit, že v důsledku změn provedených Amsterodamskou smlouvou se 80% veškeré legislativní sekundární normotvorby uskutečňuje v nově upraveném **spolurozhodovacím procesu** podle čl. 251 SES. Poněkud samostatné postavení má potom řízení o schvalování rozpočtu.

Vložená povinná literatura (vložit):

- Čl. 251 SES

Podle čl. 254 odst. 1 a 2 SES je třeba nařízení, směrnice a rozhodnutí **uveřejnit**. Uveřejnění má konstitutivní účinky pro platnost těchto právních aktů. V případě pochybností ohledně doby uveřejnění je rozhodné datum, které je uvedeno v Úředním listě. Jiné než uvedené právní akty potřebují ke své účinnosti oznámení tomu, komu jsou určeny. Velmi důležitý požadavek z hlediska zásad právního státu spočívá v povinnosti odůvodnění právních aktů.

Harmonizace práva členských států byla chápána jako podmínka integračního procesu na nadnárodní úrovni. Původní harmonizace národních právních řádů byla prováděna cestou detailní harmonizace, což se však brzo ukázalo jako nefunkční způsob. Původní plošná harmonizační koncepce byla proto doplněna pružnějším modelem. Nová revitalizovaná úloha harmonizace práva ES vychází z toho, že sblížení práva je předpokladem volného pohybu jen pokud jde o tzv. kategorické požadavky. Členské státy jsou oprávněny odchýlit se od platné směrnice jen tehdy, pokud ona sama obsahuje možnost derogace, eventuelně pokud je odchýlné použití vnitrostátního práva připuštěno ve zmocnění na smluvním základě.

Základem tohoto nového přístupu se stal důležitý rozsudek ESD ve věci Cassis de Dijon ze dne 20. února 1979 (120/78).

K významné změně koncepce harmonizace práva došlo dále v roce 1985 na základě tří strategických dokumentů tzv. Bílá kniha Komise pro dokončení vnitřního trhu. Další změny v úpravě harmonizace proběhly na základě Jednotného evropského aktu (1987), Maastrichtské smlouvy a Amsterodamské smlouvy.

Vložená nepovinná literatura (vložit):

- **Tichý, L.; Arnold, R.; Svoboda, P.; Zemánek, J. a Král, R.:** Evropské právo, 2. vydání, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 269 – 278

Povaha, sankce a nucený výkon komunitárního práva.

Postavení komunitárního práva a jeho vztah k mezinárodnímu právu veřejnému i k právním řádům členských států je dán především dvěma základními rysy: *samostatností komunitárního práva* (právní řád se opírá o vlastní základní normy ústavní povahy, předpisy právního řádu jsou ve svém výkladu a aplikaci podřízeny jediné vlastní konečné a obligatorní instanci a konečně právní řád si vystačí sám o sobě, takže není třeba se dovolávat zásad nebo pravidel, jež smlouva neobsahuje) a dále tím, že *právo ES existuje jako součást práva aplikovatelného na území členských států*.

Komunitární právo ovlivňuje národní právní řády členských států následovně:

A) *přímo zakládá práva a povinnosti*, k čemuž slouží -

aa/ *přímý (bezprostřední účinek)*;

ab/ *odpovědnost členských států za škodu způsobenou jednotlivcům porušením komunitárního práva*;

B) *nepřímo prostřednictvím povinností členských států a jejich orgánů* -

ba/ *v případě kolize mezi komunitární a národní normou má přednost aplikace normy komunitární*;

bb/ *vnitrostátní právo je třeba aplikovat ve světle práva komunitárního*.

Jakkoli *přímý (bezprostřední) i nepřímý účinek* způsobuje komunitární právo, rozdíl mezi nimi spočívá především v předmětu aplikace. *Přímý účinek* se totiž vztahuje k aplikaci komunitární právní normy, zatímco *nepřímý účinek* se týká aplikace vnitrostátních právních předpisů členských států.

Přímý účinek znamená schopnost komunitární normy ovlivňovat právní postavení subjektů práva členských států přímo – bez prostřednictví recepce těchto norem vnitrostátním právním aktem (s výjimkou směrnic). Důsledky zásady přímého účinku komunitárního práva jsou: komunitární právo přistupuje bez dalšího k aplikovatelnému právu členských států aniž by bylo nutno recipovat, komunitární právo je aplikováno jako právo komunitární nikoli vnitrostátní a právní norma nadaná přímým účinkem je přímo aplikovatelná jak na návrh dotčených subjektů práva členských států, tak i ex officio orgány členských států. Jediným druhem právního aktu, u nějž se přímý účinek přímo předpokládá, jsou *nařízení*. *Směrnice* předpokládá vydání národního prováděcího aktu, a proto možnost její přímé aplikace může nastat jen za splnění dalších specifických podmínek, kterými jsou marné uplynutí lhůty k provedení směrnice, nedochází k negativnímu ovlivnění právního postavení třetích osob a aplikace přímého účinku vede ke zlepšení právního postavení beneficentů směrnice.

Nepřímý účinek práva ES na právní řády členských států spočívá v povinnosti eurokonformního výkladu vnitrostátního práva členských států (tzn. členské státy a jejich orgány mají povinnost vykládat své národní právo tak, aby bylo dosaženo cíle normy – směrnice).

Odpovědnost členského státu za škodu způsobenou jednotlivci porušením komunitárního práva se vztahuje na *nečinnost zákonodárce* (neprovedení směrnice či ponechání v platnosti předpisu odporujícího Smlouvě), na *pochybení aktivního zákonodárce* (špatné provedení směrnice, přijetí předpisu odporujícího Smlouvě), na *porušení Smlouvy správním orgánem* a na *jednání či opomenutí výkonných soudních orgánů členského státu*.

Další aplikační zásadou vymezující vztah komunitárního práva k právním řádům členských států je jeho **přednost před národním právem**. Tato zásada se uplatní v případě, kdy dojde ke střetu působnosti normy národní s normou komunitární. Na střet komunitárního práva s vnitrostátním nelze aplikovat zásadu „lex posterior derogat priori“. Zásadu přednosti ustanovil ESD zejména z důvodu: neúčinnosti bezprostřední použitelnosti, pakliže by volba užití práva komunitárního či vnitrostátního ležela na volné úvaze národního soudu; přesun pravomocí z členských států na Společenství by byl tímto narušen a došlo by k rozdílnosti postavení komunitárního práva v zákonodárství jednotlivých členských států. Přednosti se těší všechny závazné normy práva ES.

Zásada přednosti však není absolutní, dosud existují dvě výjimky: konflikt s národní normou, která je provedením mezinárodněprávního závazku členského státu, který uzavřel před přistoupením k ES/EU; a nepřiměřené poškození třetích osob jednajících v dobré víře.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Tichý, L.; Arnold, R.; Svoboda, P.; Zemánek, J. a Král, R.:** Evropské právo, 2. vydání, C.H.Beck, Praha, 2004, str. 317 – 228

Domácí práce nepovinná:

Navštivte a seznamte se s www.europa.eu.int

Doporučená literatura:

- **Tichý, L.; Arnold, R.; Svoboda, P.; Zemánek, J. a Král, R.:** Evropské právo, 2. vydání, C.H.Beck, Praha, 2004
- **Na cestě do Evropské unie – průvodkyně nejen pro ženy:** Aspekt, Praha, 2002
- **Aplikace evropského práva národním soudcem:** Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1997
- **Barták, K.:** Průvodce Evropskou unií, druhé vydání, Ministerstvo zahraničních věcí, Praha, 2000
- internetové stránky
- www.euroskop.cz
- www.europa.eu.int/index_cs.htm

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- SEU
- SES

Seznam použité literatury:

- **Tichý, L.; Arnold, R.; Svoboda, P.; Zemánek, J. a Král, R.:** Evropské právo, 2. vydání, C.H.Beck, Praha, 2004
- SEU
- SES

LEKCE VI.

Rovné postavení mužů a žen ve světle právních předpisů EU a rozhodnutí Evropského soudního dvora

LEKCE VII.

Institucionální zakotvení, ochrana a prosazování rovných práv a příležitostí. Veřejný ochránce práv

Zpracovala: Andrea Rezková

Tématické okruhy: *Právní zakotvení rovných příležitostí v EU. Obecné zásady rovného zacházení s muži a ženami v EU. Stejný přístup k zaměstnání v EU. Nepřímá diskriminace v EU. Výjimky z rovného přístupu v EU. Stejně odměňování za stejnou práci v EU. Důkazní břemeno ohledně diskriminace v EU. Podpora pozitivních akcí pro ženy v EU. Veřejný ochránce práv.*

Vložená povinná literatura (vložit):

- *Na ceste do Európskej únie, Bratislava:Aspekt, s. 86-89, 100-105*
- *Závěrečná zpráva skupiny expertů Rady Evropy zabývajících se pozitivní akcí ve prospěch rovnosti žen a mužů, s. 19 – 53*
- *Princip rovného zacházení s muži z ženami, MPSV, 2000, s. 16-22, 26-28, 34-37*
- *Rozhodnutí Evropského soudního dvora:*
 - Defrenne*
 - Jenkins*
 - Komise ES v. Spojené království Velké Británie a Severního Irska*
 - Sabine von Colson a E. Kamann*
 - Dekker*

Právní zakotvení rovných příležitostí v EU.

Evropská unie je významným rámcem pro prosazování rovnosti mužů a žen; jelikož je Evropská unie nadnárodním celkem, v oblastech, ve kterých členské země přesunuly kompetence na EU, má evropská legislativa přednost před zákony konkrétní země. V důsledku toho se musí členské státy EU řídit evropskou legislativou a přizpůsobit svoji národní legislativu tam, kde je v rozporu s právem přijatým EU. Evropská legislativa týkající se rovnosti žen a mužů se od roku 1957 výrazně rozvinula a v některých případech je mnohem vyspělejší než legislativa v jednotlivých členských státech.

Pojem „**rovných příležitostí pro muže a ženy**“ znamená „absenci překážek bránících občanům na základě jejich příslušnosti k pohlaví v účasti na ekonomice, politice a v sociální oblasti“. V širším slova smyslu vytváření rovných příležitostí zahrnuje i možnost přijímat a provádět „opatření poskytující zvláštní výhody pro usnadnění odborné pracovní činnosti méně zastoupeného pohlaví nebo pro předcházení či kompenzaci nevýhod v jeho pracovní kariéře“⁴, neboli „dočasná mimořádná opatření k urychlení zrovnoprávnění žen a mužů“⁵, jinými slovy možnost přijímat tzv. pozitivní opatření (akce). Vytvářením rovných příležitostí pro muže a ženy se fakticky naplňují práva formálně deklarovaná ve Smlouvě o založení Evropského společenství (SES), stanovená směrnicemi Evropského společenství a rozpracovaná právními řády členských států, jakož i doporučení orgánů Evropské unie, aplikovaná na území členských států. Rovné příležitosti v praxi vytvářejí orgány veřejné správy na všech územních úrovních, zaměstnavatelé, případně jiné subjekty v rámci svých aktivit (např. politické strany).⁶

Mezinárodní právní kontext rovných příležitostí (Konvence ILO a OSN)

1919: 3. konvence ILO a OSN o ochraně mateřství (revidována v r. 1952)

⁴ Čl. 141 Smlouvy o založení Evropského společenství

⁵ Čl. 4 odst. 1 Úmluvy OSN o odstranění všech forem diskriminace žen

⁶ Princip rovného zacházení s muži a ženami v zaměstnání, MPSV, Praha, 2000, s. 7

1919: 4. konvence ILO o noční práci žen (revidována v r. 1934 a 1948)

1951: 100. konvence ILO o stejné odměně za práci stejné hodnoty

1958: 111 konvence ILO o diskriminaci v zaměstnání

1979: konvence OSN o zrušení veškeré diskriminace žen

1983: 156. konvence o rovném zacházení s pracovníky obou pohlaví, kteří mají rodinné povinnosti

1999: Všeobecné shromáždění OSN přijalo protokol ke konvenci z roku 1979

Evropský právní kontext

Rozhodnutí Rady

1982, 1986: podpora rovných příležitostí mužů a žen

1984: akce zaměřené na boj s nezaměstnaností žen

1988: znovuzачlenění žen do trhu práce a zaměstnávání starších žen

1990: ochrana důstojnosti mužů a žen při práci (sexuální obtěžování)

1994: vyvážená účast žen na strategii hospodářského růstu

1994, 1996: začlenění dimenze rovných příležitostí do Strukturálních fondů

1995: vyvážená účast na rozhodování

1995: obraz žen a mužů v médiích

1999: ženy a věda

2000: sladění pracovního a rodinného života

Evropský právní kontext

Směrnice

1975: stejná odměna

1976: rovné zacházení pokud jde o přístup k zaměstnání, odborné přípravě a postupu v zaměstnání, a o pracovní podmínky

1978, 1986, 1996: rovné zacházení v zaměstnaneckých systémech sociálního zabezpečení

1986: rovné zacházení s muži a ženami samostatně výdělečně činnými

1992: ochrana těhotných žen, žen po porodu a kojících žen

1996, 1997: rodičovská dovolená

1997: odstranění diskriminace zaměstnanců na částečný úvazek

1997: důkazní břemeno v případech diskriminace na základě pohlaví

Mezinárodní organizace zabývající se rovnými příležitostmi

- OSN
- OECD
- Rada Evropy
- ILO
- UNESCO
- Světová banka

Instituce Evropské unie

- **Evropská komise**
 - Jednotka rovných příležitostí (G/1) při Generálním ředitelství pro zaměstnanost a sociální příležitosti
 - Ženy a věda (CORDIS), Generální ředitelství pro vědu
- **Evropský parlament:** Výbor pro ženská práva a rovné příležitosti
- **Evropská nadace na zlepšení životních a pracovních podmínek**
- **Hospodářský a sociální výbor**
- **Evropská konfederace odborových svazů⁷**

Česká republika

- **Ministerstvo práce a sociálních věcí**

Na základě usnesení vlády č. 6/98 je pověřeno Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR **mimořádnou kompetencí, a to koordinovat vnitrostátní politiku týkající se postavení žen ve společnosti**; ostatní ministerstva jsou povinny poskytovat mu potřebnou součinnost. Všem ministerstvům je zároveň uloženo spolupracovat s nevládními organizacemi žen.

⁷ Vicky Donlevy, Praha, duben 2002

Požadavek naplňovat ústavní zásadu rovnosti mužů a žen zasahuje do všech oblastí společenského života a za jeho prosazení při výkonu státní správy odpovídají vládě v rámci svých věcných působností jednotlivá ministerstva. Řídí se při tom programovým dokumentem vlády Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen. MPSV ČR pak navíc - prostřednictvím koordinačního oprávnění - vede ostatní ministerstva k tomu, aby v rámci své věcné politiky systematicky, cíleně a efektivně přispívala k rozvoji rovných příležitostí mužů a žen.

- **Úřad vlády – Odbor pro lidská práva**
- **Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů**
- **Českomoravská konfederace odborových svazů**

Strategie Společenství v oblasti rovnosti žen a mužů spočívá ve specifických kombinovaných krocích, které vedou k prosazování rovnosti a k uplatňování rodového hlediska (gender mainstreaming), jehož cílem je rovnost mezi muži a ženami ve všech programech.

Podle Sdělení Com(96)67 „Včlenění rovných příležitostí pro ženy a muže do všech politik a činností Společenství“ gender mainstreaming znamená „snahu nebránit úsilí na podporu rovnosti v implementaci specifických opatření na podporu žen, ale naopak zmobilizování všech obecných politik a opatření právě za účelem dosažení rovnosti aktivním a otevřeným zohledňováním jejich možných dopadů na situaci mužů a žen (tzv. genderová perspektiva) již ve stádiu plánování. To znamená zkoumat opatření a politiky systematicky a vždy s ohledem na veškeré výše zmíněné důsledky již při jejich definování a následně při realizaci... Systematické zohledňování rozdílů mezi podmínkami, situacemi a potřebami žen a mužů ve všech politikách a aktivitách Společenství – to je základním rysem mainstreamingu, který Komise přijala za svůj...“⁸

Základní práva občanů Evropské unie nalezneme v **Chartě základních práv Evropské unie**, která obsahuje jak klasická politická základní práva, tak i sociální práva. Nadto propojuje základní práva ve vlastním slova smyslu s objektivními principy strukturálními: demokracie a princip právního státu jsou Chartou označovány jako nosné základy celé Evropské unie.

⁸ Vicky Donlevy, Praha, duben 2002

Článek III. Charty (upravující zásadu rovnosti) obsahuje obecné, ale též velmi konkrétní ustanovení. Podle čl. 20 jsou si všechny osoby před zákonem rovny. Tento klasický princip rovnosti je doplňován zákazy diskriminace (čl. 21/1). Zakazuje se diskriminace z důvodu pohlaví, rasy, etnické příslušnosti, barvy kůže, genetických znaků, jazyka, víry, světového názoru, politických názorů, invalidity, věku nebo sexuální orientace apod.

Rovnost mužů a žen ve všech oblastech, nejen v zaměstnání, v pracovním prostředí a odměny za práci, je zaručena (čl. 23/1). Přitom je ovšem přípustná tzv. pozitivní diskriminace, tedy ponechání v platnosti či zavedení konkrétních zvýhodnění ve prospěch slabšího pohlaví.⁹

Úprava zásady rovného zacházení s muži a ženami je základem evropské úpravy sociálního zákonodárství a pracovního práva. **Amsterdamská smlouva** poměnila znění čl. 141 Smlouvy o Evropském společenství (SES), který předvídá dosažení adekvátnějšího, tj. méně disproportčního zastoupení obou pohlaví. Účelem tohoto ustanovení je zlepšit postavení žen, předpis však může zvýhodnit i muže, pokud bude zapotřebí zlepšit jejich zastoupení v určité odborné pracovní oblasti nebo předejít jiným nevýhodám v jejich pracovní kariéře. Zvýhodnění je možné pouze tehdy, je-li přechodné povahy a je-li ve svých důsledcích přiměřené. Za přiměřená, a tudíž povolená nelze považovat taková opatření, která existující rozdělení rolí mezi oběma pohlavími akceptují jako dané a dále je petrifikují. Nepřípustné je tedy opatření, které například podporu při ošetřování člena rodiny i nadále vyhrazuje pro ženy, vycházející z toho, že zpravidla ženy pečují o nemocné děti. Takové opatření nakonec zabraňuje změně postavení jednotlivých pohlaví, ve smyslu rovnoprávného rozdělení úloh při zabezpečování rodiny. Konečně přijetím ustanovení Dohody o sociální politice do režimu komunitárního práva se změnil její text v čl. 6 i o ustanovení obsažené v čl. 141/3 SES, podle kterého je Rada povinna v rámci legislativního postupu podle čl. 251 a dále po konzultaci s Hospodářským a sociálním výborem přijmout opatření k zabezpečení uplatnění zásady stejných příležitostí a stejného zacházení mužů a žen v otázce zaměstnanosti.

Právní úprava rovného postavení bez rozdílu pohlaví je velmi rozvinutá. K zabezpečení tohoto cíle přijala Evropská unie četná legislativní opatření závazného charakteru (směrnice, rozhodnutí), doporučujícího charakteru (doporučení, závěry, sdělení) a charakteru proklamativního (rezoluce, akční programy apod.). Velmi bohatá je judikatura Evropského soudního dvora.

V oblasti rovných příležitostí žen a mužů jsou právními předpisy nejvyšší právní síly směrnice Rady ES/EU. Dílčí ustanovení směrnic neobsahují detailní právní úpravu,

⁹ Tichý, Arnold, Svoboda, Zemánek, Král: Evropské právo, 2. vydání, Praha: C.H.Beck, 2004, s. 126-130

nepotlačují národní právo, ale vyžadují, aby s nimi bylo v souladu. V zásadě jsou členské státy povinny, aby dosáhly směrnicí stanoveného výsledku, a to využitím prostředků a postupů uvedených ve směrnici. Směrnice oblasti rovného zacházení mají za cíl dosáhnout rovnosti příslušníků obou pohlaví, resp. rovného zacházení v jimi stanovených oblastech – v přístupu k zaměstnání, v odborném vzdělávání, v pracovních podmínkách, v sociálním zabezpečení atd.

Konkrétní směry, metody a prostředky, které lze při zabezpečování záměrů daných směrnic využít, jsou obsaženy v doporučeních Rady.¹⁰

Obecné zásady rovného zacházení s muži a ženami v EU.

Směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání

Směrnice Rady 2004/113/ES ze dne 13. prosince 2004, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s muži a ženami v přístupu ke zboží a službám a jejich poskytování

Směrnice dopadá na diskriminaci na základě pohlaví včetně obtěžování nejen v oblasti trhu práce, ale i mimo něj. Taková diskriminace může stejným způsobem poškozovat a být překážkou plnému a úspěšnému zapojení mužů a žen do hospodářského a společenského života.

Aby se předcházelo diskriminaci na základě pohlaví, měla by se tato směrnice vztahovat na přímou i nepřímou diskriminaci. K přímé diskriminaci dochází pouze tehdy, pokud se s nějakou osobou z důvodu pohlaví zachází ve srovnatelné situaci méně příznivým způsobem než s jinou osobou. V souladu s tím například rozdíly v poskytování zdravotní péče mužům a ženám vyplývající z tělesných rozdílů nepředstavují srovnatelnou situaci, a proto se nepokládají za diskriminaci.

Rozdíly v zacházení lze přijmout pouze tehdy, jsou-li odůvodněny legitimním cílem. Legitimním cílem může být např. ochrana obětí násilí spojeného s příslušností k pohlaví (např. v případě zřizování azylových domů pro osoby stejného pohlaví), ochrana soukromí a slušnosti (např. pokud nějaká osoba poskytuje ubytování v části svého obydlí), prosazování rovnosti mužů a žen nebo zájmů mužů a žen (např. nesmíšené dobrovolné organizace), svoboda sdružování (např. členství v nesmíšených soukromých klubech) a pořádání

¹⁰ op. citace 6, s. 754

sportovních činností (např. nesmíšené sportovní akce). Nicméně podle kritérií odvozených z judikatury Soudního dvora Evropských společenství by jakékoliv omezení mělo být vhodné a nezbytné.

Směrnice nevylučuje rozdílné zacházení, je-li výlučné nebo přednostní poskytování zboží nebo služeb příslušníkům určitého pohlaví odůvodněno legitimním cílem a prostředky k jeho dosažení jsou vhodné a nezbytné.

V rámci pravomocí svěřených Společenství se tato směrnice vztahuje na všechny osoby poskytující veřejně dostupné zboží a služby, bez ohledu na to, zda dotyčná osoba působí ve veřejném nebo soukromém sektoru.

Přímou diskriminací se rozumí, pokud se s jednou osobou zachází z důvodů jejího pohlaví méně příznivě, než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci.

Nepřímou diskriminací se rozumí, pokud by v důsledku zdánlivě neutrálního ustanovení, kritéria nebo zvyklosti byly znevýhodněny osoby jednoho pohlaví v porovnání s osobami druhého pohlaví, ledaže takové ustanovení, kritéria nebo praxe jsou objektivně odůvodněny legitimním cílem a prostředky k dosažení uvedeného cíle jsou přiměřené a nezbytné.

Právní úpravu obsahu pojmu nepřímá diskriminace si vynutila praxe, a to především soudní. Četné judikáty Evropského soudního dvora, zejména v otázkách týkajících se aplikace pozitivních opatření při přístupu k zaměstnání, se při právním posuzování jednání žalovaného vyznačovaly názorovou nestabilitou soudu, což následně vyvolávalo značnou právní nejistotu. Jasno do věci vnesla jak zmíněná právní úprava pojmu nepřímá diskriminace, tak odůvodnění samotných individuálních soudních rozhodnutí, zejména ve věci Kalanke a Marshall.¹¹

Obtěžováním se rozumí, pokud dojde k nežádoucímu chování souvisejícímu s pohlavím osoby, které má za účel nebo za následek narušení důstojnosti osoby a vytvoření zastrašující, nepřátelské, ponižující, pokořující nebo urážlivé atmosféry.

Sexuálním obtěžováním se rozumí, pokud dojde k jakékoli formě nežádoucího chování sexuální povahy, vyjádřeného verbální, neverbální nebo fyzickou formou, která má za účel nebo za následek narušení důstojnosti osoby, a zejména vytvoření zastrašující, nepřátelské, ponižující, pokořující nebo urážlivé atmosféry.

¹¹ op. cit. 3, s. 9

Pro účely směrnice 2004/113/ES se zásadou rovného zacházení s muži a ženami rozumí, že:

- a) nedochází k přímé diskriminaci na základě pohlaví, včetně méně příznivého zacházení s ženami z důvodu těhotenství a mateřství;
- b) nedochází k nepřímé diskriminaci na základě pohlaví.

Za diskriminaci se též považuje navádění k přímé nebo nepřímé diskriminaci.

Členské státy jsou podle čl. 8 Směrnice povinny ve svých vnitrostátních právních řádech zavést nezbytná opatření pro zajištění skutečné a účinné náhrady nebo vyrovnání škody, kterou utrpěla osoba poškozená v důsledku diskriminace, a to způsobem, který je odrazující a přiměřený utrpěné škodě.

Členské státy jsou též povinny přijmout nezbytná opatření pro zajištění toho, aby v případě, kdy se osoba cítí být poškozena nedodržením zásady rovného zacházení a předloží soudu skutečnosti nasvědčující tomu, že došlo k přímé nebo nepřímé diskriminaci, příslušelo žalovanému prokázat, že nedošlo k porušení zásady rovného zacházení. Poškozené osoby mají právo na ochranu před nepříznivými reakcemi na žalobu (ochrana proti odvetám).

Přístup k zaměstnání, odborné přípravě a postupu v zaměstnání v EU.

Realizaci zásady rovného zacházení ve vztahu k přístupu k povolání, ke vzdělání a profesnímu postupu, stejně jako ve vztahu k pracovním podmínkám upravuje **Směrnice Rady z 9. února 1976 č. 76/207/EEC**. Tato směrnice zahrnuje všechny oblasti pracovního poměru, vztahuje se na všechny situace od jeho vzniku až po jeho ukončení.

Uplatnění zásady rovného zacházení zde znamená, že nedojde k žádné diskriminaci z důvodu pohlaví, pokud jde o podmínky, včetně kritérií výběru, pro přístup ke všem zaměstnáním nebo pracovním místům, nezávisle na sektoru nebo odvětví činnosti, a ke všem stupňům hierarchie pracovních funkcí.

Článek 2

1. *Pro účely následujících ustanovení zásada rovného zacházení znamená, že nebude existovat žádná diskriminace na základě pohlaví, ani přímo ani nepřímo, zejména odkazem na manželský nebo rodinný stav.*

2. Tato směrnice není na úkor práva členských států vyloučit z rozsahu její působnosti takové pracovní činnosti, a kde je to vhodné, i odbornou přípravu k takovým činnostem, u nichž z důvodu jejich povahy nebo kontextu, v němž jsou vykonávány, představuje pohlaví rozhodující faktor.
3. Tato směrnice není na úkor opatření týkajících se ochrany žen, obzvláště pokud jde o těhotenství a mateřství.
4. Tato směrnice není na úkor opatření k rozvoji rovných příležitostí pro muže a ženy, zejména odstraněním existujících nerovností postihujících příležitosti žen v oblastech uvedených v článku 1 (1).

Směrnice obsahuje 3 výjimky ze zásady rovnosti zacházení.

Odstavce 2 a 3 článku 2 dávají výjimkám dosti omezené možnosti. Jejich cílem není zavádět pozitivní akce, ale spíše ustanovení o výjimkách z biologických důvodů (těhotenství) nebo z určitých důvodů týkajících se povolání (např. požadavek na herce – muže pro mužskou roli v činohře) zachovat.

Naopak odstavec 4 článku 2 je jasné ustanovení povolující pozitivní akci. Zaměřuje se zejména na odstranění existujících nerovností, které negativně ovlivňují možnosti žen v přístupu k zaměstnání a v pracovním postupu a v přístupu k přípravě na povolání a otázkách pracovních podmínek a sociálního zabezpečení.

Rovnoprávný přístup k výkonu povolání

Evropská právní úprava vylučuje znevýhodnění pracovníka zejména při vzniku pracovního poměru. Zákaz diskriminace se vztahuje i na pracovníky a zaměstnance veřejného sektoru. Za přímou diskriminaci se považuje odmítnutí zaměstnavatele uzavřít pracovní poměr s těhotnou ženou (*soudní případ C 177/88 Dekker*).

Rovné postavení mužů a žen při skončení pracovního poměru

Ze zásady rovného postavení bez ohledu na pohlaví plyne též zákaz diskriminace při ukončení pracovního poměru. ESD dovedl, že těhotenství ženy nemůže být důvodem k výpovědi, i když tato žena byla přijata do pracovního poměru za pracovníci, která ukončila pracovní poměr z důvodu těhotenství. Podle ESD je výpověď těhotné pracovníci přímá diskriminace z důvodu pohlaví (*soudní případ C 32/93 Webb*).¹²

¹² op. citace 6, s. 768

Nepřímá diskriminace v EU.

Nepřímou diskriminaci ve smyslu čl. 2/1 směrnice 76/207 postihuje též judikatura ESD. Soud považuje za nepřímou diskriminaci případy, kdy opatření zaměstnavatele, jsou-li posuzovány jednotlivě, sice nepředstavují diskriminaci, v souvislosti se všemi okolnostmi vedou však k nerovnému postavení (*soudní případ C-184/89 Nimz*). Do této skupiny patří diskriminace v důsledku uzavření manželství a případy práce na částečný úvazek. Proti této judikatuře, zejména ve věcech *Sabatto (103/86)*, *Jenkins (96/80)*, se zvedla kritika ze strany Komise. Komise vytýká ESD používání mlhavých pojmů, nedostatek jasných kontur a rozmělnění dosavadní praxe. Komise proto ustavila komisi expertů, která má analyzovat pojem nepřímé diskriminace.

Výjimky z rovného postavení v EU.

Citovaná směrnice 76/207 však připouští odlišnosti od zásady rovného postavení. Tyto výjimky, které směrnice rámcově definuje, zahrnují tři případy:

- a) případy, kdy pohlaví je předpokladem určité činnosti (fotomodelka, herec, viz čl. 2/2 směrnice 76/207, srov. *soudní případ 165/82 Komise v. Velká Británie*),
- b) případy, kdy podle národních právních předpisů jsou ženy, zejména v těhotenství či mateřství chráněny (srov. čl. 2/3 směrnice 76/207 a *soudní případ 184/83 Hofmann*) a konečně
- c) jsou možná i opatření k podpoře zajištění stejných šancí pro muže a ženy (*soudní případ C-450/93 Kalanke*).

Tyto důvody však nelze rozšiřovat.

V Německu vyvolal značnou pozornost následující rozsudek ESD, který vedl ke změně německé ústavy:

Kreil / Spolková republika Německo (rozsudek z 11. ledna 2000, C-285/98)

Inženýrka Tanja Kreil se ucházela o místo v oddělení oprav elektroniky v německé armádě. Byla odmítnuta s odůvodněním, že podle německé ústavy je vyloučeno, aby ženy vykonávaly v armádě službu se zbraní. V německé armádě prý mohou být ženy zaměstnány jen

jako dobrovolnice v lékařské záchranné službě nebo ve vojenské hudbě. Paní Kreil je přesvědčena, že tato úprava odporuje Směrnici o rovném zacházení s muži a ženami 76/207.

ESD dal paní Kreil za pravdu a aplikoval čl. 2 odst. 1 Směrnice 76/207, podle níž v přístupu k zaměstnání nesmí být nikdo diskriminován na základě pohlaví. Pravidla o výjimkách z této zásady (čl. 2 odst. 2 – specifické podmínky, čl. 3 – ochrana při těhotenství a mateřství) zde nejsou relevantní; nelze aplikovat ani čl. 297 SES, který vyjímá opatření učiněná v případě války z kompetence komunitárních předpisů.¹³

Stejně odměňování za stejnou práci v EU.

Tato zásada je stanovena přímo v primárním právu (čl. 141 SES). Pojem odměny je vykládán extenzivně a zahrnuje současné a budoucí odměny vyplácené v penězích či ve formě věcného plnění, které je zaměstnavatel povinen vyplácet zaměstnanci na základě pracovního poměru. Odměna zahrnuje i vedlejší plnění, jako příplatky. Odměna zahrnuje též plnění zaměstnavatele ve prospěch podnikových systémů zabezpečení. Za diskriminaci se považuje rozdílné stanovení věkových hranic v podnikovém důchodovém zabezpečení. Evropský soudní dvůr posoudil nerovné stanovení věkové hranice jako porušení čl. 141 SES, a tedy jako diskriminační ustanovení v neprospěch mužských pracovníků.

Rovnost odměny se považuje při stejné či rovnocenné práci. Otázka stejné práce je velmi složitým problémem. Jde o otázku kritérií, srovnatelných hledisek, hodnocení konkrétních faktorů jako např. pracovních podmínek způsobu výkonu práce, požadavků na vzdělání a zkušenost. Muži a ženy mají tudíž nárok na stejnou odměnu jako jejich předchůdci jiného pohlaví. Stejná práce neznamena identickou práci. Za stejnou práci však může být považována i rozdílná činnost. Hodnota práce je měřitelná podle individuální užitečnosti pro zaměstnavatele anebo na základě obecně srovnatelné hodnoty takovéto činnosti na pracovním trhu. ESD ve své judikatuře rozšířil zásadu formální rovnosti odměny do formy oprávněnosti odměny.¹⁴

Zásada rovného zacházení pokud jde o mzdy (odměňování) se prokázalo prakticky jako relativně úspěšná oblast v sociální politice Společenství. Rozdíly v členských státech byly zpočátku velmi značené a byly teprve postupně vyrovnávány. Zatímco v Německu a ve Francii byl od začátku princip stejných mezd pro muže a ženy dostatečně zakotven

¹³ Hakenberg, W: Základy evropského práva, 2. vydání, Praha:C.H.Beck, 2005, s. 221

¹⁴ op. citace 6, s. 767

v zákonech, v jiných zemích tomu tak zdaleka nebylo. Především ve Velké Británii a Irsku byla tato zásada zcela neznámá. ESD zde již velmi záhy zasáhl rozhodným právním nálezem, který měl přímý vliv na stávající pracovní poměry.

Soudní případ **Defrenne II** (rozsudek z 9. dubna 1976, 43/75)

Belgická stevardka společnosti SABENA Gabrielle Defrennová uplatňovala, že podle tarifu dostává nižší mzdu než její manžel pracující stejně jako ona jako stevard.

ESD uznává přímou účinnost čl. 141 SES a konstatuje, že paní Defrennová může u belgického pracovního soudu přímo podat žalobu o rozdíl ve mzdě na základě čl. 141 SES.

Tento rozsudek se stal rozhodující pro další vývoj práva. Jasně prohlašuje, že čl. 141 SES je jedním z mála předpisů práva Společenství, který zasahuje bezprostředně do stávajících soukromoprávních vztahů (= pracovních poměrů), a proto **působí horizontálně**. Požadavek rovného zacházení

Dalším známým případem je případ k problému odškodnění žen při zřejmě zvýhodněném náboru mužů pro vypsané zaměstnání:

Von Colson a Kamann (rozsudek z 10. dubna 1984, 14/83)

Dvě sociální pracovnice paní von Colsonová a paní Kamannová se ucházely o místa sociálních pracovníků ve vězení pro muže. Tam jim sdělili, že místa nejsou vhodná pro ženy a že se proto zajímají jen o mužské uchazeče. Německý pracovní soud, u kterého si obě sociální pracovnice stěžovaly, nebyl vzhledem k německému právnímu stavu schopen jim přiznat, nehledě na zřejmou diskriminaci, nárok na náhradu škody, která převyšovala faktické materiální škody (náklady na sepsání žádosti a porto). ESD ve svém rozhodnutí konstatuje, že náhrada škody v takových případech musí být reálná a nikoli symbolická a nesmí se omezovat na pouhou náhradu nákladů souvisejících s ucházením se o místo.

Německý pracovní soud poté přiznal žalobkyním „bolestné“, které se orientovalo na hrubou mzdu, kterou by dostávaly po dobu šesti měsíců práce v nabízeném postavení.¹⁵

¹⁵ Hakenberg, W: Základy evropského práva, 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2005, s. 218-221

Důkazní břemeno ohledně diskriminace v EU.

Důkazní břemeno ve věcech diskriminace na základě pohlaví je právně upraveno směrnicí 97/80 (ÚL L 1998, 14, 6), která vychází v podstatě z dosavadní judikatury Evropského soudního dvora (ESD). Směrnice sice nezavádí obrácení důkazního břemene v neprospěch zaměstnavatelů, kteří by museli dokázat, že neučinili žádná diskriminační opatření, stanoví však v čl. 4/1, že osoby, které se v důsledku porušení zásady rovného zacházení cítí být poškozeny a obrátí se na soud, musí prokázat pouze skutečnosti, které mohou dosvědčovat přímou či nepřímou diskriminaci. Žalovaný je pak povinen dokázat, že k takovému porušení nedošlo. Zatímco žalobci postačí, aby uvedl skutečnosti, které mluví pro nepřijatelnou diskriminaci, musí žalovaný zaměstnavatel předložit důkazy podle předpisů pro důkazní řízení o tom, že k diskriminaci nedošlo.

Rovné zacházení v oblasti sociálního zabezpečení.

Směrnice Rady z 19. prosince 1978 č. 79/7/EEC o postupném zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v otázkách sociálního zabezpečení

Směrnice Rady z 24. července 1986 č. 86/378/EEC o provádění zásady rovného zacházení pro muže a ženy v zaměstnaneckých systémech sociálního zabezpečení ve znění směrnice č. 96/97/EC.

Podpora pozitivních akcí pro ženy v EU.

Doporučení Rady z 13. prosince 1984 o podpoře pozitivních akcí pro ženy (84/635/EEC)

Doporučení je založeno na myšlence, že rovnost příležitostí lze prosazovat buď akcemi členských států nebo dobrovolným angažováním se sociálních partnerů. Doporučení zvláště věnuje pozornost skutečnosti, že zvláštní úsilí by mělo být vyvinuto ve veřejném sektoru, který by měl být příkladem pro další oblasti.

Rada doporučuje **členským státům**, aby přijaly *politiku pozitivní akce* zaměřenou na odstranění stávajících nerovností negativně ovlivňujících ženy v jejich zaměstnání a aby prosazovaly lepší rovnováhu mezi pohlavími v zaměstnání. Cílem má být např. *vyložit účinky předsudků vyplývajících z existujících postojů vůči ženám v zaměstnání, ženám hledajícím zaměstnání nebo působit proti těmto předsudkům; podporovat účast žen v různých*

povoláních v takových sektorech, kde jsou ženy v současné době málo zastoupeny, zejména v sektorech majících budoucnost a na vyšších úrovních odpovědnosti, aby se dosáhlo lepšího využití všech lidských zdrojů.“

Sociálním partnerům se doporučuje, aby ve svých organizacích přijali pozitivní akční programy, například směrnice, kodexy chování a zásady.

Celkově vzato je doporučení relativně zastaralé a shovívavé. Není právně závazné a jeho relevance jakožto měkkého předpisu byla dále oslabena tím, že pojem pozitivní akce se rozvíjel jak v soudních výrocích, tak v právních předpisech Společenství a nakonec v Amsterdamské smlouvě.¹⁶

Právní následky porušení zásady rovného zacházení.

Prostředky právní ochrany mají několik forem. Základem pro jejich uplatnění je neplatnost diskriminujících opatření. Poškozený se může domáhat zákazu těchto opatření a může požadovat dodatečné plnění, resp. náhradu škody. V případě neplatného ukončení pracovního poměru se může domáhat dalšího zaměstnání, tedy jakési naturální restituce.¹⁷

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- Směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání
- Směrnice Rady 76/207/EEC ze dne 9. února 1976 o realizaci zásady rovného zacházení z muži a ženami pokud jde o přístup k zaměstnání, odborné přípravě a funkčnímu postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky
- zákon č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv, v platném znění

Seznam použité literatury:

- **Princip rovného zacházení s muži a ženami v zaměstnání**, MPSV, Praha, 2000
- **Princip rovného postavení mužů a žen v právu Evropské unie**, MPSV, Praha, 1998
- **Princip rovného zacházení s muži a ženami v zaměstnání**, MPSV, Praha, 2000

¹⁶ Pozitivní akce v oblasti rovnosti mužů a žen, Závěrečná zpráva skupiny expertů Rady Evropy zabývajících se pozitivní akcí ve prospěch rovnosti žen a mužů, Štrasburk, květen 2000

¹⁷ op. citace 6, s. 769

- **Tichý, Arnold, Svoboda, Zemánek, Král:** Evropské právo, 2. vydání, Praha: C.H.Beck, 2004
- **Hakenberg, W:** Základy evropského práva, 2. vydání, Praha: C.H.Beck, 2005
- **Na cestě do Európskej únie,** Bratislava: Aspekt, 2002
- www.mpsv.cz
- www.ochrance.cz

Veřejný ochránce práv.

Historie a obecné zakotvení institutu ombudsmana

Původ slova ombudsman lze nalézt ve středověkých výrazech „umbup“ (moc, autorita), případně ve švédském slově „ombud“, které označuje osobu, jenž vystupuje jako zástupce, zmocněnec či mluvčí jiných.

Funkci prvního „skutečného“ ombudsmana (pokud pomineme některé podobné činnosti římských tribunů lidu či středověkých panovníků) zřídil v 18. století švédský král Karel XII. Od roku 1713 měl tento královský ombudsman dbát především na správné chování královských úředníků. Od roku 1809 byla instituce ombudsmana poprvé pevně zakotvena ve švédské ústavě, kdy byla definována jako orgán parlamentu dohlízející na to, jak soudci, vládní a ostatní úředníci zachovávají zákony a jiné právní předpisy. Ústavní zakotvení doplnil následně zákon o instrukcích pro ombudsmana, který přesněji specifikoval jeho oprávnění a výkon působnosti.

Největšího rozvoje dosáhla instituce ombudsmana ve 20. století. Zejména po 2. světové válce vnikala v různých modifikacích závislých především na historickém a politicko-sociálním vývoji konkrétní země téměř ve 100 státech světa. Název instituce je pochopitelně v různých zemích různý, např. ve Španělsku působí defensor del pueblo, ve Francii médiateur, v Rakousku Volksanwaltschaft, v Polsku Rzecznik praw obywatelskich, v Rumunsku Avocatul Popului či v České republice veřejný ochránce práv.

Základní rozdělení (modely) ombudsmanů lze odvodit od způsobu jejich vzniku. Rozlišujeme tzv. parlamentního ombudsmana, kterého volí zákonodárny sbor a svým způsobem je mu odpovědný (absolutní většina zemí). Dalšími nepříliš rozšířenými modely je tzv. ombudsman moci výkonné, tedy vládou volený a vládě zodpovědný, či ombudsman smíšeného typu. Další dělení lze provést na ombudsmany všeobecné (generální), kteří se

zaměřují obecně na všechny činnosti veřejné správy, a na ombudsmany speciální, věnující se pouze určité oblasti výkonu veřejné správy (např. vězeňství, vojenství, ochrana dětí, ochrana dat atd.). Ombudsmani mohou být centralizováni v jednom místě, či působit lokálně (Itálie, Švýcarsko). Český veřejný ochránce práv náleží do většinové skupiny všeobecných parlamentních ombudsmanů působících centrálně, kteří v současné době s určitými modifikacemi působí téměř ve všech zemích EU.

Rozsah působnosti ombudsmana a vymezení jeho zákonných oprávnění je v různých zemích odlišný. Obecně jde však vždy o osobu, která je státem pověřená k řešení stížností jednotlivců na jednání veřejné správy či z vlastní iniciativy upozorňovat na nesrovnalosti či protiprávnosti.

Možnosti - pravomoci veřejného ochránce práv podle zákona č. 349/1999 Sb., o Veřejném ochránci práv

Veřejný ochránce práv v České republice působí podle zákona k ochraně osob před jednáním úřadů a dalších institucí, vykonávajících státní správu, pokud je takové jednání v rozporu s právem, nebo sice právu neodporuje, ale je jinak vadné či nesprávné, tzn., že neodpovídá principům demokratického právního státu a principům dobré správy nebo jsou-li tyto orgány nečinné.

Podle zákona je ochránce oprávněn se zabývat podněty, které směřují proti činnosti:

- Ministerstev a jiných správních úřadů s působností pro celé území státu a správních úřadů jim podléhajících,
 - České národní banky, pokud působí jako správní úřad,
 - Rady pro rozhlasové a televizní vysílání,
 - orgánů územní samosprávy (tj. obce a kraje) při výkonu státní správy (nikoliv při výkonu samosprávy)
 - obcí při výkonu státní správy, nikoli však tam, kde obce rozhodují ve vlastní působnosti,
- Policie České republiky s výjimkou vyšetřování, kdy působí v trestním řízení,
- Armády České republiky a Hradní stráže,
 - Vězeňské služby České republiky,

- zařízení, v nichž se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranná nebo ústavní výchova a ochranné léčení,
- veřejných zdravotních pojišťoven,
- orgánů soudu při výkonu státní správy (zejména otázka průtahů v řízení, nečinnosti soudů a nevhodného chování soudců).

Zákon poskytuje ochránci rozsáhlá oprávnění provádět v jednotlivých věcech nezávislá šetření, nedává mu však právo nahrazovat činnost orgánů státní správy a proto nemůže měnit nebo rušit jejich rozhodnutí. Při zjištění pochybení však může požadovat od úřadů či institucí, aby zjednaly nápravu. Významným oprávněním veřejného ochránce práv je, že není vázán návrhy stěžovatelů a může rozhodnout o zahájení šetření i z vlastní iniciativy.

Uvedené zákonné vymezení působnosti nedává ochránci právo vstupovat do soukromoprávních vztahů či sporů (včetně sporů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, i když jejich zaměstnavatelem je státní úřad). Nemůže také zasahovat do rozhodovací činnosti soudů, není odvolacím místem proti jejich rozhodnutí a oprávněn zasahovat do činnosti výslovně vyjmenovaných institucí. Působnost ochránce se tak nevztahuje na:

- Soudy všech stupňů a typů v jejich rozhodovacích pravomocích,
- Parlament, prezidenta republiky a vládu,
- Nejvyšší kontrolní úřad,
- zpravodajské služby České republiky,
- orgány činné v trestním řízení, státní zastupitelství.¹⁸

¹⁸ www.ochrance.cz

LEKCE VIII.

Rovnost mužů a žen v rámci pracovněprávních vztahů v ČR

Zpracovala: *Markéta Hamrlová*

Tématické okruhy: Úvod do evropské právní úpravy. Úvod do české právní úpravy. Rovná práva a příležitosti v rámci pracovněprávních vztahů. Pozitivní akce v oblasti rovnosti mužů a žen.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Machovcová, K.:** Rovné příležitosti mužů a žen v zaměstnání In: **Kol. autorek a autora:** abc feminismu, Brno, NESEHNUTÍ Brno, 2004 str. 29 - 37

Úvod do evropské právní úpravy.

Standardy EU týkající se rovného zacházení pro ženy a muže jsou součástí primární i sekundární legislativy EU, jsou zakotveny v **Amsterodamské smlouvě**¹⁹ a dále **konkretizovány ve směrnicích**, které se následně staly **součástí právních řádů členských států**. Princip rovného zacházení je také obsažen v preambuli Charty základních sociálních práv pro pracovníky/pracující ES z roku 1989 a samozřejmě nesmí chybět ani v **Chartě základních práv EU**, která tvoří součást dosud neschválené ústavy EU. V Chartě základních práv EU je stanoven princip rovnosti a zákazu diskriminace z důvodu odlišnosti rasy, věku, pohlaví, sexuální orientace a z mnoha dalších důvodů jako např. geneticky daných vlastností. V Chartě základních práv EU se rovněž konstatuje, že rovnost mužů a žen musí být zajištěna ve všech oborech včetně zaměstnání, výkonu pracovní činnosti, odměňování, a že uplatnění této zásady nebrání přijímat opatření zvýhodňující méně zastoupené pohlaví.

¹⁹ Mimo jiné jde především o tato ustanovení: čl. 2 stanovuje rovnost mužů na žen jako jeden z hlavních úkolů Společenství; čl. 3 odst. 2 stanoví povinnost Společenství usilovat o odstranění nerovnosti a prosazování rovnosti mezi muži a ženami - toto ustanovení tedy fakticky zakotvuje povinnost členských států aplikovat **metodu genderového mainstreamingu** ve všech činnostech v rámci Společenství.; čl. 13 zmocňuje Radu ES přijímat opatření k odstranění diskriminace; čl. 141 (původní článek 119) stanovuje princip rovné odměny pro muže a ženy za stejnou práci nebo práci stejné hodnoty

Za původní zdroj komunitárního a tím i unijního práva na rovné zacházení s muži a ženami v zaměstnání je však třeba považovat již **čl. 119 Smlouvy o založení EHS z roku 1957** (přijetím Amsterodamské smlouvy byl tento čl. přečíslován na čl. 141). Hlavním cílem tohoto ustanovení je zajišťovat a prosazovat princip rovné odměny za stejnou práci nebo práci stejné hodnoty na území všech členských států. Vzhledem k čistě ekonomické povaze EHS, mělo zařazení článku 119 do Smlouvy o založení EHS v první řadě za cíl vypořádat se s ekonomickou konkurencí, jejíž výhoda se opírala o rozdíl ve mzdách vyplácených ženám a mužům. Avšak cíle Společenství se postupem doby stále více konkretizovaly a rozšiřovaly dále i na oblast sociálního rozvoje, především v podobě zlepšování životních a pracovních podmínek svých občanů. Významnou roli hrál ve vývoji řešení nejrůznějších sporných otázek týkajících se rovného zacházení s muži a ženami **Evropský soudní dvůr**.

První příležitost zabývat se případem diskriminace žen měl ESD v rámci EHS v roce 1971. Tehdy se fyzická osoba, paní Defrenne, jako žalobkyně v civilním procesu dovolávala před belgickým soudem vůči svému zaměstnavateli práva na rovnou odměnu na základě článku 119 Smlouvy o založení EHS. Belgický soud v rámci projednávání tohoto případu požádal ESD, aby vydal rozhodnutí o předběžné otázce podle článku 177 Smlouvy o založení EHS tzn. rozhodnutí o otázce, je-li článek 119 aplikovatelný přímo nebo, jestli zavazuje toliko členské státy. ESD stanovil, že článek 119 má přímou účinnost, tzn., že se ho může jednotlivec dovolávat před národními soudy. V oblasti soudcovského práva se následně obzvláště rozvinula oblast týkající se přímé a nepřímé diskriminace na základě pohlaví.

Hlavní konkretizace politiky společenství (a konečně i EU) v oblasti rovnosti mužů a žen byla provedena prostřednictvím sekundární legislativy.

Mezi **základní sekundární předpisy** práva EU v oblasti rovného postavení mužů a žen patří především:

- Směrnice Rady z 10. února 1975 (75/117/EHS) o sblížení právních předpisů členských států týkajících se uplatnění zásady stejné odměny za práci pro muže a ženy
- Směrnice Rady z 9. února 1976 (76/207/EHS) o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a pracovní podmínky
- Směrnice Rady z 19. prosince 1978 (79/7/EHS) o postupném zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti sociálního zabezpečení
- Směrnice Rady z 24. července 1986 (86/378/EHS) o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v systémech sociálního zabezpečení pracovníků

- Směrnice Rady ze dne 20. prosince 1996 (96/97/ES), kterou se mění směrnice Rady z 24. července 1986 (86/378/EHS) o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v systémech sociálního zabezpečení pracovníků
- Směrnice Rady ze dne 10. prosince 1986 (86/613/EHS) o provádění zásady rovného zacházení pro muže a ženy v samostatně výdělečně činné včetně oblasti zemědělství, a o ochraně v mateřství
- Směrnice Rady ze dne 19. října 1992 (92/85/EHS) o zavádění opatření pro zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci těhotných pracovníků a pracovníků krátce po porodu nebo kojících pracovníků
- Směrnice Rady ze dne 30. června 1996 (96/34/ES), která se týká Rámcové dohody o rodičovské dovolené uzavřené mezi organizacemi UNICE, CEEP a EKOS
- Směrnice Rady ze dne 15. prosince 1997 (97/81/ES) o Rámcové dohodě o částečném pracovním úvazku uzavřené mezi organizacemi UNICE, CEEP a EKOS
- Směrnice Rady ze dne 15. prosince 1997 (97/80/ES) o důkazním břemenu v případech diskriminace na základě pohlaví
- Doporučení Rady ze dne 13. prosince 1984 (84/635/EHS) o podpoře pozitivních akcí ve prospěch žen
- Doporučení Komise ze dne 24. listopadu 1987 (87/567/EHS) o odborné přípravě žen
- Doporučení Komise ze dne 27. listopadu 1991 (92/131/EHS) o ochraně důstojnosti žen a mužů v práci
- Doporučení Komise ze dne 31. března 1992 (92/241/EHS) o péči o dítě
- Doporučení Rady ze dne 2. prosince 1996 (96/694/ES) o vyrovnané účasti žen a mužů v rozhodovacích procesech
- Směrnice Rady ze dne 27. listopadu 2000 (2000/78/ES), kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání
- Směrnice Rady ze dne 29. června 2000 (2000/43/ES), kterou se provádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ
- Směrnice Evropského parlamentu a Rady z roku 2002, kterou se mění směrnice Rady 76/207/EHS o provádění zásady rovného zacházení s muži a ženami pokud jde o přístup k zaměstnání, odborné přípravě a k postupu v zaměstnání, a o pracovní podmínky.

Domácí práce nepovinná:

Nahlédněte např. na www.mpsv.cz do textu vybraných z výše uvedených sekundárních právních předpisů. Na www.mpsv.cz nahlédněte rovněž do referátů o jednotlivých rozhodnutích ESD týkajících se tématu ochrany rovnosti mužů a žen.

Úvod do české právní úpravy.

V oblasti rovných příležitostí mužů a žen je ČR vázána četnými **mezinárodními závazky**. Za všechny je třeba připomenout především tyto mezinárodní dokumenty a politické závazky:

- některé úmluvy Mezinárodní organizace práce, jejichž role spočívá mimo jiné i v tom, že se staly vzorem pro evropské dokumenty řešící podobnou problematiku
- Všeobecnou deklaraci lidských práv z roku 1948
- oba pakty OSN o lidských právech z roku 1966
- Úmluvu OSN o odstranění všech forem diskriminace žen z roku 1979
- Závěry IV. Světové konference o ženách, konané v Pekingu v roce 1995.

Ze základních mezinárodních úmluv přijatých **Radou Evropy**²⁰ a posléze převzatých do komunitárních a unijních předpisů ES a EU se patří uvést především:

- Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950
- Evropskou sociální chartu z roku 1961
- Evropskou úmluvu o sociálním zabezpečení z roku 1972.

Podle **čl. 10 Ústavy ČR** platí, že „*vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal souhlas Parlament a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva*“. Ústava ČR ve svém čl. 10a dále stanoví, že „*Mezinárodní smlouvou mohou být některé pravomoci orgánů ČR přeneseny na mezinárodní organizaci nebo instituci*“. Dále je upravena povinnost vlády ČR informovat pravidelně a předem Parlament ČR o otázkách souvisejících se závazky vyplývajícími z členství ČR v mezinárodní instituci či organizaci uvedené v čl. 10a.

Tato výše uvedená ustanovení se mimo jiné týkají i vztahu ČR k EU jako k celku a k jejím základacím dokumentům, jež mají charakter mezinárodní smlouvy. V těchto

²⁰ Rada Evropy je mezinárodní organizace vzniklá v roce 1949 jako reakce na II. světovou válku se základním cílem kontroly dodržování a ochrany lidských práv.

smlouvách jsou rovněž stanoveny postupy, kterými jsou přijímány právní normy ES a u jednotlivých druhů právních norem (nařízení, směrnice, doporučení) určují rovněž míru jejich závaznosti pro členský stát.

ČR - jako každý jiný kandidátský stát na post přistoupení do EU - musela v rámci do své národní legislativy zahrnout již existující právní normy EU tzv. „**právní acquis**“, čímž na sebe vzala mimo jiné i ten závazek, že od okamžiku vstupu do EU (1. května 2004) zaručí rovné zacházení s muži a ženami tak, jak je (a v budoucnu bude) EU vymezeno. Tato práva (acquis communitare) působí v ČR přímo a závazně a mají přednost před zákonem.

Vláda ČR se začala problematikou rovných příležitostí zabývat systematicky teprve od roku 1998, kdy byla usnesením vlády č. 6 ze dne 7. ledna 1998 svěřena ministru práce a sociálních věcí úloha koordinovat vnitrostátní politiku rovných příležitostí mužů a žen. Ministr práce a sociálních věcí byl rovněž pověřen úkolem sestavit národní akční plán pro danou oblast. Dokument „*Postupy a priority vlády pro prosazování rovnosti mužů a žen*“ byl prve přijat vládou v dubnu 1998, každý rok potom podléhá vyhodnocení s tím, že dochází k jeho aktualizaci. V březnu 2002 byl rovněž schválen „Národní akční plán zaměstnanosti“, jenž stanovuje jako cíl mimo jiné i podporu odstraňování jakékoli diskriminace v zacházení s muži i ženami v souvislosti s přístupem

Základní obecná ustanovení o principu nediskriminace na základě pohlaví nalzáme v **Listině základních práv a svobod**, avšak pouze ústavní zakotvení této zásady neposkytuje samo o sobě jednotlivcům dostatečnou záruku, pokud jde o její praktické působení a přímou vynutitelnost.

Mezi nejvýznamnější novely vzešlé z povinnosti harmonizovat náš právní řád s legislativou ES na poli posílení principu rovnosti pohlaví patřila od 1. října 1999 účinná novela **zákona č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti**, která konkretizovala zákaz diskriminace žen a mužů v přístupu k zaměstnání a při jeho výkonu. Zároveň zakázala diskriminační inzerci. Další novelou tohoto zákona účinnou od 28. května 2002 byl zákon o zaměstnanosti doplněn stanovením možnosti přijímat tzv. pozitivní opatření ve prospěch znevýhodněných skupin na trhu práce (např. žen po mateřské atd.) v rámci nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti, dále zákazem nepřímé diskriminace i zákazem návodu k diskriminaci. Další (eurokonformní) novelou tohoto zákona provedenou **zákonem č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti**, byly předmětné výše uvedené pojmy a instituty dále konkretizovány. Nově je v zákoně definováno např. obtěžování a sexuální obtěžování. Pokuta za porušení přestupku či správního deliktu spočívajícího v porušení zákazu diskriminace či nezajištění rovného zacházení je předmětným zákonem stanovena do výše 1 milion Kč.

Vložená povinná literatura (vložit):

zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, v aktuálním znění

Vztahy mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci upravuje především **zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, v aktuálním znění**, s účinností od 1. ledna 2007 /dále jen „zákon č. 262/2006 Sb./ . V hlavě IV. tohoto zákona jsou zakotveny a rozvedeny zásady rovného zacházení, zákazu diskriminace a důsledky jejich porušení. Konkrétně jde především o stanovení:

- zásady rovného zacházení s muži a ženami pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornou přípravu a služební postup a pokud jde o pracovní podmínky (včetně odměňování);
- zákazu diskriminace z důvodů pohlaví v pracovněprávních vztazích;
- zákaz nežádoucího sexuálního chování na pracovišti a
- nároků zaměstnanců pro případ porušení zásady rovného zacházení.

Paradoxem však je, že pojmy *přímá diskriminace*, *nepřímá diskriminace*, *obtěžování*, *sexuální obtěžování*, *pronásledování*, *pokyn k diskriminaci* a *navádění k diskriminaci* a případy, kdy je rozdílné zacházení přípustné má stanovit zvláštní právní předpis, který však dosud nebyl přijat.²¹

Za *diskriminaci* se podle zákona č. 262/2006 Sb., *nepovažuje* rozdílné zacházení pokud z povahy pracovních činností nebo souvislostí vyplývá, že tento důvod představuje podstatný a rozhodující požadavek pro výkon práce, kterou má zaměstnanec vykonávat, a který je pro výkon této práce nezbytný; cíl sledovaný takovou výjimkou musí být oprávněný a požadavek přiměřený. Dále se za *diskriminaci* nepovažuje dočasné opatření zaměstnavatele směřující k tomu, aby při přijímání fyzických osob do pracovněprávního vztahu, při odborné přípravě zaměstnanců a příležitosti dosáhnout funkčního nebo jiného postavení v zaměstnání, bylo dosaženo rovnoměrného zastoupení mužů a žen, pokud k takovému opatření existuje důvod spočívající v nerovnoměrném zastoupení mužů a žen u zaměstnavatele. Postup zaměstnavatele však nesmí směřovat v neprospěch zaměstnance opačného pohlaví, jehož kvality jsou vyšší než kvality fyzické osoby (zaměstnance), vůči které zaměstnavatel uplatňuje předmětné dočasné opatření.

Rovněž *právní prostředky ochrany před diskriminací* v pracovněprávních vztazích má upravit až dosud neschválený antidiskriminační zákon.

²¹ Jde o tzv. antidiskriminační zákon. Návrh textu předmětného zákon současně s jeho legislativní historií a důvodovou zprávou naleznete přehledně zpracován na www.diskriminace.cz /témata-zákony/

Ustanovení § 110 zákona č. 262/2006 Sb. deklaruje *stejnou mzdu, plat nebo odměnu z dohody za stejnou práci eventuelně za práci stejné hodnoty*. *Stejnou práci nebo práci stejné hodnoty* potom definuje jako práci stejné nebo srovnatelné složitosti, odpovědnosti a namáhavosti, která se koná ve stejných nebo srovnatelných pracovních podmínkách, při stejných nebo srovnatelných pracovních schopnostech a pracovní způsobilosti zaměstnance, při stejné nebo srovnatelné pracovní výkonnosti a výsledcích práce. *Složitost, odpovědnost a namáhavost práce* se potom posuzuje podle vzdělání a praktických znalostí a dovedností požadovaných pro výkon této práce, podle složitosti předmětu práce a pracovní činnosti, podle organizační a řídicí náročnosti, podle míry odpovědnosti za škody a za zdraví a bezpečnost, podle fyzické, smyslové a duševní zátěže a působení negativních vlivů práce. *Pracovní podmínky* se potom posuzují podle obtížnosti pracovních režimů vyplývajících z rozvržení pracovní doby, například do směn, dnů pracovního klidu, na práci v noci nebo práci přesčas, podle škodlivosti, zdravotní závadnosti nebo obtížnosti práce dané působením jiných negativních vlivů pracovního prostředí a podle rizikovosti pracovního prostředí. *Pracovní výkonnost* se posuzuje podle intenzity a kvality prováděných prací a pracovních schopností a pracovní způsobilosti a *výsledky práce* se posuzují podle množství a kvality.

V ustanovení hlavy IV. zákona č. 262/2006 Sb., jsou potom mimo jiné stanoveny *povinnosti zaměstnavatele vůči zaměstnancům a zaměstnankyním pečujícím o dítě či jiné osoby tak*, aby se možnost této péče stala reálně dosažitelnou pro muže i ženy. *Kojícím ženám* jsou navíc přiznány přestávky k práci za účelem kojení. Zvláštní péče je věnována rovněž *těhotným*. V ustanovení § 238 zákona č. 262/2006 Sb. je uveden seznam prací zakázaných ženám, zjednodušeně řečeno, se jedná o práce ohrožující reprodukční schopnosti žen.

V ustanovení § 195 až § 198 potom definuje institut mateřské a rodičovské dovolené, tak, aby se možnost pečovat o dítě stala reálně dosažitelnou pro oba zaměstnané rodiče, a to za stejných podmínek.

Povinná literatura:

zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, v aktuálním znění /citovaná ustanovení/ In: <http://www.mvcr.cz/sbirka/2006/sb084-06.pdf>

Novelou **zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu** účinnou od 1. ledna 2001, potom v souladu s evropskou legislativou došlo k implementaci přeneseného důkazního břemene ve věcech diskriminace podle pohlaví, a to z osoby žalující na osobu žalovanou, do českého právního řádu. V praxi to znamená, že před soudem v rámci řízení občanskoprávního je to zaměstnavatel/zaměstnavatelka, kdo nese povinnost dokázat opak tvrzení své zaměstnance/zaměstnankyně o tom, že byl/byla diskriminován/a na základě pohlaví tzn., že

jak při výběru kandidáta/ky, tak při samotné realizaci pracovněprávního vztahu, neporušil/a princip rovného zacházení s muži a ženami.

Rovněž novely dalších zákonů např. **zákona o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, služební zákon** atd. v souladu s evropskou legislativou stanovují konkrétní instrumenty odstraňující nerovnost mezi pohlavími.²²

Jak již bylo řečeno výše zvláštní antidiskriminační zákon, o jehož přijetí je usilováno již od roku 2004, a který by plošně pokrýval všechny druhy společenských vztahů a rozšířil tak působnost principu rovnosti mužů a žen i mimo oblast pracovněprávních vztahů dosud nebyl přijat.

Rovná práva a příležitosti v rámci pracovněprávních vztahů.

Jako občanka/občan EU máte právo pracovat v kterékoli zemi EU. V každé ze zemí EU je zaručen zákaz diskriminace na základě pohlaví v pracovněprávních vztazích. Jinými slovy řečeno bez ohledu na to, jste-li žena nebo muž by s vámi mělo být zacházeno na pracovišti stejně a musí vám být přiznána rovná práva.

K diskriminaci může docházet dvěma způsoby:

- **přímo** – tzn. s ženami a muži je zacházeno odlišně, například pokud jde o výši mzdy, a to výhradně na základě pohlaví. Přímá diskriminace zahrnuje rovněž diskriminaci z důvodu těhotenství a mateřství (může nastat např. případ, kdy je ženě odpírána odborná příprava jen z toho důvodu, že je těhotná);
- **nepřímo** – tzn. když se s muži a ženami zachází odlišně s poukazem na neutrální ustanovení a hlediska, nebo postupy určující způsob přijímání do pracovního poměru, stanovování mzdy, pracovních podmínek, propuštění ze zaměstnání, sociálního zabezpečení atd., která ve skutečnosti znevýhodňuje podstatně větší podíl příslušníků jednoho pohlaví.

Nepovinný text psaný populární formou, určený nejširšímu okruhu čtenářů sloužící k rychlé orientaci v tématu:

²² Výčet některých dalších předpisů odstraňujících nerovnost mezi pohlavími naleznete na www.diskriminace.cz/témata-zákony/

Jak se bránit uplatňování nerovnosti na trhu práce

Pohádka o ministryni pro vesmírné cesty Aniče

V daleké budoucnosti, kde se lidé přepravují v létajících talířích rychlostí světla, žila - byla (žije - je) malá Anička. Protože ji vždycky zajímaly cesty do vesmíru, a protože má ráda lidi a jiné bytosti, rozhodla se, že bude studovat školu vesmírného cestovního ruchu, společně se školou vesmírné komunikace. Na obou školách patří mezi nejlepší studentky. Už během studia na vysoké škole absolvovala mnoho vesmírných pracovních stáží. Po ukončení studia se rozhodla, že by chtěla pracovat jako vedoucí cestovní agentka v největší cestovní agentuře specializované na vesmírné lety s názvem SEN. Při pohovoru na tuto pracovní pozici zajímala její profesionální zaměstnavatele úroveň jí dosaženého vzdělání, pracovní zkušenosti a profesní předpoklady pro výkon předmětné práce. Protože byla nejlepší v konkursu na tuto pracovní pozici, zvítězila. Za svoji práci dostávala vždy stejný plat, jaký dostával i její kolega Petr, pracující na identické pozici jako ona. Rovněž ostatní požitky a výhody z této práce pramenící měli oba stejné. Když se Aniče něco nelíbilo, nebála se ozvat a tak tomu bylo i v jejím zaměstnání. Její zaměstnavatelka si její stížnost vždy pečlivě vyposlechla, situaci objektivně posoudila a přijala okamžité závěry. I v soukromém životě se Aniče dařilo. Prožívala krásný partnerský vztah plný vzájemné úcty a porozumění, v okamžiku, kdy se s partnerem rozhodli, porodila zdravé děti, o které se s partnerem starali s láskou rovným dílem, vždy podle svých možností, k péči o děti využívali rovněž služeb profesionálního dětského hlídače a o domácnost se jim kromě mnoha robotů pomáhal starat i profesionální pomocník v domácnosti. Těhotenství ani mateřství nevnímala Anička jako nemoc či něco obtěžujícího. Popravdě, kdyby nevnímala krásné pocity s tímto spojené, vůbec by si nevšimla, že se v jejím životě něco změnilo. Protože byla Anička velmi schopná stoupala po profesním žebříčku rychle nahoru, a protože vždy tíhla i k veřejné práci a uměla skvěle komunikovat s lidmi a lidé ji měli rádi, vstoupila zcela nenásilnou cestou do politických kruhů. Postupně se dostala až na pozici ministryně pro vesmírné cesty. Ve vládě s ní bylo 10 žen a devět mužů, všichni, byť oponenti si sebe navzájem vážili a respektovali své hlasy navzájem. Anička nevěřila pohádce, kterou si napsala její prapraprababička Karolína do svého deníku.

Pohádka z deníku prapraprababičky Karolíny

V nejsoučasnější současnosti žila - byla (žije - je) malá Karolína. Protože ji vždycky zajímala biologie, rozhodla se, že bude studovat přírodovědnou fakultu – obor mikrobiologie. Na gymnáziu jí sice řekli, že tento obor studia není pro ženy příliš vhodný, ale to Karolínu od jejího úsilí neodradilo. Řekla si, že bude pracovat třikrát více než její mužští kolegové, aby dokázala světu, že se s nimi může rovnat. Během studia si vydělává jako prodavačka v supermarketu, aby mohla zaplatit náklady se studiem spojené. Patřila mezi nejlepší studentky. Už během studia na vysoké škole absolvovala mnoho pracovních stáží. Ze zahraničí si po třech letech od ukončení svého řádného studia přivezla i dva doktoráty a několik cen za vynikající výsledky při vědecké práci. Rozhodla se, že by chtěla pracovat v jedné z velkých specializovaných laboratoří. Velmi ji proto potěšilo, když v odborném tisku objevila inzerát nabízející pozici vedoucího mikrobiologické sekce této laboratoře. Trochu ji sice zarazilo, že v inzerátu stálo, že přijmou časově flexibilního mikrobiologa, ale domnívala

se, že se jedná o překlep a tiskařskou chybu. Při pohovoru na tuto pracovní pozici zajímala její potencionální zaměstnavatele zejména otázka, kdy bude mít děti, a je-li již vdaná. Teprve po půl hodině takto směřovaného rozhovoru, došlo i na otázku jí dosažené kvalifikace a pracovních zkušeností. Za 14 dní jí potom přišla odpověď, že na pracovní místo o něž se ucházela, byl vybrán vhodnější kandidát, ale že může nastoupit na pozici řadové laborantky. Protože jí v dalších třech laboratořích, kde se o práci ucházela, odmítli s poukazem, že si nemohou dovolit zaměstnat mladou ženu, nabízené místo řadové laborantky přijala. Jejím vedoucím se stal její bývalý spolužák Karel, který dosud neměl dokončen ani jeden doktorát, nezískal žádnou cenu za svou vědeckou práci a za sebou neměl ani zkušenost s prací v zahraničí. Karolína navíc zjistila, že za svou práci bere o třetinu nižší mzdu než její kolega Petr, který vykonával zcela identickou pozici jako ona, a který navíc dostal od nadřízeného Karla k dispozici ještě služební vůz s poukazem, že bydlí příliš daleko a pro laboratoř je efektivnější cestování mu tímto příjemnit. Petr bydlel jen o pět minut dál než Karolína. Navíc Karolína s Petrem v pracovní ani v osobní sféře příliš nevycházela. Petr ji celý den pronásledoval, mnohdy ji i před ostatními zesměšňoval, říkal, že ženská má sedět doma, že se má starat o děti, že ženský jsou jen hloupé slepice atd. Nejednou ji také záměrně zničil jí vedený pokus. Často Karolínu obtěžoval i různými sexuálními návrhy, až se vše vystupňovalo do zcela otevřených fyzických ataků. Karolína se rozhodla, že si bude stěžovat u Karla. Ten se jí však vysmál, řekl jí, že by se měla vážně zamyslet nad svou frigiditou a dále, že muž je živitel rodiny a potřebuje proto mnohem více peněz, a jestli se jí to nelíbí, doporučil jí, že může jít, ale nemá prý počítat s tím, že by ji někdo jako těhotnou přijal. Karolína se cítila ponížená a zlomená. V té době čekala své první dítě. Její partner povoláním vedoucí volnočasových aktivit klientů domu dětí mládeže jí oznámil, že potřebuje pro svoji práci klid a podporu a tu doma nemá, protože Karolína několikrát ani neuvařila teplou večeři, takže odchází jinam. Na konferenci, kde měl být představen Karolínin převratný objev, odjel Karel, který prohlásil, že objev patří po právní stránce zaměstnavateli, neboť byl vytvořen na jeho půdě a za jeho finanční prostředky, a že těhotná žena má sedět doma a nemá nikam cestovat. Těhotenství a mateřství vnímala Karolína jako nemoc či něco obtěžujícího. Popravdě, kdyby nevnímala krásné pocity s mateřstvím spojené, považovala by toto období svého života za nejhorší vězení a očištěc v jedné podobě. Po absolvování mateřské dovolené se rozhodla, že využije služeb sousedky, která jí bude pomáhat s hlídáním malé dcerky. Okolí ji za tento krok odsoudilo, začali jí přezdívat „krkavčí matka“. Karolína pracovala třikrát více než její mužští kolegové i nadále však pobírala o třetinu nižší plat než oni, kamkoli přišla, musela svou práci, postojem obhajovat, že být ženou neznamena handicap a musela vynaložit obrovskou energii k tomu, aby ji mužští kolegové brali jako sobě rovnou. Protože se cítila bojem s větrnými mlýny už velmi vyčerpaná, rozhodla se, že si pořídí druhé dítě, a že zůstane nějakou dobu doma pracovat jako žena v domácnosti. Toto rozhodnutí učinila v době, kdy ve vládě její země nebyla zastoupena jediná žena, a kdy její premiér ženám vzkazoval, že se tak děje na jejich ochranu, neboť politika je velmi tvrdá a jen silní chlapi tuto hru sebevrahů dokáží hrát.

Uplatňování nerovnosti před vstupem do zaměstnání - diskriminační inzeráty

Diskriminačním inzerátem je text tohoto znění:

„Pro naši mladou dynamicky se rozrůstající firmu hledáme:

mladé muže ve věku do 35 let...mladé ženy do 30 let..... ženy s odrostlými dětmi..... bezdětné ženy..... muže bez závazků.....ne absolventy atd.“

Diskriminačním inzerátem nejsou texty tohoto znění:

„Pro divadelní roli Romea hledáme:

mladého muže ve věku do 30 let.“

„Pro předvádění dívčí módní konfekce hledáme:

mladou ženu ve věku do 30 let.“

„Pro účely dlouhodobého výzkumu zaměstnáme:

kojící ženu.“

Příklad inzerátů, které nediskriminují přímo, ale z jejichž textu je možno vyčíst, že zaměstnavatel při výběru zaměstnanců s největší pravděpodobností diskriminovat bude:

- *„požadujeme ochotu pracovat bez ohledu na čas“ nebo „požadujeme absolutní časovou flexibilitu“ – jinými slovy řečeno - „na tuto pozici přijmeme muže, případně se nám hodí i bezdětná žena nebo žena s odrostlými dětmi /v zaměstnavatelském slangu se taková žena označuje termínem „odrozená“/“*
- *„nabízíme práci v mladém dynamickém týmu“ - jinými slovy řečeno - „pokud je Vám více než 30 let, máte smůlu“*
- *„požadujeme uchazeče s praxí max. 3 roky“ - jinými slovy řečeno - „hledáme mladé uchazeče tak kolem 21 až 24 let a předpokládáme rovněž, že žena tohoto věku bude bezdětná“*
- *„vyžadujeme maximální pracovní výkon“ - řečeno jinými slovy „stojíme jen o uchazeče do 35 let, nejlépe o muže“*

JAK SE MOHU BRÁNIT?

Nejllepší obrana spočívá **v tom, že se začnete bránit**. Předně uvědomte si, že jde o Vaše práva, Vaši důstojnost a o Váš život. Cítíte-li nespravedlnost – konejte.

Objevíte-li inzerát, jehož obsah považujete za diskriminační, můžete **upozornit úřad práce**.

Nejlépe uděláte, když upozornění na diskriminační inzerát pošlete poštou, nebo předáte toto upozornění vyhotovené v písemné podobě přímo na podatelnu úřadu práce se sídlem v místě v jehož obvodu má sídlo předmětný zaměstnavatel. Doporučujeme rovněž zaslat kopii tohoto upozornění na adresu Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV ČR, Na Poříčním právu 1, 128 01 Praha 2; email: posta@mpsv.cz). Upozornění můžete přednést na úřadu práce i ústně, v tomto případě Vám doporučujeme požádat o sepsání protokolu o jednání.

Úřady práce mohou zaměstnavatele, který si podal diskriminační inzerát postihnout pokutou až do výše 1.000.000,- Kč.

Diskriminace před vstupem do zaměstnání – přijímací pohovor

Bohužel zkušenosti z praxe nám ukazují, že zaměstnavatele mnohdy nejvíce zajímá u ženy - uchazečky o zaměstnání, nikoli její dosažená úroveň vzdělání, obecná kvalifikace, pracovní praxe apod., ale otázky týkající se jejího věku, počtu dětí a jejich věku, rodinného stavu, plánů v soukromém životě atd. Velmi často se také stává, že po sdělení počtu dětí a jejich věku je žena z výběrového řízení vyloučena, aniž by zaměstnavatele zajímalo cokoli dalšího.

Rovné zacházení s muži a ženami se přitom projevuje mimo jiné i tím, že požadavky na budoucího zaměstnance/zaměstnankyni stanovené pro výběrové řízení a následná kritéria pro hodnocení předpokladů jednotlivých uchazečů/uchazeček o konkrétní zaměstnání budou pro muže i ženu zcela shodná. Na hodnocení uchazečky o zaměstnání nesmí mít vliv ani její rodinný stav nebo např. míra jejich povinností v péči o rodinu apod.

Ne nezajímavou se jeví ta skutečnost, že nejvíce diskriminačních dotazů při přijímacích pohovorech kladou ženám personalistky - ženy.

Příklad diskriminačních otázek při přijímacím pohovoru:

- „Plánujete rodinu?“
- „Jaký je Váš zdravotní stav, chcete mít děti?“
- „Kdo se Vám stará o děti?“
- „Jste vdaná?“; „Žijete s manželem?“ apod.

JAK SE MOHU BRÁNIT?

Z právního hlediska jsou informace zaměstnavatele týkající se rodinného stavu, počtu dětí a jejich věk, zajištění hlídání apod. zcela irelevantní a zaměstnavatele nemají zajímat (výjimkou je jen situace, kdy zaměstnankyně např. péčí o rodinu odůvodňuje využití některého ze zákonem stanovených nároků např. přestávky na kojení, či kratší pracovní doby). **Jejich odpověď proto jednoduše odmítněte s poukazem na to, že se jedná o informace, které se týkají pouze Vašeho soukromého života, a které nikterak nesouvisejí s nabízenou pracovní pozicí.**

Pokud zaměstnavatel nějakým způsobem při přijímacím pohovoru projeví, že u něj nemáte šanci zaměstnání získat právě z výše uvedených důvodů (počet dětí, rodinný stav, Vaše závazky k rodině apod.), jedná se o diskriminaci. O tentýž případ se bude jednat i tehdy, když Vás příslušný úřad práce pošle na pohovor ke konkrétnímu zaměstnavateli, který Vám sdělí, že pracovní místo je již obsazené, avšak Vy posléze zjistíte, že místo je stále volné, neboť si zaměstnavatel přeje přijmout někoho bez dětí apod.

A./ Obrana prostřednictvím obecného soudu:

V případě této žaloby platí, že zaměstnanec/zaměstnankyně žalující svého zaměstnavatele za diskriminaci, není povinen skutečnost, že byl diskriminován na základě svého pohlaví, prokazovat, stačí, když uvede skutečnosti, z nichž lze dovodit, že k ní došlo. Na zaměstnavateli naopak leží, aby prokázal, že princip rovného zacházení nebyl z jeho strany porušen. Jinými slovy řečeno - soud má tvrzení o tom, že byl účastník přímo nebo nepřímou diskriminován na základě svého pohlaví za prokázané až do té doby, pokud v řízení nevyjde najevo opak. Např. budete-li jako uchazečka o zaměstnání žalovat firmu, že Vás nepřijala, protože máte děti a jste žena, stačí, abyste prokázala, že jste se o volné pracovní

místo skutečně ucházela, a že toto místo bylo pro ženu vhodné (tedy, že neexistovala zákonná výjimka). Pokud by chtěl být zaměstnavatel v tomto sporu úspěšný, je na něm, aby dokázal skutečnost, že Vás jako uchazečku o zaměstnání na základě Vašeho pohlaví nediskriminoval. To by se mu mohlo podařit například tím, že prokáže, že na podobné pozice v jeho firmě jsou ženy s dětmi běžně přijímány.

B./ Obrana prostřednictvím dalších institucí:

Veřejný ochránce práv (ombudsman) -

pomáhá ochraňovat osoby před jednáním úřadů a jiných institucí, které vykonávají státní správu, pokud je:

- v rozporu s právem
- neodpovídá principům demokratického státu
- jsou nečinné /prodlely v řízení/

Osoba, na které se státní orgány provinily v řízení o diskriminaci, se může obrátit na veřejného ochránce práv vyhledat formou **stížnosti**. Přičemž stěžovat v případech řízení o diskriminaci může na tyto instituce – Ministerstvo práce a sociálních věcí, úřady práce a soudy (zde si může stěžovat pouze na jejich nečinnost).

Pozor u veřejného ochránce práv si nejde stěžovat na státní orgán, který je v roli zaměstnavatele stěžovatelky/stěžovatele. V tomto případě se totiž nejedná o výkon státní správy.

Ústavní soud ČR -

rozhoduje v případech, kdy zásahem soudu v řízení o diskriminaci, bylo porušeno její ústavně zaručené základní právo nebo svoboda. Žádnými jinými právy se Ústavní soud zabývat nemůže. (V této souvislosti je třeba mít na zřeteli, že Ústavní soud není soudem nadřízeným obecným soudům a nepřezkoumává tak zákonnost či správnost soudních rozsudků, ale jeho úkolem je pouze ochraňovat ústavně zaručená základní práva a svobody.) Ústavní stížnost musí být podána ve lhůtě 60 dnů. Přičemž tato lhůta počíná dnem doručení rozhodnutí o posledním prostředku, který zákon k ochraně práva poskytuje. Pokud takový prostředek zákon neposkytuje, běží tato lhůta ode dne, kdy došlo ke skutečnosti, která je předmětem stížnosti. Tato lhůta je propadná a nelze ji tedy ani prodloužit ani prominout. Zjistí-li Ústavní soud nedodržení lhůty, stížnost bez jednání odmítne. Pro jednání před ústavním soudem musí být jednotlivec, pokud nemá sám právnické vzdělání, zastoupen advokátem.

Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku (dále jen „Soud“) –

rozhoduje v případech, kdy dochází k porušení základních práv zaručených Evropskou úmluvou o lidských právech (včetně jejích protokolů). Domníváte-li se, že jeden ze států, které Úmluvu podepsaly, porušil k Vaší újmě některé ze základních práv, můžete se na Soud obrátit formou stížnosti. Evropský soud pro lidská práva není odvolacím soudem ve vztahu k národním soudům a sám nemá pravomoc rozsudky národních orgánů rušit ani je měnit. Nemůže ani přímo ve Vaš prospěch intervenovat u orgánů, jejichž rozhodnutí napadáte, nemůže se zabývat ani stížnostmi vedenými proti jednotlivcům nebo nestátním institucím. Než se na Soud obrátíte, musíte vyčerpat všechny opravné prostředky, které zákonodárství daného státu předepisuje a které by mohly zabránit stavu, kvůli němuž se na Soud chcete obrátit. V dané věci je vždy třeba odvolat se až k nejvyšší soudní instituci daného státu (např. u stížností týkajících se porušení základních lidských práv je to Ústavní soud ČR). Jakmile nejvyšší příslušná instance rozhodne, náleží Vám šestiměsíční lhůta, během které máte možnost obrátit se se svou stížností na Soud. Doporučuji Vám vzít si k sepsání stížnosti advokáta.

C./ Pomoc mimo výše jmenované instituce:

- **upozornění nadřízených** a pokud celou záležitost s nimi projednat
- vyhledání pomoci **odborové organizace** a řešení situace jejich prostřednictvím
- upozornění **úřadu práce** /Nejlépe uděláte, když toto upozornění na diskriminační chování zaměstnavatele pošlete poštou, nebo předáte toto upozornění vyhotovené v písemné podobě přímo na podatelnu úřadu práce se sídlem v místě v jehož obvodu má sídlo předmětný zaměstnavatel. Doporučuji rovněž zaslat kopii tohoto upozornění na adresu Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV ČR, Na Poříčním právu 1, 128 01 Praha 2; email: posta@mpsv.cz). Upozornění můžete přednést na úřadu práce i ústně, v tomto případě Vám doporučuji požádat o sepsání protokolu o jednání. Úřady práce mohou diskriminujícího zaměstnavatele postihnout pokutou.

Diskriminace v zaměstnání

Ze souhrnné zprávy o plnění Priorit a postupů vlády při prosazování rovnosti mužů a žen v roce 2001 (*schválené usnesením vlády č. 486 ze dne 15. května 2002*) vyplývá, že rozdíly v průměrných pracovních příjmech žen a mužů nadále přetrvávají. Od roku 1996 do roku 2000 dokonce **vykazují zhoršení o téměř 4 %**, podíl průměrné mzdy ženy na průměrné mzdě muže tvoří 73,3 % (viz část III a. - příloha č. 2 citované zprávy).

Příklad diskriminace v zaměstnání:

- rozdíl v platech žen a mužů na identické pracovní pozici
- rozdíl v rozdělování tzv. *bonusů* (služební auto, služební mobilní telefon atd.) ženám a mužům
- rozdíl v pracovních podmínkách poskytnutých ženám a mužům atd.
- rozdíl v platech, mzdě, odměně za stejnou práci či za práci stejné hodnoty.

JAK SE MOHU BRÁNIT?

A./ Obrana prostřednictvím obecného soudu:

viz výše

B./ Obrana prostřednictvím dalších institucí:

viz výše

C./ Pomoc mimo výše jmenované instituce:

viz výše

Vložená povinná literatura (vložit):

- Rovná práva a příležitosti pro ženy a muže v Evropské unii: MPSV, Praha, 2002, str. 9

Vložená nepovinná literatura (vložit):

- **Monitorování procesu přistoupení k EU: Rovné příležitosti pro ženy a muže v ČR, Česká republika, Otevřená společnost, o.p.s. za finanční podpory Open society Fund Praha, 2002, str. 57-103**

Pozitivní akce v oblasti rovnosti mužů a žen.

Za základní kámen pro prosazování rovnosti pohlaví je třeba považovat zásadu nediskriminace.

Bez právní ochrany proti diskriminaci v otázkách pohlaví by tedy nebylo možné zvyšovat povědomí pro potřebu spravedlnosti a pro podporu schopností obou pohlaví. Zkušenost však ukázala, že ochrana před diskriminací k zajištění rovného zacházení s ženami a muži v praxi nestačí. Z toho vzešel poznatek, že s nestejnými situacemi by se mělo zacházet rozdílně. **V různých mezinárodních úmluvách, paktech a jiných legislativních textech obsahujících definici pojmu „diskriminace“ je proto rovněž zahrnuta definice „pozitivní akce“, která má za cíl na potřebu odchylného postupu reagovat.** Mezi jednotlivými definicemi pozitivních akcí, však existují velké rozdíly v závislosti na daných právních instrumentech.

Akcemi na potírání diskriminace jsou označovány právně regulované akce, zaměřené na prosazení nebo praktické zavedení **rovných práv a rovného zacházení v přístupu k právům.**

Pozitivními akcemi jsou oproti tomu označovány **akce zaměřené na upřednostnění přístupu pro některé kategorie lidí, k jim zaručeným právům, ve stejném rozsahu jako členům jiných kategorií osob.** Je třeba se na tomto místě zmínit, že se často vede společenská diskuse o tom, zda by pozitivní akce měly být z hlediska pohlaví neutrální nebo zda by měly být zacíleny jen na konkrétní podprezentovanou skupinu. Praktická zkušenost však prokázala, že neutrálně zacílené ustanovení usnadňuje mužům přístup k těm kategoriím pracovních míst, v nichž je většina žen, avšak přístup žen ke kategoriím pracovních míst, kde je zastoupena většina mužů, usnadněn není. Pozitivní akce jsou proto zacíleny především na podporu žen a jejich postavení především v pracovním životě. V současné době se však pozitivní akce rozšířily i do politického a veřejného rozhodování. Odpůrci pozitivních akcí

předesílají, že jsou porušením zásady individuálních lidských práv a že odporují koncepci univerzality. Argumentují, že pohlaví by nemělo být kritériem pro rozdělování pracovních míst na trhu práce nebo příležitostí ke studiu. Nejvíce používají argument, že kvóty stanovené ve prospěch podzastoupeného pohlaví neumožňují zaměstnávat lidi s nevhodnější kvalifikací.

Domácí četba povinná:

Navštivte stránky www.mpsv.cz sekci rovných příležitostí – dokument „Pozitivní akce v oblasti rovnosti mužů a žen“ a seznamte se s kapitolou „Mezinárodně právní rámec“.

Doporučená literatura:

- **Rovná práva a příležitosti pro ženy a muže v Evropské unii:** MPSV, Praha, 2002
- www.mpsv.cz (sekce ROVNOST MUŽŮ A ŽEN)
- **Na cestě do Evropské unie – Průvodkyně nejen pro ženy,** Aspekt, Efka, Gender studies, PSF, Heinrich-Böll-Stiftung, Praha, 2002
- **Stiegler, B.:** Ako uplatňovať rodové hľadisko – stratégie Európskej únie, Aspekt, 2002
- **Zpráva z výzkumu: rovné příležitosti žen a mužů ve vybraných českých podnicích 2000 – 2001,** Gender Centrum FSS MU, 2002
- **Princip rovného postavení mužů a žen v právu Evropské unie,** MPSV, Praha, 1998
- **Prosazování rovnosti mužů a žen na trhu práce v české republice,** Český helsinský výbor, Praha, 2002
- **Monitorování procesu přistoupení k EU: Rovné příležitosti pro ženy a muže v ČR,** Česká republika, Otevřená společnost, o.p.s. za finanční podpory Open society Fund Praha, 2002
- **Koldinská, K. a Tomeš, I.:** Sociální právo Evropské unie, 1. vydání, C.H.Beck, Praha, 2003
- Pekingská deklarace a Platforma pro akci, které byly přijaty na 4. světové konferenci o ženách v září 1995

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR, v aktuálním znění

- usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších změn a doplňků
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v aktuálním znění
- zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, v aktuálním znění
- zákon č. 435/2006 Sb., o zaměstnanosti, v aktuálním znění

Seznam použité literatury:

- **Koldinská, K. a Tomeš, I.:** Sociální právo Evropské unie, 1. vydání, C.H.Beck, Praha, 2003
- **Rovná práva a příležitosti pro ženy a muže v Evropské unii:** MPSV, Praha, 2002
- www.mpsv.cz (sekce ROVNOST MUŽŮ A ŽEN)
- www.diskriminace.cz /témata-zákony/
- www.mvcr.cz
- **Princip rovného postavení mužů a žen v právu Evropské unie,** MPSV, Praha, 1998
- **Prosazování rovnosti mužů a žen na trhu práce v české republice,** Český helsinský výbor, Praha, 2002
- **Monitorování procesu přistoupení k EU: Rovné příležitosti pro ženy a muže v ČR,** Česká republika, Otevřená společnost, o.p.s. za finanční podpory Open society Fund Praha, 2002

LEKCE IX.

České právo procesní

Zpracovala: *Markéta Hamrlová*

Tématické okruhy: *Soudnictví. Ústavní soud ČR. Nejvyšší správní soud ČR. Civilní proces. Trestní proces. Správní řízení.*

Soudnictví.

Soudy náleží společně se státním zastupitelstvím mezi nejvýznamnější orgány ochrany práva, neboť disponují pravomocí sjednat nápravu vlastním rozhodnutím, které je právně vynutitelné.

Soudnictví je jednou ze základních složek moderního právního státu.

Základem pro vymezení soudnictví je **soudní pravomoc**, kterou dále dělíme podle toho, jaký okruh otázek soudy řeší na pravomoc:

- civilněprávní - rozhodování sporů o právo mezi stranami
- trestněprávní - ochrana společnosti rozhodováním o vině, a je-li tyto zjištěna, tak dále rozhodováním o trestu
- správněprávní - přezkoumávání rozhodnutí vydaných správními orgány ve správním řízení jako prostředek ochrany před nezákonným rozhodnutím výkonné moci
- ústavněprávní – rozhodování o ústavnosti zákonů a jiných právních předpisů,, případně i individuálních právních aktů
- jinou, která je svěřena soudům s ohledem na jejich nezávislé postavení (např. rozpouštění politických stran, volební věci...).

V zemích v rámci rakousko-uherské monarchie se zárodky moderní podoby soudnictví začínají objevovat za vlády Josefa II. a trvalou podobu potom získaly v základním zákoně č. 144/1867 ř.z., o soudní moci, na který v mnohém navázala naše republika v Ústavní listině z roku 1920.

Soudní moc v moderním státě je nezávislá a oddělená od ostatních dvou složek státní moci. Mezi základní obsahové znaky **zásady nezávislosti soudců** patří tyto prvky:

- zásada věcné nezávislosti, podle níž soudce nemůže být vázán žádnými radami, pokyny, peticemi, jak má rozhodnout v konkrétním případě;
- soudce je podřízen jen zákonům (včetně ústavy) a nikoli podzákoným právním aktům nebo např. revolučnímu vědomí atd.;
- jeho rozhodnutí může přezkoumat opět jen soud;
- zásada osobní nezávislosti (ustanovení soudců zajišťuje jejich nezávislost a zároveň je legitimuje k rozhodování;
- pro posouzení jejich chování platí zvláštní pravidla (např. kárné řízení provádí opět soudci);
- soudce je zajištěn platově;
- soudce nelze libovolně přesadit.

Institucionální zárukou toho, že soudnictví není součástí soustavy jiných orgánů spočívá v naplnění zásady **nezávislosti soudů**. Tzn. soudy vytváří zvláštní soustavu orgánů oddělenou od státních a současně nevykonávají jejich funkce. Organizace soudů je plně vyhrazena zákonné úpravě. S těmito zásadami souvisí i **princip** tzv. **zákonného soudce**, který znamená, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Tento princip je zakotven i v mezinárodních lidskoprávních dokumentech. V současné době je tato zásada chápána zejména tímto způsobem:

- zákon upravuje, jakým způsobem lze věc soudu předložit;
- soudní obvody jsou určeny zákonem nebo jen na základě zákona;
- zákonem je vymezena věcná, osobní, časová, místní a instanční působnost jednotlivých soudů;
- zákon upravuje férová pravidla soudního řízení;
- pevné složení senátů a pevné přidělení agendy na předem určenou dobu;
- zákaz mimořádných soudů.

Kromě základních principů organizace soudů, které vychází ze zajištění nezávislosti soudů a soudců, jsou pro soudnictví významné **zásady soudního rozhodování**. Jejich podoba a obsah závisí především na povaze soudního řízení. Obecně jsou významné především tyto zásady:

- zásada nestrannosti tzn. případ může být rozhodován jen soudcem, který není zúčastněn na věci;
- odůvodnění rozhodnutí;
- účast lidu na výkonu soudnictví;
- zásada veřejnosti;

- zásada ústnosti a bezprostřednosti;
- zásada volného hodnocení důkazů;
- princip legality (stíhat někoho pro trestný čin lze jen ze zákonných důvodů a způsobem, který zákon vymezuje)
- právo na obhajobu;
- právo na spravedlivý proces.

Podle Ústavy ČR tvoří soustavu soudů ČR:

- Nejvyšší soud a jemu na roveň postavený Nejvyšší správní soud
- vrchní soudy
- krajské soudy a jim na roveň postavený soud hlavního města Prahy
- okresní soudy a jim na roveň postavené obvodní soudy hlavního města Prahy.

Nejvyšší soud jako nejvyšší stupeň obecného soudnictví je vrcholným orgánem ve věcech, které patří do pravomoci obecných soudů, s výjimkou záležitostí, o kterých rozhoduje Nejvyšší správní soud nebo Ústavní soud. Ústavní soud je od soustavy soudů oddělen, neboť tvoří orgán ochrany ústavnosti.

Domácí četba nepovinná:

Projdi Hlavu čtvrtou ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava ČR, v aktuálním znění a zákon č. 6/2002 Sb. o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), v aktuálním znění.

Ústavní soud ČR.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače právnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 43 – 46

Nejvyšší správní soud ČR.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 47 – 48

Civilní proces.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 125 - 148

Trestní proces.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 267 - 269

Správní řízení.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače neprávnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004, str. 210 – 218

Domácí práce:

Navštivte podle svého výběru soudní jednání. O průběhu tohoto jednání napište krátký report (min. 1 stránka A4).

Doporučená literatura:

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače právnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004
- **Filip, J., Svatoň, J. a Zimek, J.:** Základy státovědy, Masarykova univerzita, Brno, 2002
- **Potočný, M.:** Mezinárodní právo veřejné, Zvláštní část, C.H.Beck, Praha, 1996
- **Winterová, A. a kol.:** Civilní právo procesní, doplňková skripta, I. díl, Všehrd, Praha, 2000, příp. v dalším z řady přepracovaném vydání
- **Císařová, D. a kol.:** Trestní právo procesní. 2. podstatně přepracované a aktualizované vydání, Linde, Praha, 2002 event. v dalším z řady přepracovaném vydání
- **Jelínek, J.; Draštík, A.; Hasch, K.; Nováková, Š.; Sovák, Z. a Ševčík, V.:** Trestní právo procesní, Eurolex Bohemia, Praha, 2001 event. v dalším z řady přepracovaném vydání
- **Nedorost, L. a Sovák, Z.:** Správní právo procesní, Eurolex Bohemia, Praha 2002, event. v dalším z řady přepracovaném vydání
- www.justice.cz
- www.concourt.cz

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR, v aktuálním znění
- usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších změn a doplňků
- zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, v aktuálním znění
- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v aktuálním znění
- zákon č. 140/1961 Sb., trestní řád, v aktuálním znění
- zákon č. 71/1967 Sb., správní řád, v aktuálním znění
- zákon č. 6/2002 Sb. o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), v aktuálním znění

Seznam použité literatury:

- **Janků, M. a kolektiv:** Základy práva pro posluchače právnických fakult, C. H. Beck, Praha, 2004
- **Filip, J., Svatoň, J. a Zimek, J.:** Základy státovědy, Masarykova univerzita, Brno, 2002

LEKCE X.

Rovnost mužů a žen v kontextu českého rodinného práva, právní aspekty umělého přerušení těhotenství

Zpracovala: Markéta Hamrlová

Tématické okruhy: *Manželství (vznik, zánik, vzájemná práva a povinnosti manželů, společné jmění manželů). Nesezdané a neregistrované soužití. Registrované partnerství. Právní aspekty vztahu rodičů a dětí z pohledu gender (rodičovská zodpovědnost, rozhodnutí o výchově a výživě nezletilých dětí). Právní aspekty přerušení těhotenství. Rodičovská dovolená.*

Ochrana rodiny a mládeže je na té nejbazálnější úrovni zakotvena zejména v těchto základních mezinárodních dokumentech a úmluvách:

- v Čl. 16 - Všeobecné deklarace lidských práv
- v Čl. 23 - Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (vyhl. č. 120/1976 Sb.)
- v Čl.12 - Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod (vyhl. č. 209/1992 Sb.)
- v Úmluvě o právech dítěte (vyhl.č. 141/1991 Sb.)
- v Mezinárodní úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen (vyhl.č. 62/1987 Sb.).

Čl. 32 - Listiny základních práv a svobod - potom vymezuje, že rodičovství a rodina jsou v ČR pod ochranou zákona.

Manželství (vznik, zánik, vzájemná práva a povinnosti manželů, společné jmění manželů).

Vložená nepovinná literatura (vložit):

- **Maříková, H.:** Proměna rolí muže a ženy v rodině In: Společnost mužů a žen z aspektu gender - sborník studií (Open society fund), první vydání, Praha, Open society fund, 1999, str. 51 - 57

Jak už bylo uvedeno výše základní ustanovení o manželství a rodině jsou v českém právním řádu zakotvena v Listině základních práv a svobod. Klíčovým předpisem z oblasti rodinného práva je potom **zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších změn a doplňků** (dále jen „zákon o rodině“). Tento zákon upravuje zejména otázky vzniku a zániku manželství; vzájemných práv a povinností mezi manžely, vztahu mezi rodiči a dětmi; problematiku náhradní rodinné péče a otázky výživného. Neupravuje však vztahy druha a družky a vztahy osob stejného pohlaví spojených mezi sebou intimním vztahem.

Rodinně-právní vztahy představují specifický typ společenských vztahů v rámci soukromého práva. Řada ustanovení v zákoně o rodině má charakter imperfektních tzn. nevynutitelných právních norem.

Legální **definici pojmu manželství** obsahuje § 1 zákona o rodině, podle něhož je manželství „*trvalé společenství muže a ženy*“ a jeho hlavním účelem je „*založení rodiny a výchova dětí*“.

Podle ustanovení § 18 zákona o rodině ***mají muž a žena v manželství stejná práva a stejné povinnosti***. Jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svoji důstojnost, pomáhat si, společně pečovat o děti a vytvářet zdravé rodinné prostředí. I když toto ustanovení zní jako pouhá právní proklamace, může svého konkrétního významu nabýt např. v rámci rozhodování soudu o tom, komu bude nezletilé dítě svěřeno do péče pro dobu po rozvodu.²³

Podle ustanovení § 19 *jsou oba manželé povinni pečovat o uspokojování potřeb rodiny podle svých schopností, možností a majetkových poměrů*. Požadavek, aby manželé měli stejnou životní úroveň, je zdůvodněn jejich stejným postavením v manželství, v rodině a společnosti a vyplývá i z jejich stejných práv a povinností. Třebaže manželé opatřují potřeby rodiny podle svých schopností a možností, které nemusí být a zpravidla nejsou stejné, podílejí se stejnou měrou na hospodářském výsledku své činnosti a mají proto také *právo na stejnou životní úroveň*. Z tohoto práva se potom odvíjí i nárok na výživné mezi manžely tehdy, když je pravidlo práva na stejnou životní úroveň porušeno.

²³ Podle ustanovení § 26 zákona o rodině bere v soud mimo jiné v úvahu, kdo o dítě pečoval a dbal o jeho rozvoj.

Podle ustanovení § 19 odst. 2 zákona o rodině může být poskytování peněžních a jiných prostředků na náklady společné domácnosti zcela nebo zčásti vyváženo osobní péčí o společnou domácnost a děti. V případě, že jeden z manželů nesplní svoji *povinnost hradit náklady společné domácnosti*, rozhodne na návrh druhého soud (§ 19 odst. 3 zákona o rodině). Tato ustanovení však bývají v praxi hojně porušována zejména u případů obětí domácího násilí.

Vzájemná **vyživovací povinnost manželů** vzniká uzavřením manželství. Pro trvání vyživovací povinnosti není rozhodující, zda manželé žijí společně či odděleně (ustanovení § 91 zákona o rodině). Pokud jeden z manželů neplní vyživovací povinnost dobrovolně, soud na návrh druhého manžela výživné určí, přičemž se přihlíží k péči o společnou domácnost a k tomu, aby hmotná a kulturní úroveň obou manželů byla zásadně stejná. Rovněž po rozvodu má *rozvedený manžel, který není schopen se sám žít*, právo požadovat, *aby mu bývalý manžel přispíval na přiměřenou výživu podle svých schopností, možností a majetkových poměrů* (§ 92 zákona o rodině). Pokud se však prokáže, že se manžel, který žádá o výživné, na rozvratu manželství převážně nepodílel a rozvodem mu byla způsobena závažná újma, může mu soud přiznat *výživné ve stejném rozsahu*, jako je vyživovací povinnost mezi manžely, avšak nejdéle na dobu 3 let po rozvodu. Takový nárok však lze přiznat pouze při tzv. sporném rozvodu. Právo na toto výživné však zanikne, jestliže oprávněný manžel uzavře nové manželství nebo povinný manžel zemře. Rovněž poskytnutí jednorázové částky na základě písemné smlouvy způsobuje zánik tohoto práva.

Další z kategorie zejména muži v praxi hojně porušovaných práv je *právo společného rozhodování manželů o záležitostech rodiny*. V případě, že se manželé na podstatných věcech nedohodnou, jsou oprávněni v souladu s ustanovením § 20 zákona o rodině obrátit se s návrhem na rozhodnutí o této otázce na soud.

V běžných záležitostech mají manželé *právo jeden druhého zastupovat*. Jednání jednoho manžela při obstarávání běžných záležitostí zavazuje oba manžele společně a nerozdílně. To mimo jiné znamená i to, že v jiných než běžných věcech nemá jeden z manželů právo bez vědomí druhého či dokonce proti jeho vůli vstupovat do závazků. Pakliže se např. stane, že jeden z manželů např. připraví rodinu bez vědomí druhého o celý majetek, nejedná se o „běžnou věc“ a předmětný závazek se tak s poukazem na ustanovení § 21 zákona o rodině vztahuje výhradně na toho manžela, který jej uzavřel.

Ustanovení § 21 odst. 3 zákona o rodině potom umožňuje i *vyloučení automatického vzniku závazku oběma* manželům na základě jednání jednoho z nich výslovným upozorněním

třetí straně. Toto ustanovení přichází v uplatnění zejména tehdy, kdy jsou partneři již v rozvodovém řízení a jejich vztahy jsou tak většinou značně vyhocené.

Komplex majetkových vztahů mezi manžely nese název „**společné jmění manželů**“. Tento institut je upraven v zákoně č. 40/1964 Sb., občanském zákoníku, ve znění pozdějších změn a doplňků (dále jen „občanský zákoník“). Ztělesňuje v sobě *princip v zásadě rovného postavení mezi manžely*. Do jeho rámce v souladu s ustanovením § 143 odst. 1 občanského zákoníku patří *majetek* nabytý některým z manželů nebo jimi oběma společně za trvání manželství (s výjimkou majetku získaného dědictvím nebo darem, nabytého jedním z manželů za majetek náležející do výlučného vlastnictví tohoto manžela, jakož i věcí, které podle své povahy slouží osobní potřebě jen jednoho z manželů, a věcí vydaných v rámci předpisů o restituci majetku jednoho z manželů, který měl vydanou věc ve vlastnictví před uzavřením manželství a nebo jemuž byla věc vydána jako právnímu nástupci původního vlastníka) a dále *závazky*, které některému z manželů nebo oběma manželům společně vznikly za trvání manželství (s výjimkou závazků týkajících se majetku, který náleží výhradně jednomu z nich a závazků, jejichž rozsah přesahuje míru přiměřenou majetkovým poměrům manželů, které převzal jeden z nich bez souhlasu druhého). Pokud se stane jeden z manželů za trvání manželství společníkem obchodní společnosti nebo členem družstva, nezakládá nabytí podílu, včetně akcií, ani nabytí členských práv a povinností členů družstva, účast druhého manžela na této společnosti nebo družstvu, s výjimkou bytových družstev.

Smlouvou uzavřenou formou notářského zápisu *mohou manželé rozsah společného jmění manželů rozšířit nebo zúžit*. Dále mohou manželé smlouvou uzavřenou formou notářského zápisu *vyhradit zcela nebo zčásti vznik společného jmění manželů ke dni zániku manželství*, obdobně mohou své vztahy upravit muž a žena, kteří hodlají uzavřít manželství (jedná se o tzv. předmanželskou smlouvu). Vůči jiné osobě se mohou manželé na obsah takových smluv odvolávat jen v případě, je-li jí znám.

Podle ustanovení § 145 odst. 2 občanského zákoníku je právní úkon jednoho manžela neplatný v případě, že se správou majetku ve společném jmění manželů nad rámec správy obvyklé, nedal druhý manžel souhlas. Majetek ve společném jmění manželů jde použít *k podnikání* jednoho z manželů, jen pokud k tomu druhý z manželů udělí *souhlas*. Tento souhlas je třeba udělit vždy při prvním použití majetku.

Na návrh jednoho z manželů ze závažných důvodů může soud společné jmění manželů zúžit až na věci tvořící obvyklé vybavení domácnosti (ustanovení § 148 odst. 1 občanského zákoníku). Posouzení závažných důvodů se vždy odvíjí od konkrétních okolností každého případu. Závažným důvodem, pro který soud může na návrh některého z manželů společné

jmění manželů zúžit, může být i domácí násilí. Konkrétně se může jednat například o situaci, kdy domácí násilník zabavuje veškeré finanční prostředky rodiny pro svoji potřebu, rozprodává její movitý majetek a tyto výnosy používá k hraní na automatech apod.

Na návrh jednoho z manželů soud zúží společné jmění manželů až na věci tvořící obvyklé vybavení domácnosti v případě, že jeden z manželů získal oprávnění k podnikatelské činnosti nebo se stal neomezeně ručícím společníkem v obchodní společnosti.

Společné jmění manželů zaniká až zánikem manželství. Nezaniká tedy zánikem společné domácnosti. Základní zásadou pro vypořádání společného jmění manželů je princip stejné velikosti podílů (ustanovení § 149 odst. 2 občanského zákoníku), ovšem v konkrétním případě je brán zřetel i na další zásady (ustanovení § 149 odst. 3 občanského zákoníku). Významným hlediskem, k němuž soud přihlédne při vypořádání společného jmění manželů, jsou *zájmy a potřeby nezletilých dětí* (tzn. který z manželů má po zániku společného jmění manželů nezletilé děti ve své výchově). Dalšími kritérii, k nimž se při vypořádání společného jmění manželů přihlíží, jsou *péče o rodinu a zásluhy o nabytí a udržení společných věcí*. V rámci tohoto jsou nepochybně zahrnuty i takové okolnosti, jako alkoholismus či agresivní chování jednoho z manželů vůči členům společné domácnosti.

Vypořádání společného jmění manželů je možné třemi způsoby (ustanovení § 150 občanského zákoníku):

- dohodou o vypořádání společného jmění manželů, pro niž je stanovena obligatorně písemná forma,
- nedojde-li k vypořádání dohodou, provede jej na návrh některého z manželů soud,
- nebo nedojde-li do tří let od zániku manželství k jeho vypořádání, uplatní se fikce vypořádání. Ohledně nemovitých věcí platí, že jsou v podílovém spoluvlastnictví bývalých manželů, a že podíly obou spoluvlastníků jsou stejné. Ohledně movitých věcí platí, že se manželé vypořádali podle stavu, v jakém každý z nich věci ze společného jmění manželů pro potřebu svou, své rodiny a domácnosti výlučně jako vlastník užívá. O ostatních movitých věcech platí, že jsou v podílovém spoluvlastnictví a že podíly obou spoluvlastníků jsou stejné; totéž platí přiměřeně o ostatních majetkových právech, pohledávkách a závazcích manželům společných.

Manželství zaniká právně dvěma způsoby - smrtí či prohlášením jednoho z manželů za mrtvého a nebo jeho soudním rozvodem.

Pakliže se jsou manželé schopni na vypořádání svých záležitostí dohodnou přichází v úvahu:

- **tzv. nesporný rozvod bez zjišťování příčin rozvratu** (ustanovení § 24a zákona o rodině) - přičemž podmínkou pro takový rozvod je, že manželství trvalo alespoň jeden rok za současného naplnění podmínky nežití spolu min. po dobu 6 měsíců a manželé předloží pravomocné rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu a písemné smlouvy o vypořádání vzájemných majetkových vztahů, o právu a povinnosti společného bydlení, příp. o úpravě vyživovací povinnosti mezi sebou navzájem.

Jinak přichází do úvahy:

- **tzv. rozvod sporný se zjišťováním příčin rozvratu** (ustanovení § 24 zákona o rodině) - soud rozvede manželství na návrh jednoho z manželů tehdy, jestliže je toto manželství hluboce a trvale rozvráceno a nelze již očekávat obnovení manželského soužití.
- eventuelně **tzv. rozvod ztížený** (ustanovení § 24b zákona o rodině) – přicházející do úvahy za situace, kdy druhý manžel s rozvodem nesouhlasí a prokáže, že on sám se převážně na rozvratu manželství nepodílel, a že by mu byla rozvodem způsobena zvláště závažná újma. V takovém případě, pokud mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství, soud návrhu na rozvod druhého manžela nevyhoví. Jestliže však manželé spolu nežijí po dobu delší než tři roky, soud manželství za současného naplnění předpokladu stanoveného ustanovením § 24 zákona o rodině (manželství je tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití a není-li to v rozporu se zájmem nezletilých dětí daným zvláštními důvody) rozvede.

Manžel, který přijal příjmení druhého manžela, může do jednoho měsíce po právní moci rozhodnutí o rozvodu oznámit matričnímu úřadu, že *přijímá opět své dřívější příjmení*, popřípadě že upouští od užívání společného příjmení vedle příjmení dřívějšího (ustanovení § 29 zákona o rodině).

Nesezdané a neregistrované soužití.

Soužití osob spojených intimním vztahem **bez uzavření manželství či bez registrace**²⁴ komplexně v českém právu **není upraveno** a nevzniká mezi nimi ani žádné majetkové společenství podobné institutu společného jmění manželů. I když spolu tedy nesezdaný a neregistrovaný pár žije ve faktickém dlouhodobém svazku, nabývají jeho členové/členky majetek v zásadě každý do svého výlučného vlastnictví a s tímto předmětem svého individuálního vlastnictví mohou samozřejmě i samostatně disponovat. Nesezdaní a neregistrovaní partneři/partnerky se mohou stát podílovými spoluvlastníky určité věci, kdy jejich podíl následně vyjadřuje míru, jakou se podílejí na právech a povinnostech ke společné věci.

Vyživovací povinnost mezi nesezdanými a neregistrovanými partnery/partnerkami není regulována právní úpravou.

Občanský zákoník neupravuje ani vzájemné dědické nároky nesezdaných a neregistrovaných partnerů/partnerek. Tito mohou být za splnění zákonem definovaných podmínek pokládáni pouze za *tzv. osoby spolu žijící* a mohou po sobě navzájem dědit ve druhé nebo třetí dědické skupině (ustanovení § 474 a 475 občanského zákoníku).

Soužití nesezdaného a neregistrovaného páru většinou naplňuje toliko znaky stanovené pro definici **společné domácnosti** (ustanovení § 115 občanského zákoníku), kterou tvoří fyzické osoby, které spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby. Výrazem společného žití podle tohoto ustanovení se rozumí převážně bydlení v tomtéž bytě, které je trvalé. Znakem společné domácnosti přitom není, přihlášení se na adresu tohoto bytu podle předpisů o evidenci obyvatelstva.

Partneři/partnerky v nesezdaném a neregistrovaném svazku jsou dále mezi sebou většinou **ve vztahu osoby blízké** (ustanovení § 116 občanského zákoníku). Zákon v tomto ustanovení stanovil dvě kategorie osob blízkých jednak ty, které se stávají blízkými osobami již na základě příbuzenského nebo manželského poměru bez dalšího (příbuzní v řadě přímé, sourozenci, manžel); a dále ty, které se blízkými osobami stávají až na základě určitých fakticky existujících vzájemných vazeb, přičemž zda u těchto osob půjde o vztah mezi osobami blízkými se posuzuje vždy s charakterem na individuální okolnosti daného případu. Domnívám se, že pod kategorií osob blízkých (a konečně i pod kategorií osob žijících ve společné domácnosti) lze zahrnout i osoby stejného pohlaví navzájem spojené partnerským

²⁴ Viz níže

vztahem, neboť vzájemné emoční zaujetí mezi nimi je natolik silné, že by újmu způsobenou jedné z těchto osob pociťovala druhá jako újmu vlastní. Na druhé straně je podle mého názoru sporné za osobu blízkou považovat např. týranou družku tyranského druha ukrytou před agresorem někde v bezpečí azylového domu, přející si jedině, aby tento agresor z jejího života zmizel. Pojem osoby blízké a jeho výklad je i v rámci občanského práva hmotného významný zejména z hlediska posuzování efektivnosti dalších ustanovení např. institutu odporovatelnosti podle ustanovení § 42a občanského zákoníku, při převodech spoluvlastnického podílu podle ustanovení § 140 občanského zákoníku aj.

Registrované partnerství.

Zákonem č. 115/2006 Sb., v aktuálním znění byla do českého právního řádu nově vložena možnost osobám stejného pohlaví uzavřít partnerství tzn. trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé registrací. Tento zákon upravuje vznik, zánik a neplatnost registrovaného partnerství a vzájemná práva a povinnosti registrovaných osob. Stejně jako manželé mají i registrované osoby vůči sobě mimo jiné: vzájemnou vyživovací povinnost, možnost dědit po sobě v první dědické skupině, možnost odepřít výpověď, možnost přechodu nájmu bytu po smrti registrovaného partnera/partnerky, právo zastupovat se v běžných záležitostech, nárok na svěřeni dítěte do pěstounské péče (v předmětném zákoně není toto zakázáno), nárok na svěřeni dítěte do výchovy (v předmětném zákoně není toto zakázáno). Narozdíl od manželů však nemají registrovaní partneři/partnerky nárok mimo jiné na: vdovský důchod, adopci, přechod práv ze stavebního spoření, společné jmění, společné příjmení, společný nájem bytu.

Povinná literatura:

zákon č. 115/2006 Sb., zákon o registrovaném partnerství a změně některých souvisejících zákonů, v aktuálním znění In: <http://www.mvcr.cz/sbirka/2006/sb038-06.pdf>

Vložená nepovinná literatura:

nahlédni na <http://registrovane.partnerstvi.cz/>, kde nalezeš legislativní historii zákona o registrovaném partnerství

Právní aspekty vztahu rodičů a dětí z pohledu gender (rodičovská zodpovědnost, rozhodnutí o výchově a výživě nezletilého dítěte).

Základ právní úpravy vztahů mezi rodiči a nezletilými dětmi představuje **institut rodičovské zodpovědnosti**.

V souladu s ustanovením § 38 odst. 1 zákona o rodině je rodičovská zodpovědnost vnímána jako souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj; při zastupování nezletilého dítěte a při správě jeho jmění.

Rodičovská zodpovědnost *náleží ze zákona oběma rodičům*. Oba rodiče jsou povinni při výkonu těchto práv důsledně chránit zájmy dítěte a mohou užít přiměřených výchovných prostředků ovšem tak, aby nebyla a dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. V praxi bývá rodičovské zodpovědnosti často zneužíváno jedním rodičem proti druhému. Obecně by se dalo shrnout, že k tomuto zneužívání inklinují domácí násilníci muži proti svým partnerkám a dále jsou obecně vlivem kulturních stereotypů ve společnosti při uplatňování rodičovské zodpovědnosti zvýhodňovány matky oproti otcům.

Na výchově dítěte se podílí i manžel, který není rodičem dítěte, za předpokladu, že s ním žije ve společné domácnosti.

Pokud *dochází k porušování či zanedbávání povinností vyplývajících z institutu rodičovské zodpovědnosti* nebo ke zneužívání těchto práv, *může soud* (neučiní-li tak orgán sociálně-právní ochrany) do této rodičovské zodpovědnosti *zasáhnout*. V souladu s ustanovením § 43 zákona o rodině může učinit soud tato opatření:

- napomenutí nezletilého nebo jeho rodiče, eventuelně i třetí osoby,
- vyslovení dohledu nad nezletilým nebo jeho rodiči v případě závažnějšího zanedbání výchovy dítěte,
- uložení omezení, která se přímo týkají nezletilého s cílem zabránit škodlivým vlivům na jeho výchovu.

Ustanovení § 44 odst. 1 zákona o rodině potom upravuje *pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti*. Toto opatření přichází v úvahu tehdy, existuje-li na straně jednoho rodiče *závažná překážka objektivního charakteru*, která mu ve výkonu rodičovské zodpovědnosti brání, a vyžaduje-li to zájem dítěte. Výkon práv a povinností plynoucích z rodičovské zodpovědnosti přechází v takovém případě na druhého rodiče. Ustanovení § 44

odst. 2 zákona o rodině ukotvuje *omezení rodičovské zodpovědnosti*. Toto opatření vychází z existence subjektivní překážky na straně jednoho případně obou rodičů. Soud omezí rodičovskou zodpovědnost tomu z rodičů, který *nevykonává řádně povinnosti z této zodpovědnosti vyplývající a vyžaduje-li to zájem dítěte*. Přitom konkrétně vymezí práva a povinnosti, na které se toto omezení vztahuje. Základním bodem v tomto úvahovém kontextu zůstává otázka definice „zájmu dítěte“.

K faktickému omezení rodičovské zodpovědnosti však dochází také např. zákazem styku s dítětem, nařízením ústavní výchovy, umístěním do pěstounské péče nebo výchovy jiného občana.

Ustanovení § 44 odst. 3 zákona o rodině ustanovuje *zbavení rodičovské zodpovědnosti*. Soud zbaví rodiče jeho rodičovské zodpovědnosti, zneužívá-li ji nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává. Musí se jednat však o tak značný stupeň ohrožení dítěte, že zbavení rodičovské zodpovědnosti je jediným účinným prostředkem ochrany dítěte a ochrana práv dítěte převažuje v tuto chvíli nad základními právy rodičů, a to i ve smyslu lidských práv.

Podle ustanovení § 26 zákona o rodině upraví soud ještě před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, jejich **práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu**, zejména určí, **komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu**.

Pokud jsou oba rodiče způsobilí vychovávat dítě, mají-li o jeho výchovu zájem, je-li to v zájmu dítěte a lépe tak budou zajištěny jeho potřeby může soud svěřit dítě *do společné případně střídavé péče* (§ 26 odst. 2 zákona o rodině).

Při rozhodování o svěřením dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především *zájem dítěte* s ohledem na jeho osobnost, vlohy, schopnosti a vývojové možnosti se zřetelem na životní poměry rodičů.

Při rozhodování o svěřením dítěte do péče některého z rodičů bere soud v úvahu i *právo dítěte vyjádřit vlastní názor* (ustanovení § 31 odst. 3 zákona o rodině). Dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého duševního a sociálního vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby. Má rovněž právo být slyšeno v každém řízení, v němž se o takých záležitostech rozhoduje.

Soud dbá, aby bylo respektováno *právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi a právo druhého rodiče na pravidelnou informaci o dítěti*. Soud přihlédne rovněž k citové orientaci a zázemí dítěte, k výchovným schopnostem toho,

kterého rodiče, jeho zodpovědnosti, stabilitě budoucího výchovného prostředí, ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově s druhým rodičem, k citovým vazbám dítěte na sourozence, prarodiče a další příbuzné včetně bytových poměrů. Soud rovněž bere vždy do úvahy, kdo kromě řádné péče o dítě dbal o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní.

I když je dítě svěřeno do péče jen jednomu z rodičů, má jeho druhý rodič *právo na styk* s takovým dítětem. Dohoda o styku rodičů s nezletilým dítětem schválení soudu nepotřebuje. V souladu s ustanovením § 27 odst. 2 zákona o rodině, však soud styk rodičů s nezletilým dítětem upraví, vyžaduje-li to zájem na jeho výchově a poměry v rodině. *Bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je opakovaně bezdůvodné se považuje za změnu poměrů, která vyžaduje nové rozhodnutí o výchovném prostředí.*

Ustanovení § 27 odst. 3 zákona o rodině dává *možnost*, je-li to nutné v zájmu dítěte, *styk s dítětem omezit či zakázat*. Soud může upravit rovněž styk dítěte s prarodiči a sourozenci. V praxi však k omezení (a už vůbec ne k zákazu) styku rodiče s nezletilým dítětem takřka nedochází.

Podle ustanovení § 28 zákona o rodině *změní-li se poměry*, může soud *změnit i bez návrhu rozhodnutí nebo dohodu rodičů o výkonu jejich rodičovských práv a povinností*.

Nežijí-li rodiče spolu, je třeba v rámci rozhodnutí o svěřeni dítěte do péče jednomu z rodičů vždy upravit **rozsah vyživovací povinnosti druhého rodiče**.

Rodiče jsou povinni plnit vůči dětem vyživovací povinnost do té doby, dokud nejsou schopny samy se žít. Dítě má právo podílet se na životní úrovni rodičů (§ 85 zákona o rodině). Podle ustanovení § 99 zákona o rodině může soud při změně poměrů změnit dohody a soudní rozhodnutí o výživném pro nezletilé dítě i bez návrhu. Dojde-li k zrušení nebo snížení tohoto výživného za minulou dobu, spotřebované výživné se nevrací. V případě, že se nejedná o výživné pro nezletilé děti, může dojít ke změně nebo zrušení pouze na návrh.

Rodič, který nemá příjem ze závislé činnosti je soudu povinen prokázat své příjmy a pokud tak neučiní platí nevyvratitelná právní domněnka, že průměrný měsíční příjem tohoto rodiče činí 15- násobek životního minima. Proti pohledávkám na výživné pro nezletilé děti není přípustné započtení ani dohodou. Výživné pro nezletilé dítě lze přiznat i za dobu tří let zpětně ode dne zahájení soudního řízení. Právo na výživné se nepromlčuje.

Je třeba zdůraznit, že zbavení či omezení rodičovské zodpovědnosti nemá vliv na trvání vyživovací povinnosti k dítěti.

Sociální odbor městského úřadu (§ 5 zák. č. 482/1999 Sb., o sociální potřebnosti, ve znění pozdějších změn a předpisů) na žádost rodiče, se kterým žije dítě ve společné domácnosti, poskytuje těm dětem, jejichž druhý rodič neplní vyživovací povinnost *příspěvek*

na výživu dítěte. Příspěvek se poskytuje ve výši stanoveného výživného, nejvýše však ve výši rozdílu mezi příjmem dítěte a jeho životním minimem. Bohužel, jak vyplývá z výše uvedeného, tento příspěvek je velmi nízký a potřeby nezletilých dětí nestačí pokrýt ani zdaleka. Dlužno podotknout, že „materiální nouzí pro neplnění vyživovací povinnosti druhým rodičem je v ČR vystaveno minimálně 20 tisíc dětí.“²⁵ Toto číslo nám totiž označuje počet dětí, kterým je předmětný příspěvek na výživu vyplácen.

K specifickým problémům týkajícím se faktické nerovnosti mužů a žen v kontextu rodinně právních vztahů patří v praxi absentující efektivní ochrana obětí domácího násilí a s tím spojený i zdánlivě nesouvztažný okruh problémů jako je např. ekonomická nedostatečnost žen²⁶ nebo zneužívání institutu rodičovské zodpovědnosti agresorem proti oběti domácího násilí; dále faktické upřednostňování žen v rozhodování o svěření nezletilých dětí do péče, které vychází z faktické nerovnosti v rozdělení práv a povinností spojených s péčí o dítě.

Ve společnosti stále panuje zakořeněný stereotypní předpoklad, že je to žena, kdo se věnuje péči o děti, kdo s nimi zůstává doma po dobu rodičovské dovolené, nemoci, a kdo nemá dostatek času pro věnování se profesi. Tento vžitý stereotyp nese pro ženy negativní důsledek v pracovněprávních vztazích.

Naproti tomu muži jsou diskriminováni v možnosti péče o dítě, neboť se předpokládá, že o dítě pečovat nebudou, a že na nich leží starost o finanční zabezpečení rodiny. Muž, který čerpá rodičovskou dovolenou je určitou částí společnosti stále ještě hodnocen s despektem, přičemž výjimkou nemusí být ani zaměstnavatelé/zaměstnavatelky těchto mužů.

Neustále přetrvávají rovněž faktické rozdíly v platech mužů a žen, což mimo jiné vede i k tomu důsledku, že se žena stává na muži finančně závislou, což může nést negativní odraz v dalších oblastech souvisejících s rozdělením moci v rodině.

Domácí práce:

Napište návrh na rozvod tzv. sporný. O tuto službu Vás požádal bezdětný kamarád, který již dále není schopen setrvávat v neuspokojivém manželství. Krom zákona o rodině

²⁵ Statistika Ministerstva práce a soc. věcí ČR za rok 1999

²⁶ Jedná se zejména o kategorii žen s nezletilými dětmi, jejichž otec neplní vyživovací povinnost, ženy na rodičovské dovolené, nezaměstnané nebo i ženy žijící v manželství, v němž však jejich manžel neplní vůči nim vyživovací povinnost. Žádnou výjimkou nejsou ani vztahy, kde otec rodiny (gambler, alkoholik či patologický lakomec) zabavuje téměř veškeré rodinné finance na uspokojování výhradně vlastních potřeb. V současné době pro mne již není nikterak překvapující, setkám-li se ve své praxi s ženou na rodičovské dovolené (obětí domácího násilí), která např. po dobu půl roku přijímá z potravin pouze mléko a pečivo, protože na jiné potraviny jí potom, co nakrmí děti, nezůstanou žádné finanční prostředky, příjem jejího partnera (otce jejích dětí), s nímž sdílí společnou domácnost, přitom dosahuje výše 25.000,-Kč čistého.

můžete ke své práci využít tzv. vzorů právních podání, které jsou mimo jiné i volně přístupny na internetu.

Právní aspekty přerušení těhotenství.

ČR uznává právo ženy na volbu týkající se umělého ukončení těhotenství limitovanou stářím plodu.

Právní úprava umělého přerušení těhotenství je obsažena v zákoně č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství, ve znění pozdějších změn a doplňků (dále jen „zákon č. 66/1986 Sb.“).

Ženě se uměle přeruší těhotenství, jestliže o to písemně požádá, nepřesahuje-li těhotenství dvanáct týdnů a nebrání-li tomu její zdravotní důvody.

Ženě lze dále uměle přerušit těhotenství ze zdravotních důvodů s jejím souhlasem nebo z jejího podnětu, jestliže je ohrožen její život nebo zdraví nebo zdravý vývoj plodu nebo jestliže jde o geneticky vadný vývoj plodu.

Je-li žena mladší 16 let musí mít k přerušení těhotenství souhlas zákonného zástupce, je-li žena starší 16 let, ale mladší než 18, bude přerušeno jejího těhotenství ohlášeno jejímu zákonnému zástupci.

K provedení zákona č. 6/1986 Sb. byla ministerstvem zdravotnictví vydána vyhláška č. 75/1986 Sb. zásadně novelizovaná vyhláškou č. 467/1992 Sb., která konkretizuje především zdravotní důvody, pro které nelze na žádost ženy uměle přerušit těhotenství; seznam nemocí, syndromů a stavů, které jsou zdravotními důvody pro umělé přerušení těhotenství s tím, že po uplynutí dvanácti týdnů délky těhotenství, lze toto uměle přerušit, jen je-li ohrožen život ženy nebo je prokázáno těžké poškození plodu nebo že plod je neschopen života. Svědčí-li pro umělé přerušení těhotenství genetické důvody, lze je uměle přerušit nejpozději do dosažení 24 týdnů těhotenství. Jestliže k umělému přerušení těhotenství dalo podnět zdravotnické zařízení a žena k němu odmítá dát souhlas, učiní o tom žena, která odmítá umělé přerušení těhotenství, písemné prohlášení (revers). Umělé přerušení těhotenství lze na území ČR provést i cizinkám, ovšem jen za předpokladu, že zde nesetrvávají na přechodný pobyt s tím, že předmětná vyhláška vymezuje, že pro účely tohoto právního předpisu se za přechodný pobyt nepovažuje např. pobyt na území ČR z důvodů studia. Umělé přerušení těhotenství je pro ženy zpoplatněno.

Jiné, než zákonem vymezené umělé přerušení těhotenství, je podle českého právního řádu trestné pro osobu, která těhotné ženě k takovému způsobu umělého přerušení těhotenství pomáhá nebo ji svede k tomu, aby své těhotenství sama uměle nedovoleným způsobem přerušila či jiného požádala nebo mu dovolila, aby jí nedovoleným způsobem těhotenství přerušil. Potrestán bude rovněž ten, kdo se souhlasem i bez souhlasu těhotné ženy, její těhotenství uměle jinak než zákonným způsobem přeruší. Těhotná žena, která své těhotenství sama uměle přeruší nebo jiného o to požádá nebo mu to dovolí, není pro takový čin trestná, a to ani podle ustanovení o naváděči a pomocníkovi (viz § 227 až 229 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, ve znění pozdějších změn a doplňků).

Domácí četba (vložit):

- Obermeyer, C.M: Medzikultúrny pohľad na reprodukčné práva, Možnosť voľby, Aspekt, Bratislava, 2001, str. 216 - 233

Rodičovská dovolená.

Jednou z možností, jak by se otec mohl podílet na péči o dítě, je institut tzv. „rodičovské dovolené“ (§ 195 a násl. zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce, v aktuálním znění). Rodičovskou dovolenou je povinen poskytnout zaměstnavatel zaměstnankyni a zaměstnanci na jejich žádost k prohloubení péče o dítě. Rodičovská dovolená se poskytuje matce dítěte po skončení mateřské dovolené a otci od narození dítěte, a to v rozsahu, o jaký požádají, ne však déle než do doby, kdy dítě dosáhne věku tří let. V praxi toto ustanovení znamená, že rodičovskou dovolenou mohou čerpat buď otec nebo matka a dokonce i oba zároveň. Rodičovský příspěvek však nenáleží otci po dobu, kdy matka pobírá peněžitou pomoc v mateřství (tzn. po dobu mateřské dovolené matky) a v případě obou rodičů na rodičovské dovolené může rodičovský příspěvek pobírat jen jeden z nich. Od 1. ledna 2004 platí, že si rodič na rodičovské dovolené může přivydělat k rodičovskému příspěvku libovolnou částku, a to za předpokladu, že zajistí trvalou péči o dítě. Výše rodičovského příspěvku činí v současné době 7.582,- Kč. Počet mužů na rodičovské dovolené je v ČR zatím minimální.

Doporučená literatura:

- **Gregorová, Z. a Králíčková, Z.:** Nesezdané soužití v právním řádu České republiky, Právní rozhledy, 1998, číslo 5, str. 209-214
- **Na cestě do Evropské unie – Průvodkyně nejen pro ženy,** Aspekt, Efka, Gender studies, PSF, Heinrich-Böll-Stiftung, Praha, 2002
- **Koldinská, K. a Tomeš, I.:** Sociální právo Evropské unie, 1. vydání, C.H.Beck, Praha, 2003
- **Možnost' volby - aspekty práv a zodpovednosti:** Aspekt, Bratislava, Aspekt, 2001
- **Radvanová, S. a Zuklínová, M.:** Kurs občanského práva. Instituty rodinného práva, první vydání, Praha, C. H. Beck, 1999
- **Hrušáková M. a kol.:** Zákon o rodině, první vydání, Praha, C.H.Beck, 1998
- **Jehlička, O. - Švestka, J. a Škárková, M.:** Občanský zákoník, Komentář, 8. vydání, Praha, C. H. Beck, 2003
- **Kol. autorů:** Právní postavení žen v České republice, Iuridica, 1996, číslo 3 – 4
- **Pokorný, M. - Holub, M. a Bičovský, J.:** Společné jmění manželů, první vydání, Praha, Linde Praha a.s., 2000
- Společnost mužů a žen z aspektu gender - sborník studií (Open society fund), první vydání, Praha, Open society fund, 1999
- **Voňková, J. - Huňková, M. - Vavroňová, M. a Prokopová, Z.:** Násilí v rodině a domácnosti z pohledu práva (domácí násilí), Texty jsou určeny pro účastnice a účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem, první vydání, Praha, proFem, 2002
- **Kol. autorek a autora:** abc feminismu, Brno, NESEHNUTÍ Brno, 2004
- **Kol. autorek:** Průvodce na cestě k rovnosti žen a mužů, Brno, NESEHNUTÍ Brno, 2004
- **Oakleyová, A.:** Pohlaví, gender a společnost, první vydání, Praha, Portál, 2000
- **Renzetti, C. M. a Curran, D. J.:** Ženy, muži a společnost, Praha, Nakladatelství Karolinum, 2003
- <http://registrovane.partnerstvi.cz/>

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) - Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb.)
- usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších změn a doplňků
- zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce v aktuálním znění
- zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v aktuálním znění
- zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, v aktuálním znění
- zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, v aktuálním znění
- zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v aktuálním znění
- zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, v aktuálním znění
- zákon č. 115/2006 Sb., zákon o registrovaném partnerství a změně některých souvisejících zákonů, v aktuálním znění

Seznam použité literatury:

- **Gregorová, Z. a Králíčková, Z.:** Nesezdané soužití v právním řádu České republiky, Právní rozhledy, 1998, číslo 5, str. 209-214
- **Možnost' vol'by - aspekty práv a zodpovednosti:** Aspekt, Bratislava, Aspekt, 2001
- **Radvanová, S. a Zuklínová, M.:** Kurs občanského práva. Instituty rodinného práva, první vydání, Praha, C. H. Beck, 1999
- **Hrušáková M. a kol.:** Zákon o rodině, první vydání, Praha, C.H.Beck, 1998
- **Pokorný, M. - Holub, M. a Bičovský, J.:** Společné jmění manželů, první vydání, Praha, Linde Praha a.s., 2000
- **Voňková, J. - Huňková, M. - Vavroňová, M. a Prokopová, Z.:** Násilí v rodině a domácnosti z pohledu práva (domácí násilí), Texty jsou určeny pro účastnice a účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem, první vydání, Praha, proFem, 2002
- **Kol. autorek a autora:** abc feminismu, Brno, NESEHNUTÍ Brno, 2004
- **Kol. autorek:** Průvodce na cestě k rovnosti žen a mužů, Brno, NESEHNUTÍ Brno, 2004

LEKCE XI.

Rovnost mužů a žen v kontextu trestního práva, legislativní uchopení problematiky domácího násilí v ČR

Zpracovala: *Markéta Hamrlová*

Tématické okruhy: Kriminalita žen. Násilí páchané na ženách. Legislativní uchopení problematiky domácího násilí v ČR.

Ženy a muži jako pachatelé a jako oběti.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Renzetti, C. M. a Curran, D. J.:** Ženy, muži a společnost, Praha, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 326 – 329 a 353 - 355

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Ochmanová Veronika:** Přehled teorií vysvětlujících kriminalitu žen In: Ženská delikvence jako sociální jev, 2004

Násilí páchané na ženách.

Jednotnost terminologie a přesné vymezení jevu „**násilí na ženách**“ neexistuje, a to ani na bázi mezinárodněprávních dokumentů, vnitrostátních zahraničních právních úprav a odborné literatury.²⁷

Příčina existence této terminologické nejednotnosti a nejasnosti je odvislá od mnoha faktorů. Především je potřeba zahrnout do úvah na toto téma skutečnost, že násilí na ženách je integrální součástí téměř všech kultur, které se od sebe různým způsobem v mnoha svých

²⁷ O problematice tvorby definice pojmu „*násilí na ženách*“ v širším slova smyslu a jejich jednotlivých aspektech a aplikačních úskalích pojednává podrobně Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.: *Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, prvni vydání, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998, str. 53 a násl.*

sférách odlišují. Ve světle tohoto faktu zdá se snáze pochopitelné, že není možné vytvořit jednotnou univerzální definici, která by obsahovala a zohledňovala všechny diference všech konkrétních, kulturních a společenských kontextů. Jinými slovy řečeno, skutečnost, že každá definice násilí na ženách vychází z odlišné představy o povaze tohoto problému, se potom promítá i do jeho vymezení a pojmenování.

Termín „násilí na ženách“ (violence against woman)²⁸ v širším slova smyslu bývá někdy ztotožňován s termínem „rodově podmíněné násilí“ (gendered based violence)²⁹.

Společným jednotícím znakem všech definic je zejména to, že považují výše uvedené druhy násilí za *poměrně zvláštní, samostatný a složitý fenomén, jehož mimořádnost vyplývá nikoli z existence násilí jako takového, ale zejména z povahy subjektu vůči kterému je toto násilí směřováno* (oběťmi tohoto druhu násilí jsou v naprosté většině případů ženy) *a za jakých psychologických okolností se tak děje* (nerovnováha v mocenském rozložení sil mezi agresorem a jeho obětí atd.).

*Podle čl. 1 Deklarace OSN o odstranění násilí na ženách z roku 1993 je za **násilí páchané na ženách** označován „jakýkoli rodově podmíněný násilný čin, který vede, anebo by mohl vést k fyzické, sexuální či psychické újmě, anebo ve zranění žen, včetně vyhrožování těmito činy, zastrahování anebo svévolnému omezování svobody, a to ve veřejném či soukromém životě“.*

Vložená povinná literatura (vložit):

- Renzetti, C. M. a Curran, D. J.: Ženy, muži a společnost, Praha, Nakladatelství Karolinum, 2003, str. 370 - 377

Mezi nejčastější formy násilí páchaného na ženách bývá označováno:

- domácí násilí
- znásilnění
- obchod se ženami
- ženská obřízka

Domácí násilí

²⁸ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) - Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb.)

²⁹ Declaration on the Elimination of Violence against Women - Deklarace OSN o odstranění násilí na ženách z roku 1993

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Huňková, M.:** Domácí násilí In: **Kol. autorek a autora:** abc feminismu, Brno, NESEHNUTÍ Brno, 2004, str. 102 - 115

Znásilnění

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Kol. autorek:** Průvodce na cestě k rovnosti žen a mužů, (nejen) pracovní sešit k přednáškám, Brno, NESEHNUTÍ Brno, 2004, str. 38 - 40

Obchod se ženami

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Kol. autorek:** Průvodce na cestě k rovnosti žen a mužů, (nejen) pracovní sešit k přednáškám, Brno, NESEHNUTÍ Brno, 2004, str. 35 - 38

Ženská obřízka

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Kol. autorek:** Průvodce na cestě k rovnosti žen a mužů, (nejen) pracovní sešit k přednáškám, Brno, NESEHNUTÍ Brno, 2004, str. 40 - 43

Legislativní uchopení problematiky domácího násilí v ČR.

Oběťmi domácího násilí jsou v majoritní většině případů ženy.³⁰ Podle zahraničních pramenů se obětí domácího násilí stává každá pátá až desátá žena.³¹ Z posledního reprezentativního výzkumu prováděného na území ČR potom vyplynulo, že se obětí

³⁰ Většinou bývá uváděno číslo **90 %**, které **případá na ženské oběti** v rámci všech případů domácího násilí – více např. Zpráva o stavu lidských práv Rady vlády pro lidská práva za rok 1999 In: www.vlada.cz

³¹ Více např. Piata žena, Aspekty násilia páchaného na ženách (Aspekt), první vydání, Bratislava, 2001, str. 50

domácího násilí ze strany svého partnera stalo někdy v průběhu svého života kolem 38 % českých žen. Zkušenost s fyzickou formou domácího násilí zmínilo až 25 % českých žen.³²

Vložená povinná literatura (vložit):

- zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím
- důvodová zpráva k zákonu č. 135/2006 Sb.

Vložená povinná literatura (vložit):

- **Huňková, M. a Voňková, J.:** Limity českého práva při řešení následků domácího násilí In: Pikálková, S.: Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká republika/2003: příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině, Praha, Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2004, str. 139-147

Domácí práce:

Napište libovolný literární útvar (odbornou stat', úvahu, povídku, báseň..) na téma obět' domácího násilí. Máte-li originální nápad, můžete toto téma zpracovat i jinou než písemnou formou. Důležité je, aby bylo poznat, že tato Vaše práce reflektuje odborné poznatky. Uveďte prameny, z nichž jste při zpracování předmětné práce čerpal/a.

Doporučená literatura:

- Společnost mužů a žen z aspektu gender - sborník studií (Open society fund), první vydání, Praha, Open society fund, 1999
- Piata žena, Aspekty násilí páchaného na ženách (Aspekt), první vydání, Bratislava, 2001
- **Voňková, J. - Huňková, M. - Vavroňová, M. a Prokopová, Z.:** Násilí v rodině a domácnosti z pohledu práva (domácí násilí), Texty jsou určeny pro účastnice a

³² Jedná se o součást **Mezinárodního výzkumu násilí na ženách** (International Violence Against Women Survey, jehož cílem je získání kvalitních a spolehlivých informací v problematice násilí na ženách ve více než 20 zemích světa. Koncepce projektu je společným dílem UNICRI (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute), HEUNI (European Institute for Crime Prevention and Control) a Statistics Canada. Projekt je koordinován prostřednictvím realizačního týmu (International Project Team), jehož členy jsou zástupci výše zmíněných tří organizací. Koordinátorka projektu pro ČR je Mgr. Simona Pikálková (kontakt: pikalkova@uiv.cz). Institucionálně jsou řešiteli grantu Filozofická fakulta UK a Sociologický ústav AV ČR.

účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem, první vydání, Praha, proFem, 2002

- **Kol. autorek a autora:** abc feminismu, Brno, NESEHNUTÍ Brno, 2004
- **Kol. autorek:** Průvodce na cestě k rovnosti žen a mužů, Brno, NESEHNUTÍ Brno, 2004
- **Huňková, M. a Voňková, J.:** Domácí násilí z pohledu práva (Efektivnost právních norem ČR posuzovaná vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím), Stráž pod Ralskem, Justiční akademie, 2004
- **Oakleyová, A.:** Pohlaví, gender a společnost, první vydání, Praha, Portál, 2000
- **Ochmanová Veronika:** Přehled teorií vysvětlujících kriminalitu žen In: Ženská delikvence jako sociální jev, 2004
- **Renzetti, C. M. a Curran, D. J.:** Ženy, muži a společnost, Praha, Nakladatelství Karolinum, 2003
- **Baxa, J. a Král, V.:** Domácí násilí a právní možnosti jeho řešení, 2002 In: <http://ipravnik.cz//revue/revueclanky/domacinasili021015.html>
- **Dobash, R. E. a Dobash, R. P.:** The myth of Sexual Symmetry in Marital Violence, Social Problems, 1 -th edition, London, 1992
- **Pikálková, S.:** Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká republika/2003: příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině, Praha, Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2004
- **Fagan, J.:** The Criminalization of Domestic Violence: Premises and Limits, Research Report, 1 -th edition, Washington, National Institute of Justice, 1996
- **Huňková, M.:** Domácí násilí z pohledu českého práva In: Ženská práva jsou lidská práva – sborník přednášek ze semináře, první vydání, Brno, Nesehnutí, 2002, str. 30 a násl.
- **Voňková, J. a Huňková, M.:** Domácí násilí z pohledu žen, první vydání, Praha, proFem, 2004
- **Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.:** Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, prvé vydanie, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998
- důvodová zpráva k zákonu č. 135/2006 Sb.

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) - Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (vyhláška ministra zahraničních věcí č. 62/1987 Sb.)
- usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších změn a doplňků
- Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy R (85) 4 z 26. března 1985 o násilí v rodině
- zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v aktuálním znění
- zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v aktuálním znění
- zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím

Seznam použité literatury:

- **Huňková, M. a Voňková, J.:** Limity českého práva při řešení následků domácího násilí In: Pikálková, S.: Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká republika/2003: příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině, Praha, Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2004, str. 139-147
- **Voňková, J. a Huňková, M.:** Domácí násilí z pohledu žen, první vydání, Praha, proFem, 2004
- **Heise, L. L. - Pintaguy, J. a Germain, A.:** Násilie páchané na ženách, Skrytá ujma na zdraví, Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku, prvé vydanie, Humenné, Pro Familia, Aspekt, 1998
- **Voňková, J. - Huňková, M. - Vavroňová, M. a Prokopová, Z.:** Násilí v rodině a domácnosti z pohledu práva (domácí násilí), Texty jsou určeny pro účastnice a účastníky školení o možnostech prevence a sociálně-právní pomoci dospělým obětem a dětem, první vydání, Praha, proFem, 2002
- Piata žena, Aspekty násilia páchaného na ženách (Aspekt), první vydání, Bratislava, 2001
- **Kol. autorek:** Průvodce na cestě k rovnosti žen a mužů, Brno, NESEHNUTÍ Brno, 2004
- **Huňková, M. a Voňková, J.:** Domácí násilí z pohledu práva (Efektivnost právních norem ČR posuzovaná vzhledem k cíli ochrany společnosti před domácím násilím), Stráž pod Ralskem, Justiční akademie, 2004

- **Renzetti, C. M. a Curran, D. J.:** Ženy, muži a společnost, Praha, Nakladatelství Karolinum, 2003
- **Ochmanová Veronika:** Přehled teorií vysvětlujících kriminalitu žen In: Ženská delikvence jako sociální jev, 2004

LEKCE XII.

Právo neziskových organizací

Zpracovala: *Andrea Rezková*

Tématické okruhy: *Občanská společnost. Občanský sektor. Charita a filantropie. Neziskové organizace (základní charakteristika, základní druhy neziskových organizací v ČR).*

Domácí četba:

Rektořík, J.: Organizace neziskového sektoru, Praha: Ekopress, 2001, s. 80-97

Úryvek ze stati Václava Havla „Moc bezmocných“

Domácí písemná práce:

Vypracujte písemnou úvahu nad rolí občanských (neziskových) organizací ve společnosti (min. 1 stránka A4).

Občanská společnost

Podstatu občanské společnosti nemůžeme redukovat pouze na „společnost občanů“, ani ji jednoduše vymezit jako „protiklad státu“. Občanská společnost představuje sociální meziprostor mezi světem privátních, vesměs neekonomických zájmů a „světem“ státu, přičemž je však vždy oblastí veřejného života. Privátní však neznamená soukromé – naopak občanská společnost je „světem“ veřejného. Rozdíl a prvotní protiklad mezi těmito sférami jako první tematizovali Řekové, kteří sféru soukromého nazývali jako oikos, tj. domácnost, a sféra veřejného byla pro ně polis, tj. obec, stát – odtud jsou také odvozeny pojmy jako polites = občan, politiké = občanská politická nauka a umění, politika. Protože rodina je původním místem práce, rozvíjí se politický život v polis, sice na nutném podkladě rodinného oikos, ale v protikladu k jeho uzavřenému generativnímu soukromí. Polis jako sféra veřejného je pak prostorem pro uskutečnění možnosti předvést to, čím člověk může být v soupeření se sobě

rovnými. Ve sféře soukromého probíhá tzv. neveřejná sebeidentifikace člověka, ve které jde o způsob, jakým člověk sám sobě rozumí, jak interpretuje cíle a účely svého jednání, jak rozumí tomu, co je dobrý život. Ve sféře veřejného pak mluvíme o veřejné identitě člověka, která se uskutečňuje v politicky integrované společnosti, v níž si uvědomujeme společnou sdílenost našeho světa. Termín občanské společnosti se zažil jako ustálený termín v 18. století v souvislosti s přirozenoprávní teorií. Zpočátku byly termíny společnost a stát slučovány, novověké odlišení společnosti občanské a státu poprvé formuloval G. W. Hegel, který odlišil stát jako politickou sféru společnosti (mocensky zajišťující jednotu společnosti a dodržování jejích zákonů) od společnosti občanské, přičemž výrazem „občanský“ označil soukromoprávní postavení občana.

V moderní době se občanská společnost realizuje formou různých občanských organizací, sdružení, spolků, nadací, atd., které jsou výrazem iniciativ občanů pro vyjádření jejich konkrétních zájmů v rámci celé pospolitosti. Často bývají tyto zájmy označovány jako partikulární.

Důležitým rysem občanské společnosti je to, že všechny iniciativy občanů vyjadřují zájmy občanů v rámci principů vlády zákona, to znamená, že jsou výrazem právně a ústavně garantovaných individuálních práv a svobod. Tím, že tato práva a svobody občanů jsou v občanské společnosti uplatňována prostřednictvím horizontálně působících společenských institucí (tj. sdružení, asociací, spolků atd.) a nikoli vertikálně působících vztahů (tj. na principu nadřízenosti a podřízenosti), dochází k omezování a relativizování primárně mocenské funkce státu.

Jiný pohled vidí občanskou společnost jako typ společnosti liberální, v níž každý občan má legitimní nárok uspořádat si svůj život podle principů svobody a rovnosti. Soužití jednotlivců i institucí se řídí pouze těmi zákony (psanými i nepsanými), které společnost sama přijala, a to na základě rovnosti.

Občanská společnost plní tyto, velmi důležité funkce:

1. Brání tomu, aby stát pronikal i do sféry, jež mu nepřísluší, to znamená do sféry zájmových veřejných aktivit občanů.
2. Prostřednictvím institucí občanské společnosti dostává politická sféra nejspolehlivější zpětnovazební signály, protože občané svými aktivitami upozorňují na problémy, které ve společnosti existují, které pociťují jako palčivé, a tím nutí např. politickou reprezentaci, aby se jimi zabývala.
3. Je „školou“ demokracie. Umožňuje účast občanů na rozhodování a řešení konkrétních problémů tam, kde se nabízené rozhodnutí neshoduje se zájmy těchto občanů. V tomto

smyslu funguje občanská společnost jako korigující prvek (či dokonce jako protiváha) vlivu státu. A v neposlední řadě posiluje i vědomí odpovědnosti a sounáležitosti občanů za „své věci“.

Lze říci, že demokracie je natolik silná, nakolik je v ní rozvinutá a fungující občanská společnost, protože taková společnost se stává garancí proti pokušení každého státu stát se všemocným a působí i proti možnému degenerativnímu sklonu demokracie stát se tyraníí většiny.

Občanský sektor (civil sector)

Pojem občanský sektor najdeme spíše v dílech sociologických, politologických či ekonomických. Občanský sektor (jindy též neziskový či třetí sektor) tvoří spolu se státem a podnikatelským sektorem pilíře demokratické společnosti. Státní sektor má na starosti správu věcí veřejných, obecných, operuje na úrovni celé společnosti; sektor podnikatelský je zaměřen na produkci a zisk. Hlavním posláním občanského sektoru je změna lidské bytosti a zlepšování mezilidských vztahů, kultivování společenského života ve smyslu demokratických idejí humanity, občanské solidarity a vzájemné úcty. Cílem občanského sektoru může být buď prosazovat svůj pohled na věc, anebo hledat či usnadňovat hledání dobrého, objektivně spravedlivého a maximálně funkčního řešení. Subjekty občanský sektor plně především dvě různé funkce: funkci participativní (občané mohou prostřednictvím občanského sektoru vyjadřovat své zájmy, formulovat názory, požadavky, přímo se účastnit veřejného života, což posiluje v každém člověku pocti svobody, vlastní prospěšnosti a občanské odpovědnosti) a servisní (třetí sektor poskytuje nejrůznější druhy služeb, zejména pro ty cílové skupiny, které stojí mimo zájem trhu. Vyplňuje mezery ve státních službách a nabízí alternativní netradiční formy pomoci.)

Ve velmi zkratkovitém pojetí bychom tedy mohli občanský sektor uchopit jako „vše, co není stát“. To znamená, že struktura občanského sektoru (vztahy a společenské instituce – spolky, sdružení, asociace) musí být nezávislá na státní moci. Stát nezasahuje do jejich aktivit (pokud nejsou v rozporu se zákonem), neurčuje, kdo bude ve vedení těchto organizací či jaké akce budou podnikat. Nejsou na státu závislé ani ekonomicky – prostředky na svou činnost získávají převážně ze soukromých zdrojů, od různých sponzorů, nadací apod. Stát však může

některé jejich aktivity dotovat a může vytvořit podmínky pro to, aby organizace občanského sektoru mohly co nejlépe fungovat.

Charita a filantropie.

Při hledání kořenů dnešních neziskových organizací (a o to více nadací) nelze opomenout jejich opodstatnění v oblasti charity a filantropie. Zajímavou otázkou je v této souvislosti vztah mezi pojmy neziskovost, filantropie a charita. Neboť i když tyto pojmy jistě neoznačují totéž, jsou spolu vnitřně propojeny.

Filantropie není právní pojem sám o sobě, spíše je pojmem sociologickým (nebo socio-historickým, či psycho-sociálním). Etymologicky pojato původ slova filantropie nalezneme v řeckých slovech „philos“ a „anthropos“, které značí lásku k lidem. V tomto širokém pojetí v sobě filantropie obsahuje různá jednání stejného motivu nebo účelu ve variabilních formách. Filantropie, tedy snaha pomoci motivovaná (obecně) láskou k bližnímu dnes nachází vyjádření v neziskových aktivitách. Postupem času přestávají být filantropické aktivity zaměřeny pouze na zmírňování důsledků chudoby, což byl do jisté doby jejich hlavní cíl, jehož oprávněnost potvrzovala jak církev, tak stát a předmět i formy filantropických aktivit dostávají pestřejší podobu. V této souvislosti lze hovořit o demokratizaci filantropie. A mění se i další aspekt: potenciální donátoři jsou ke svým aktivitám motivováni např. daňovými a jinými pobídkami, které samozřejmě odrážejí preference státu. Zřetelné je, že stát začíná stále více prostřednictvím legislativy ovlivňovat individuální akce, ale také chování filantropických/charitativních institucí.

Obecně přijímanou definicí filantropie je filantropie jako „dobrovolné soukromé darování pro veřejně prospěšné účely“. Podle této definice je tedy filantropie:

- Dobrovolné: úmyslné (s účelem darovat) a bez donucení (bez právních následků v případě ne-darování).
- Soukromé: značí darování vlastních peněz nebo např. času, oproti státním výdajům, které znamenají poskytování veřejných financí.
- Darování: značí darování prostředků bez očekávání srovnatelných ekonomických výhod.
- Na veřejně prospěšné účely: je tím myšleno pro prospěch celku, ne např. na podporu vlastní rodiny.

Neziskové organizace.

Základní otázka zní: Proč neziskové organizace vlastně vznikají? Společenské vědy na tuto otázku odpovídají svými teoriemi, které Salamon a Anheier shrnují do šesti základních kategorií.

1. Teorie heterogenity (selhání trhu/selhání státu)

Výchozím předpokladem této teorie je poznání, že svobodný trh sám není schopen pro občany v žádoucí míře zabezpečit veřejné statky, tj. zboží a služby, které jsou obecně dostupné pro všechny občany bez ohledu na to, jestli si za ně zaplatili anebo ne. V této situaci, podle Weisbroda, lidé začnou vytvářet neziskové organizace, aby si zabezpečili zboží a služby, které jim nejsou schopny poskytnout ani trh, ani stát. Podle této teorie je tedy příčinou vzniku neziskové organizace (dále též „NO“) společenská heterogenita.

2. Teorie přídavného faktoru (sociální podnikatelé)

Uznat selhání trhu a státu za dostatečné podmínky pro vznik NO odmítá teorie přídavného faktoru. Podle její hlavní představitelky Estelle James, pro uspokojivé vysvětlení diferencí ve vývoji NO v jednotlivých zemích je potřebné zohlednit ještě další faktor. A tím je přítomnost „sociálních podnikatelů“, tj. lidí, kteří mají speciální motivaci a podněty vytvářet NO saturující potřeby občanů.

3. Teorie důvěry (smluvní selhání)

Také teorie důvěry vidí příčiny vzniku NO v selhání trhu, avšak v jiném slova smyslu než předcházející teorie. Podle této teorie trh neselhává ani tak v tom, že není schopen saturovat rozmanité potřeby obyvatelstva, ale v tom, že v některých případech nedokáže vytvořit dostatečně důvěryhodné prostředí pro uskutečňování obchodních transakcí.

4. Teorie sociálního státu (neziskový sektor jako reziduální kategorie)

Ve světle této teorie jsou NO nazírány jako předmoderní mechanismus řešení sociálních problémů využívaný hlavně v tradičních společnostech. S příchodem industrializace a sociální politiky státu však ztratil svůj význam a přetrvává zde jen jako jisté reziduum starých časů. Příčinou přetrvání NO v současném moderním světě pak není nic jiného než nedostatečná rozvinutost funkcí státu.

5. Teorie vzájemné závislosti (selhání NO)

Na rozdíl od předcházejících teorií, teorie vzájemné závislosti nevidí důvody vzniku a fungování NO jednostranně v oblastech selhání státu a trhu a odmítá i jejich inherentní předpoklad nevyhnutelnosti konfliktního vztahu mezi státem a NO. Naopak na obou stranách tohoto vztahu nachází prvky, které stát a NO předurčují ke spolupráci. Zjednodušeně by se dalo říci, že si vzájemně pomáhají kompenzovat své nedostatky a proto jsou na sobě závislé.

6. Teorie sociálních zdrojů (liberální, sociálnědemokratický, korporativistický a etatistický model)

Při hledání odpovědi na otázku příčin vzniku NO nás teorie sociálních zdrojů nabádá zkoumat spjatost NO s konkrétními společenskými vrstvami a funkčnost tohoto spojení vzhledem k historické roli těchto vrstev v politickém zápasu o podobu státu v dané zemi. Protože jak upozorňuje Wolfgang Seibel, NO nejsou jenom poskytovatelé služeb, ale představují i důležitý faktor sociální a politické koordinace. Podle něj NO vytvářejí jakási jádra v sítích elit, které se těší dobré reputaci a mají peníze a moc. Salamon a Anheier (1996) rozeznávají čtyři modely, nebo jak je sami nazývají „neziskové režimy“, zasazení NO do společnosti.

Prvním z nich je liberální model, který se vyznačuje odporem k rozšiřování ingerence státu a namísto toho preferuje řešení spočívající na soukromé iniciativě.

Pravým opakem liberálního modelu je sociálnědemokratický model, který upřednostňuje státem zabezpečované služby a pro servisní působení NO ponechává jenom velmi malý prostor. Role NO pak spíše než v poskytování služeb spočívá v poskytování platformy pro vyjadřování názorů a reprezentaci politických a sociálních zájmů.

Třetím modelem je korporativistický model, ve kterém si silný stát pěstuje NO jako rezervoár klíčových sociálních elit, které v pozici vyjednavačů dokáží zabránit radikálnějším požadavkům na státní dotace. Výsledkem je poměrně rozsáhlý neziskový sektor za současné existence státem štědře podporovaných sociálních programů.

Silná role státu je charakteristická i pro poslední tzv. etatistický model. Stát v tomto případě slouží spíše zájmům sebe samého, případně zájmům ekonomických elit, přičemž si zachovává značný stupeň autonomie. NO jsou vytlačovány na periferii společenského dění jako reprezentanti marginálních zájmů.

Pod pojmem „nezisková organizace“ je možné si představit velké množství alternativních organizačních forem. Ve snaze o formulaci jedné obsáhlé pozitivní definice stanovil Reichard (1988) pět kritérií analýzy, na jejichž základě charakterizoval organizace

třetího sektoru. Kromě principu solidarity a uspokojování potřeb, požaduje Reichard dostatečnou autonomii od externích vlivů, jako jsou např. státní zásahy, neformální, členskou strukturu a dobrovolný přístup, stejně jako přímé, ke vzájemnosti směřující směnné vztahy. Od neziskových organizací se však neočekává, že budou splňovat všechny výše uvedené znaky stejnou měrou; postačí, když budou vykazovat jejich převážnou většinu.

Základní druhy neziskových organizací v ČR.

- **Občanská sdružení** jsou sdružení občanů za jakýmkoli zákonným účelem, cílem, společným zájmem.
- **Nadace** vznikají za cílem shromažďovat majetek, který je rozdělován prostřednictvím nadačních příspěvků na obecně prospěšné účely.
- **Obecně prospěšné společnosti** poskytují obecně prospěšné služby.
- **Círky a náboženské společnosti** sdružují lidi se stejným náboženským vyznáním.
- **Politické strany**
- **Veřejnoprávní instituce a fondy** (zdravotní pojišťovny, Státní fond kultury, Česká advokátní komora)
- **Zájmová sdružení právnických osob** jsou zřizována právnickými osobami k ochraně a dosažení společných zájmů. Těmito zájmy mohou být činnosti obecně prospěšné (ekologické, směřující k rozvoji obcí).
- **Společnost s ručením omezením založená za nevýdělečným účelem**

Každá nezisková organizace musí mít vytvořeny:

- **základní dokumenty** – dokumenty nezbytné pro vznik a založení organizace: zakládací (zřizovací listina) listina či smlouva, statut, stanovy, vnitřní pokyny (organizační řád, jedná řád orgánů, plné moci, podpisové vzory, směrnice)
- **orgány** jednotlivých typů neziskových organizací:
 - nejvyšší orgán, který přijímá a mění základní dokumenty, určuje hlavní zásady, směry a cíle činnosti subjektu, schvaluje rozpočet.
 - statutární orgán, který je oprávněn zastupovat organizaci navenek, vstupovat za ni do smluvních vztahů.

- výkonný orgán vykonává rozhodnutí nevyššího orgánu, který mu také stanovuje pravomoci. Podle svěřených pravomocí může rozhodovat o dílčích otázkách. Dále např. připravuje návrh rozpočtu, sestavuje dokumenty organizace.
- kontrolní (dozorčí) orgán dohlíží nad dodržováním základních dokumentů organizace a nad jejím finančním hospodařením.
- pracovní orgány, komise

Občanská sdružení.

Občanská sdružení jsou založena na personálním substrátu. Vznikají z vůle lidí, kteří se chtějí sdružovat s ostatními lidmi za účelem prosazení společných cílů, zájmů.

Vznik a fungování občanských sdružení upravuje **zákon. č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů**. Podle tohoto zákona mají občané právo zakládat spolky, společnosti, svazy, hnutí, kluby a jiná občanská sdružení, jakož i odborové organizace a sdružovat se v nich.

Sdružení je právnickou osobou, která **vzniká** registrací u Ministerstva vnitra ČR po předložení **návrhu na registraci**. Tento návrh musí podat minimálně 3 občané (tzv. přípravný výbor), z nichž alespoň jeden musí být starší 18 let. K návrhu je třeba připojit **stanovy** sdružení, které obsahují:

- a) název sdružení,
- b) sídlo,
- c) cíl jeho činnosti,
- d) orgány sdružení, způsob jejich ustavování a označení orgánů a funkcionářů oprávněných jednat jménem sdružení,
- e) ustanovení o organizačních jednotkách, pokud budou zřízeny a pokud budou jednat svým jménem,
- f) zásady hospodaření.

Ministerstvo vnitra posoudí žádost o registraci a rozhodne o jejím přijetí či odmítnutí. Ministerstvo **odmítne** registraci sdružení, které by bylo nepovolené (např. by se touto cestou chtěla zaregistrovat politická strana), nebo nedovolené (např. by jeho cílem bylo popírat lidská práva), nebo jehož stanovy byly neúplné. Dovolena nejsou sdružení, jejichž cíle jsou v rozporu se zákony a ústavou (např. omezují či popírají práva občanů pro jejich národnost, pohlaví a rasu, původ, politické či jiné smýšlení, náboženské vyznání a sociální postavení),

sdužení, jejichž cílem je podněcovat z těchto důvodů nenávist a násilí, a tak, která chtějí sledovat své cíle způsobem, který porušuje zákon či ústavu.

Sdužení **zaniká** dobrovolným rozpuštěním nebo sloučením s jiným sdužením nebo pravomocným rozhodnutím ministerstva o jeho rozpuštění.

Občanská sdužení jsou povětšinou příjemci nadačních příspěvků, darů od fyzických osob, či firem, či např. dotací od státu.

Občanská sdužení nejsou výslovně omezena v podnikání. Na většinu činností – které jsou tzv. vedlejší činností - však musí mít živnostenský list (např. na vydávání publikací) a veškerý zisk musí jít zpět do sdužení, nemůže být tedy např. rozdělen mezi členy.

Nadace.

Obecně vzato můžeme nadaci definovat jako *právní osobu, u níž právní subjektivita spočívá na projevu vůle zřizovatele vymezeném souboru majetku, který směřuje k určenému účelu. Nadace je soukromoprávní sdužení majetku za obecně prospěšným účelem.*

V českém právu můžeme rozlišovat:

- a) nadace,
- b) nadační fondy,
- c) samostatné zbožné nadace.

Charakteristické pro nadaci tedy je, že:

- a) je právní osobou,
- b) je účelovým sdužením majetku,
- c) je zřízena podle zákona č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech, ve znění pozdějších předpisů (dále též jen „ZNNF“)
- d) plní obecně prospěšný účel.

Obecně prospěšným cílem je podle ZNNF rozvoj duchovních hodnot, ochrana lidských práv nebo jiných humanitárních hodnot, ochrana přírodního prostředí, kulturních památek a tradic a rozvoj vědy, vzdělání, tělovýchovy a sportu.

Činnost nadace spočívá ve správě a poskytování finančních (hmotných) prostředků pro další přerozdělování na obecně prospěšné účely. Je pravidlem, že nadace má ve svém statutu

vymezen okruh činností, které bude podporovat. Nadace se zřizuje písemnou smlouvou mezi zřizovateli, zakládací listinou, je-li zakladatel jediný, nebo závětí; tyto dokumenty označujeme jako zakládací listiny.

Nadační listina, nejde-li o závět', musí obsahovat

- a) název, sídlo nadace nebo nadačního fondu
- b) identifikaci zřizovatele
- c) vymezení účelu, pro který se nadace nebo nadační fond zřizuje (musí být obecně prospěšný)
- d) výši majetkového vkladu; jde-li o vklad nepeněžitý, musí být určen předmět vkladu a oceněn znalce; cenné papíry musí být též oceněny
- e) počet členů správní rady a jejich osobní údaje, s uvedením způsobu jejich jednání jménem nadace nebo nadačního fondu
- f) počet členů dozorčí rady a jejich osobní údaje
- g) stanovení pravidla pro omezení nákladů nadace nebo nadačního fondu
- h) určení osoby, která spravuje majetkové vklady zřizovatele do vzniku nadace nebo nadačního fondu
- i) podmínky pro poskytování nadačních příspěvků, popřípadě okruh osob, který je lze poskytovat, nebo určení, že tyto náležitosti mají být stanoveny statutem nadace nebo nadačního fondu

Pro vznik nadace je nutný zápis do obchodního rejstříku vedeného soudem (zvláštního nadačního rejstříku vedeného u obchodního rejstříku). Nezbytnou listinou potřebnou pro zápis je statut. V nadačním rejstříku se evidují také např. zápisy ze zasedání správní rady nebo výroční zprávy. Nadační rejstřík je každému přístupný a každý si může požádat o výpis z něho.

Návrh na zápis do nadačního rejstříku podává zřizovatel nebo vykonavatel závěti. Příkladá se k němu nadační listina, doklad o splacení peněžitého vkladu a výpisy z rejstříku trestů členů správní a dozorčí rady.

Nadace nebo nadační fond **zanikají** ke dni výmazu z rejstříku. Zániku předchází jejich zrušení s likvidací nebo bez likvidace, přechází-li jejich majetek sloučením na jinou nadaci nebo nadační fond.

Nadace nebo nadační fond se **zrušují**

- a) dosažením účelu, pro který byly zřízeny, dnem uvedeným v rozhodnutí správní rady o dosažení účelu nadace nebo nadačního fondu,
- b) rozhodnutím správní rady o sloučení s jinou nadací nebo nadačním fondem dnem uvedeným ve smlouvě o sloučení,
- c) rozhodnutím soudu o zrušení nadace nebo nadačního fondu dnem uvedeným v tomto rozhodnutí, jinak dnem nabytí právní moci tohoto rozhodnutí,
- d) prohlášením konkurzu nebo zamítnutím návrhu na prohlášení konkursu pro nedostatek majetku.

Majetek nadace tvoří nadační jmění a ostatní majetek. Celková hodnota nadačního jmění nesmí být nižší než 500.000,- Kč a po dobu trvání nadace se nesmí snížit pod tuto hodnotu. Nadační jmění může být tvořeno pouze peněžními prostředky, cennými papíry, nemovitými a movitými věcmi, jakož i jinými majetkovými právy a jinými majetkovými hodnotami, které splňují předpoklad trvalé výnosu a neváznou na nich zástavní práva. Ostatní majetek může být tvořen totožnými hodnotami, není však u nich třeba – jako u nadačního jmění – předpokladu trvalého výnosu.

U nadačního fondu hovoříme pouze o majetku; jeho hodnota může činit při založení symbolickou 1,- Kč

Nadace i nadační fondy jsou omezeny v podnikání. Nesmí vlastním jménem podnikat, s výjimkou pronájmu nemovitostí, pořádání loterií, tombol, veřejných sbírek, kulturních, společenských, sportovních a vzdělávacích akcí.

Obecně prospěšná společnost.

Obecně prospěšná společnost je právnická osoba, která poskytuje veřejnosti obecně prospěšné služby. Za předem stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek a jejíž zisk musí být použit na poskytování obecně prospěšných služeb, pro které byla společnost založena. Podmínky její činnosti upravuje zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech a o změně a doplnění některých zákonů.

Zakladateli obecně prospěšné společnosti (OPS) mohou být fyzické nebo právnické osoby nebo Česká republika (např. obce). Zakládá se zakládací smlouvou (listinou), která musí obsahovat:

- název, sídlo, identifikační sídlo zakladatele, jde-li o právnickou osobu; jméno, rodné číslo, trvalý pobyt zakladatele, jde-li o fyzickou osobu,

- název a sídlo OPS,
- druh obecně prospěšných služeb, které má OPS poskytovat,
- podmínky poskytování jednotlivých druhů obecně prospěšných služeb,
- dobu, na kterou se OPS zakládá, není-li založena na dobu neurčitou,
- osobní údaje členů správní rady a způsob jejího jednání,
- údaje o hodnotě majetkových peněžitých i nepeněžitých vkladů jednotlivých zakladatelů,
- způsob zveřejňování výroční zprávy o činnosti a hospodaření OPS.

OPS vzniká zápisem do rejstříku obecně prospěšných společností, který vede soud určený k vedení obchodního rejstříku.

Návrh na zápis podává zakladatel a musí k němu být přiložena zakládací listina

OPS zaniká výmazem z rejstříku, kterému musí předcházet rozhodnutí o jejím zrušení a likvidaci. Při likvidaci společnosti platí zásada, že s majetkem likvidované společnosti má být naloženo tak, aby bylo v maximální míře zajištěno jeho další užití pro obecně prospěšné služby. OPS se může také sloučit s jinou OPS, případně rozdělit na více společností.

Zdrojem financí OPS je její majetek tvořený vklady zakladatelů a výnosy z něho, přijatými dary (např. dotace, sponzorské příspěvky) a dědictvími. Zákon povoluje, aby společnost získávala finanční prostředky tzv. doplňkovými činnostmi (hlavní činností je činnost uvedená v zakládací listině), které nemají obecně prospěšný cíl, za podmínky, že jimi bude dosaženo účinnějšího využití majetku a nebude jimi ohrožena kvalita, rozsah a dostupnost obecně prospěšných služeb.

Orgány obecně prospěšné společnosti jsou správní rada (statutární orgán), ředitel a dozorčí rada (kontrolní orgán).

Ředitel

Ředitel je zaměstnancem OPS a je vybaven pravomocemi, které mu svěří správní rada. Ředitel řídí činnost OPS, odpovídá za dodržování zákonů, zakládací listiny a statutu při činnosti OPS, za hospodárné využívání finančních prostředků. Ředitelem může být jmenována bezúhonná fyzická osoba, která není členem správní či dozorčí rady dané OPS. Ředitel se může zúčastnit zasedání správní rady, má poradní právo.

Doporučená a použitá literatura:

- Jirásková, V.: Občan v demokratické společnosti, Praha: SLON, 1999

- **Rektořík, J.:** Organizace neziskového sektoru, Praha: Ekopress, 2001
- **Frič, P., Goulli, R.:** Neziskový sektor v České republice: Praha: Eurolex Bohemia, 2001

Právní předpisy doporučené k nastudování:

- zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, v aktuálním znění
- zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech a o změně a doplnění některých zákonů, v aktuálním znění
- zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, v aktuálním znění

LEKCE XIII.

Rovné příležitosti – shrnutí

Zpracovala: Markéta Hamrlová

Prostor této hodiny je věnován diskusi.